

■

ACADEMIA Journal of Nature and Human Sciences

AKADEMIA
Doğa ve İnsan Bilimleri
Dergisi

e-ISSN: 2717-8528

YIL (YEAR) 2023

CİLT (VOLUME) 9

SAYI (ISSUE) 1

Sahibi (President)

Prof. Dr. Recep KÜLCÜ

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Isparta

Editör Kurulu (Editorial Board)

Sayı Editörü (Issue Editor)

Prof. Dr. Recep KÜLCÜ

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Isparta

Editör (Editor)

Prof. Dr. Recep KÜLCÜ

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Isparta

Alan Editörleri (Field Editors)

Prof. Dr. Can ERTEKİN

Akdeniz Üniversitesi, Yenilenebilir Enerji Kaynakları

Prof. Dr. Songül Sallan GÜL

Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyoloji

Prof. Dr. Nilüfer NEGİZ

Süleyman Demirel Üniversitesi, Kentleşme ve Çevre

Prof. Dr. Habil. Sorin-Stefan BIRIS

*Politehnica University of Bucharest, Romania,
Energy and Environment*

Doç. Dr. Osman GÖKDOĞAN

*Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi,
Sürdürülebilir Tarım ve Enerji*

Dr. Öğr. Üyesi Meriç PEHLİVAN

*Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi,
Felsefe*

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Dericioğulları ERGUN

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyoloji

Dr.oec. Viktorija ŠİPILOVA

*Daugavpils University, Latvia, Humanities and
Social Sciences*

Dr. Choy Yee KEONG

*Keio University, Tokyo, Japan, Energy and
Environment*

Mizanpaj Editörü (Layout Editor)

Ahmet SÜSLÜ

Dergi Hakkında (About Journal)

Akademia Doğa ve İnsan Bilimleri Dergisi 2015 yılı itibariyle yılda bir sayı olacak şekilde yayın hayatına başlamıştır.

(Academia Journal of Nature and Human Sciences is published annually)

Yayın Hakları (Copyright Policies)

Bu derginin yayın hakları Akademia Doğa ve İnsan Bilimleri Dergisi'ne aittir. Derginin hiç bir bölümü, yayıncının izni olmaksızın, herhangi bir şekilde çoğaltılamaz.

(All rights reserved. No part of this publication may be reproduced in any form without the prior permission of the publisher.)

Tarandığı İndeksler (Indexing)

**ROOT
INDEXING**

**Directory of Research
Journals Indexing**

**International
Services for
Impact Factor
and Indexing**

CiteFactor
Academic Scientific Journals

**Eurasian Scientific
Journal Index**

**ASOS
INDEX**

İletişim

Yazışma Adresi (Correspondence Address)

Prof. Dr. Recep KÜLCÜ
Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi,
Ziraat Fakültesi, Tarım Makinaları ve Teknolojileri Mühendisliği Bölümü, Isparta
recepkulcu@isparta.edu.tr +90 505 274 49 64

Kadın Statüsü ve Türkiye’de Ana-Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Hizmetleri Kullanımı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Investigating the Relationship Between Women Status and Utilization of Maternal/Child Services and Family Planning Methods in Turkey
Yusuf Çelik, Yunus Başboğa

1-14**İstanbul İli Karaköy Bölgesi’nin Görsel Peyzaj Değerlendirmesi**

Visual Landscape Evaluation of Istanbul Province Karaköy Region
Tuğba Kiper, Muhammet Mustafa Ateş

15-39**Zihinsel Engelli Çocuklara Bireysel Bahçe Terapisinin Uygulanması ve Gelişimlerinin Değerlendirilmesi**

Application of Individual Garden Therapy to Children With Mental Disability And Evaluation Of Their Developments
Sima Pouya

40-61**Sosyolojik Perspektiften İslam’ın Çevreye Yaklaşımında Anahtar Kavramlar**

Key Concepts in Islam's Approach to the Environment from Sociological Perspective
Hasan Kalyoncu, Kemaleddin Taş

62-84

Kadın Statüsü ve Türkiye’de Ana-Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Hizmetleri Kullanımı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Yusuf Çelik^{1,*} , Yunus Başboğa²

¹ Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi, İstanbul, Türkiye.

² Adalet Bakanlığı, Gaziantep, Türkiye.

* Corresponding author (Sorumlu Yazar): Y. Çelik, e-mail (e-posta): yusuf.celik@marmara.edu.tr

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, kadın statüsü ve Türkiye’de ana-çocuk sağlığı ve aile planlaması hizmetleri (AÇSAP) kullanımı arasındaki ilişkinin incelenmesidir. 2013 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması veri setinden 1349 anne ve onların bebeklerine ait veriler bu çalışmada kullanılmıştır. Cinsiyet, kadınları kontrol etmeye yönelik kocaların davranışları ve fiziksel şiddete yönelik kadınların görüşleri genel kadın statüsünü belirlemeye yönelik bağımsız değişkeni oluşturmak için kullanılırken gebelik süresince doğum öncesi bakım hizmetlerini alma, doğumda esnasında sağlık çalışanlarından yardım alma ve aile planlaması yöntemlerini kullanma AÇSAP hizmetleri kullanım göstergeleri olarak kullanılmıştır. Sonuçlar, kadın ve kocalarının eğitim seviyesinin, hanehalkı refah düzeyinin ve yaşanılan bölgenin kadın statüsü üzerinde anlamlı ve önemli etkiye sahip olduğunu ve artan kadın statüsü ile daha yüksek oranda AÇSAP hizmetlerini kullanma arasında olumlu bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Elde edilen sonuçlara göre, Türkiye’de beklenmeyen erken doğumların önlenmesi, anne ve bebeklerinin sağlık statülerinin iyileştirilmesi ve ölümlerinin engellenmesi ve ana çocuk sağlığı ve aile planlaması hizmetlerinin daha fazla kullanılması isteniyorsa kadını güçlendirmeye yönelik uygun politikaların geliştirilmesi gereklidir.

Anahtar Kelimeler: Kadın statüsü, ana ve çocuk sağlığı, aile planlaması

Investigating the Relationship Between Women Status and Utilization of Maternal/Child Services and Family Planning Methods in Turkey

ABSTRACT

This study aimed to investigate the relationship between women status and the use of maternal/child health services and family planning methods (MCH-FP). Data of 1349 women and their babies from the 2013 Turkey Demographic and Health Survey was used in the study. The women's opinions on gender, their husbands' behaviors to control women, and physical violence against women were used to construct the independent variable indicating overall women status while the use of prenatal care during pregnancy, delivery assistance from health care professionals, and family planning method were used as indicators for MCH-FP services. The results revealed that education level of women and their husbands, household wealth and residential area were found to be significant variables having effect on women status, and there was positive relationship between increasing women status and higher rate of using MCH-FP services. Based on these results, this study concludes that more appropriate policies in empowering women should be developed and implemented to increase women status if Turkey wants to decrease unexpected early newborn deaths and improve mothers and their newborn health status by enabling pregnant women to use more maternal and child health services and modern family planning methods.

Keywords: *Women status, maternal and child health, family planning*

Makale Bilgisi / Article Info

Alınış tarihi
Received date : 25.01.2023

Düzeltilme tarihi
Revised date : 27.03.2023

Kabul tarihi
Accepted date : 24.04.2023

Atıf için
How to Cite

Çelik, Y. ve Başboğa, Y., (2023). "Kadın Statüsü ve Türkiye'de Ana-Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Hizmetleri Kullanımı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *Akademia Doğa ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 9(1), 2023: 1-14.

1. INTRODUCTION

Women status is determined by women's income level, economic independence, employment, education, health and fertility, role and value in the family and society. The position of women in their home is closely related to both the status of women and it affects their decision to use maternal/child health services and family planning methods (MCH-FP) that are significant predictors of better mother and their newborn health. Using modern family planning methods to decrease unwanted pregnancies, prenatal care during pregnancy and delivery assistance from trained healthcare professionals, and place of delivery are among MCH-FP services. Decisions on the use of MCH-FP services are mainly shaped by the women status. Education level of women and their husbands, household welfare, residential area, the perception of women's role in society such as their presence in politics, employment are all related factors with women status in a community (Gökdemir and Ergün 2012; Şahiner and Akyüz, 2010).

While sex is defined as the genetic, physiological and biological characteristics of an individual as male or female (Akın 2007), gender is defined as socially determined personality traits of women and men in terms of socially structured roles, responsibilities and behaviors (Coşkun and Özdilek 2012). While sex is innate, gender is related to the perspective of society. Since cultural and social differences cause different perspectives, the value, role and expectation of gender change accordingly (Akın and Demirel 2003). This situation affects the lives of individuals in many ways, especially education, health and income.

Society has assigned some roles to both women and men and wanted both sexes to act within these roles. These roles are explained by the concept of social roles. While the social role of women generally comes to the fore with family, domestic work and child care, it comes to the fore as income-generating work for men (Powell and Greenhouse 2010). Expectations may differ according to these social roles. For example; patience, understanding, child care and housework are expected from women while men are expected to support their families, be strong and have a weight in the society (Günay and Bener 2011).

As in the world, it is seen that women are in a disadvantageous position depending on gender in Turkey. The studies show that women cannot benefit from education opportunities sufficiently, their literacy rates and education levels decrease in rural areas compared to men and in urban areas, and their presence in employment is low (Kocakurt 2016; Ereş 2006). It has been observed that the rate of female deputies who entered the parliament in 2019 increased from 9.1% in 2007 to 17.3% in 2019 (TÜİK, 2020), but this figure might not be good enough when someone considers the ratio of women in politics in the world is 30% (Şahin 2019).

While maternal mortality rates are 13.1% per hundred thousand in Turkey, this rate is 7.9 in OECD countries (Ministry of Health 2021). It has been observed that there are still women who gave birth without the help of health personnel outside any health facility and did not receive prenatal care. Fertility level is higher in rural areas than in urban areas, and the percentage of women who do not receive prenatal care in rural areas is more than twice the country average (TDHS 2018).

The benefit of MCH-FP services can be gained only when these services are used by candidate pregnant women. The evidence from the related literature show that lower level of women status in decision making process in the family as well as society is one of the main barriers in front of using MCH-FP services, and it affected by many factors (İlçioğlu et al. 2017; TDHS 2018; Yılmaz et al. 2018; Adak 2015). For this reason, these mentioned factors should be in favor of women if a country wants to

improve health status of pregnant women and their newborns by enabling women to use MCH-FP services more.

This study aims to produce some recommendations to improve maternal and child health by investigating the relationship between women status and the use of MCH-FP services to close the gap between Turkey and the more developed countries in terms of maternal and child health.

2. MATERIAL AND METHODS

2.1. Type of Study

This study is a descriptive and cross-sectional study.

2.2. Sampling and Participants

The 2013 data set of 'Turkey Demographic and Health Surveys', which has been conducted throughout Turkey every 5 years since 1993 by Hacettepe University Institute of Population Studies, has been used. There are 11,794 households in 641 clusters in the data set and 9,746 women between the ages of 15-49. Of women between the ages of 15-49 in the data set, 1349 women who gave birth in the last five years constitute the sample of this study.

2.3. Analysis of Data and Study Variables

Statistical analysis was performed by using IBM SPSS Statistics version 22.0 software program. Data was described by using mean, SD and percentage. Levene's test was used to test homogeneity of variances, and independent samples t-tests, and F tests (ANOVA) were run to investigate the relationship between the study variables while Kruskal Wallis variance analysis was used to test the differences among the groups if the data did not meet the parametric statistical conditions. The significance level of the p value was taken at 0.05 probability level.

Since there is no single variable measuring women status, it was assumed that women status can be estimated by using three variables in the data set. These variables are: women's opinions on gender, women's opinions husbands/partners' attitudes on controlling women, and women's opinions on physical violence against women. Then, women status was measured by taking the sum the mean scores of women's opinions on these three dimensions. The variables of prenatal care, delivery assistance, and use of family planning methods were used as predictors of the use of MCH-FP services.

3. FINDINGS

Of the participants, 46.9% are in the 20-29 age group. A significant proportion of the respondents are married (92.6%), live in the cities (79.5%), live in the west (31.4%), have a secondary education level (47.1%), belong to the richest household (24.6%), whose husband's education level is secondary (49.3%), has social security (90.5%), and works in any job (63.8%).

Table 1 presents the descriptive statistics of the participants' opinions on gender, controlling women, and physical violence against women as well as overall women status. Women's opinions on gender were measured with six statements. While agreeing with these statements (1) indicates a negative situation, disagreeing (2) indicates a more positive situation. For this reason, low averages indicate low women status, while high averages indicate high women status. It was seen that most of the participants agreed with the opinion that "women should be virgins when they get married", and the mean of this statement was the lowest.

The level of agreement of participant women on the behaviors of their husbands or partners about controlling the woman were measured in 3-point scale: 1 (often), 2 (sometimes) and 3 (never). The higher value of responses to these statements was interpreted as women did not approve their husbands or partners' controlling behaviors towards women, and women status was accepted as higher if the mean score of these statements were high. It was observed that the means of the expressions "blaming for disloyalty" and "confidence in money" were the highest.

Participants' opinions on physical violence against women were measured with five statements in a 2-point scale: (1) indicates "agree", and (2) indicates "disagree". The mean of the expression "If a woman neglects to care for her children, her husband can beat her" is the lowest average score with 1.92, while the average of the expression "She can be beaten if she burns the food " is the highest (1.99). When childcare is neglected, beating of women is considered more normal than in other situations.

The mean scores of three dimensions was used to estimate the overall women status, and the highest mean (seven) were expected to represent the highest women status, while the lowest women status was expected to be measured with three. When the mean scores of three dimensions were added together, it was seen that the mean score was 6.48.

Table 1. Descriptive Statistics of The Participants' Opinions on Gender, Controlling Women, Physical Violence Against Women, and Overall Women Status

<i>The Opinions on</i>	<i>n</i>	<i>Min</i>	<i>Max</i>	<i>Mean</i>	<i>SD</i>
Gender					
<i>Important decisions should be made by men</i>	1343	1	2	1.90	0.29
<i>Husband should help with housework at home</i>	1346	1	2	1.75	0.43
<i>Education of boys is more important</i>	1343	1	2	1.92	0.27
<i>Women with small children should not work</i>	1320	1	2	1.53	0.49
<i>Women should be more involved in politics</i>	1233	1	2	1.82	0.38
<i>Women must be virgins when married</i>	1277	1	2	1.30	0.45
<i>The mean score of opinions on gender</i>	1155	1	2	1.70	0.2
The behaviors of their husbands or partners against controlling women					
<i>Blocking her from seeing her female friends</i>	1345	1	3	2.89	0.41
<i>Limiting contact with family</i>	1345	1	3	2.90	0.38
<i>Insist on knowing where she is</i>	1345	1	3	2.43	0.83
<i>Confidence in money</i>	1345	1	3	2.93	0.33
<i>Blaming for disloyalty</i>	1345	1	3	2.93	0.32
<i>The mean score of opinions on controlling woman</i>	1345	1	3	2.81	0.3
About physical violence: Husband/partner can beat his wife					
<i>If she goes out without telling her husband</i>	1346	1	2	1.95	0.21
<i>If she neglects her children</i>	1347	1	2	1.92	0.26
<i>If she argues with her husband</i>	1346	1	2	1.95	0.21
<i>If she refuses to have sexual intercourse</i>	1344	1	2	1.98	0.14
<i>If she burns the food</i>	1346	1	2	1.99	0.09
<i>The mean score of opinions on physical violence</i>	1340	1	2	1.96	0.12
Overall score of women status	1146	4.47	7	6.48	0.42

Table 2 shows the mean scores of opinions of women regarding gender, the behavior of their husbands/partners to control women, physical violence against women, and the mean score of overall women status according to socio-demographic characteristics of the participant women. It has been observed that the differences between mean score of opinions on gender is statistically significant and higher for those living in the western regions of Turkey (1.74), for those living in urban areas (1.71), for those with high school or higher education (1.79), for the wealthiest (1.79), and for those whose husbands have a high school or higher education level (1.55).

The mean scores of opinions on the behavior of their husbands/partners to control women was significantly higher for those living in the northern regions of Turkey (2.86), for those with a high school or higher education level (2.89), for the wealthiest (2.88), and for those whose husbands have a high school or higher education level (2.86). It was found that the mean scores of opinions on physical violence was higher for those living in the western regions of Turkey (1.98), for those living in urban areas (1.97), for those with high school or higher education (1.99), for the wealthiest (1.98), and for those whose husbands have a high school or higher education level (1.98). When overall women status was considered, women status was found to be higher for those living in the western regions of Turkey (6.55), for those living in urban areas (6.50), for those with a high school or higher education level (6.68), for the wealthiest (6.66), and for those whose husbands have a high school or higher education level (6.60).

Table 2. Demographic Variables and Women Opinions on Gender, Control Women, Physical Violence and Overall Scores on Women Status

	<i>Gender</i>				<i>Control Woman</i>				<i>Physical Violence</i>				<i>Overall</i>			
	<i>n</i>	<i>Mean</i>	<i>SS</i>	<i>t/F/KW</i>	<i>n</i>	<i>Mean</i>	<i>SS</i>	<i>t/F/KW</i>	<i>n</i>	<i>Mean</i>	<i>SS</i>	<i>t/F/KW</i>	<i>n</i>	<i>Mean</i>	<i>SS</i>	<i>t/F/KW</i>
Region																
<i>West</i>	357	1.74	0.18	11.151*	424	2.83	0.31	3.747**	424	1.98	0.09	5.439**	357	6.55	0.40	10.750*
<i>South</i>	148	1.74	0.20		174	2.82	0.26		171	1.96	0.09		146	6.53	0.36	
<i>Central</i>	250	1.68	0.21		283	2.79	0.36		281	1.96	0.11		247	6.43	0.46	
<i>North</i>	173	1.68	0.21		204	2.86	0.22		204	1.96	0.12		173	6.50	0.39	
<i>East</i>	227	1.64	0.21		260	2.76	0.29		260	1.93	0.16		223	6.34	0.44	
Residential Area																
<i>Urban</i>	917	1.71	0.20	4.374*	1069	2.82	0.30	1.588	1064	1.97	0.10	3.780*	910	6.50	0.41	3.835*
<i>Rural</i>	238	1.65	0.22		276	2.78	0.31		276	1.93	0.16		236	6.38	0.44	
Education Level																
<i>Illiterate</i>	57	1.56	0.21	36.785*	67	2.78	0.29	7.350**	66	1.84	0.23	33.272**	55	6.21	0.53	35.820**
<i>Primary</i>	317	1.64	0.20		363	2.79	0.32		362	1.94	0.16		317	6.37	0.44	
<i>Secondary</i>	534	1.70	0.20		634	2.79	0.31		630	1.97	0.08		529	6.47	0.41	
<i>High school and more</i>	247	1.79	0.18		281	2.89	0.24		282	1.99	0.03		245	6.68	0.30	
Household wealth																
<i>The poorest</i>	162	1.60	0.20	31.445**	180	2.73	0.32	9.943**	179	1.89	0.19	20.900**	160	6.25	0.46	35.527**
<i>Poor</i>	223	1.64	0.22		263	2.76	0.34		262	1.95	0.13		222	6.35	0.46	
<i>Middle</i>	233	1.69	0.19		285	2.80	0.31		282	1.97	0.08		230	6.46	0.40	
<i>Rich</i>	243	1.71	0.18		285	2.84	0.27		285	1.97	0.08		240	6.53	0.37	
<i>The richest</i>	294	1.79	0.18		332	2.88	0.25		332	1.98	0.08		294	6.66	0.34	
Husband's Education Level																
<i>Illiterate</i>	14	1.64	0.15	10.888**	19	2.64	0.40	6.910**	19	1.87	0.24	8.656**	14	6.15	0.65	14.706**
<i>Primary</i>	276	1.65	0.21		325	2.79	0.28		325	1.94	0.15		275	6.39	0.41	
<i>Secondary</i>	563	1.69	0.20		663	2.81	0.31		658	1.96	0.11		558	6.47	0.42	
<i>High school and more</i>	297	1.76	0.19		333	2.86	0.28		332	1.98	0.07		295	6.60	0.37	
<i>Unknown</i>	3	1.55	0.09		3	2.20	0.20		3	1.86	0.11		3	5.62	0.39	

* ANOVA or t tes, $p < 0.05$

** Kruskal Wallis Variance Analysis, $p < 0.05$

Table 3 shows the mean scores of women opinions on gender, the behavior of their husbands'/partners' towards controlling women, physical violence against women, and the overall woman's status according to using family planning contraceptives and MCH services. It has been determined that the opinions of women on gender and physical violence against women are higher among those who used modern method (1.71 and 1.97, respectively) and those who currently use contraception (1.76 and 1.98, respectively). The overall women status was found to be higher among women who used modern methods (6.51) and those who currently use contraception (6.60).

It is important to see that the mean scores of opinions on gener, cotrolling women and physical violence as well as overall women status were found to be higher among those women who used prenatal care and delivery assistance during birth from trained healthcare professionals, especially doctors compared to those women who did not use prenatal care and delivery assistance from trained healthcare professionals (Table 3). Although the numbers and mean scores were not presented in Table 3, it was observed that there were some women who never used prenatal care (15 women) or used services from unqualified people (10 women). Besides, there were some women who used delivery assistance from traditional birth attendants (2 women), relative or friends (2 women), unqualified people (6 women), and no one (1 woman). The mean scores of these women in terms of women status and its dimensions were found to be lower compared to other women.

Table 3: Utilization of MCH-FP Services and Women's Opinions on Gender, Control Women, Physical Violence and Overall Women Status

	<i>Gender</i>				<i>Control Woman</i>				<i>Physical Violence</i>				<i>Overall</i>			
	<i>n</i>	<i>Ort.</i>	<i>SS</i>	<i>t/F/KW</i>	<i>n</i>	<i>Ort.</i>	<i>SS</i>	<i>t/F/KW</i>	<i>n</i>	<i>Ort.</i>	<i>SS</i>	<i>t/F/KW</i>	<i>n</i>	<i>Ort.</i>	<i>SS</i>	<i>t/F/KW</i>
<i>Ever use of any method</i>																
<i>Never used</i>	132	1.63	0.22	11.326*	153	2.78	0.30	0.966	153	1.90	0.22	29.628**	130	6.31	0.46	12.779*
<i>Used only traditional method</i>	224	1.68	0.21		265	2.81	0.27		266	1.94	0.13		223	6.44	0.42	
<i>Used modern method</i>	797	1.71	0.20		925	2.82	0.31		919	1.97	0.08		791	6.51	0.41	
<i>Using any method currently</i>																
<i>Hayır</i>	1083	1.70	0.20	2.292*	1262	2.81	0.30	0.793	1257	1.96	0.11	1.31	1074	6.47	0.42	2.099*
<i>Evet</i>	54	1.76	0.16		60	2.84	0.35		60	1.98	0.08		54	6.60	0.41	
<i>Prenatal care (Doctor)</i>																
<i>No</i>	36	1.56	0.25	2.802*	41	2.76	0.25	1.135	40	1.90	0.16	2.023*	36	6.24	0.45	2.940*
<i>Yes</i>	653	1.68	0.21		758	2.81	0.28		754	1.95	0.12		646	6.45	0.41	
<i>Prenatal care (Nurse)</i>																
<i>No</i>	455	1.67	0.21	0.758	537	2.80	0.27	0.619	534	1.95	0.12	0.629	449	6.43	0.41	0.434
<i>Yes</i>	234	1.68	0.21		262	2.81	0.28		260	1.95	0.13		233	6.45	0.42	
<i>Prenatal care (Midwife)</i>																
<i>No</i>	547	1.67	0.21	1.575	637	2.80	0.28	0.331	634	1.95	0.13	1.912	540	6.42	0.42	1.595
<i>Yes</i>	142	1.70	0.22		162	2.81	0.26		160	1.97	0.09		142	6.49	0.40	
<i>Delivery assistance (Doctor)</i>																
<i>No</i>	99	1.61	0.22	3.489*	120	2.78	0.27	1.117	120	1.91	0.18	2.656*	97	6.31	0.43	3.207*
<i>Yes</i>	590	1.69	0.21		679	2.81	0.28		674	1.96	0.11		585	6.46	0.41	
<i>Delivery assistance (Nurse)</i>																
<i>No</i>	222	1.69	0.20	0.883	261	2.78	0.27	1.419	258	1.96	0.11	0.974	220	6.43	0.40	0.093
<i>Yes</i>	467	1.67	0.21		538	2.81	0.28		536	1.95	0.13		462	6.44	0.42	
<i>Delivery assistance (Midwife)</i>																
<i>No</i>	371	1.68	0.21	0.999	425	2.80	0.29	0.112	422	1.95	0.13	1.306	367	6.44	0.43	0.396
<i>Yes</i>	318	1.67	0.20		374	2.81	0.26		372	1.96	0.11		315	6.43	0.39	

* ANOVA or *t tes*, $p < 0.05$

** *Kruskal Wallis Variance Analysis*, $p < 0.05$

Note: Women who did not use services from trained healthcare professionals were not presented in this table

4. DISCUSSION AND CONCLUSION

The results of this study indicate that women status and its dimensions are affected by socio-demographic characteristics of women, and there is a significant relationship between the use of MCH-FM services and women status and its dimensions. It has been determined that those women who are live in the western regions and urban areas, who are with a high school or higher education level, who belong to the richest household, and whose husbands/partners have a high school or higher education level are less likely to have negative attitude about gender, to approve their husbands/partners behaviors to control women and physical violence against women. These findings are consistent with the the results of other relevant studies in Turkey and other countries, and it might be stemmed from the lower level of education of woman and their husbands and household wealth in the East and rural parts of Turkey (Büyükyılmaz and Demir 2016; Ayan, 2018; Alkan et al. 2020; TDHS 2018; Kaya 2017; Bhandari et al 2016). It has been evidenced not only in Turkey but also in other countries that higher education level of women and their husbands, living in relatively more developed regions, and having higher wealth increase women status, empower women and make their roles more effective in decision making process in the family and community, and increase the self confidence and independency of women (Ethiopia Demographic and Health Survey 2016; İlçioğlu at al. 2017; Cui et al. 2010). The relevant literature also show that lower level of wealth decreases the social status of women and makes women more passive in decision making process (Saraçoğlu, 2014:36).

This study revealed that those women who were having negative attitude about gender, approving their husbands/partners behaviors to control women and physical violence against women are less likely to use MCH-FP services that are free to all and easy to access. The evidence on the use of health services and women status come also from other countries and studies discussing that those women whose wealth and education level is higher are more able to meet oftenly with their families in Egypt (Hamed et al. 2018), do not need to get permission to go to healthcare facilities (Şahiner and Akyüz 2010), are less exposed to controlling behaviors of their husbands, and are more independent in taking their own decisions. Chatha et al. (2014) stated that the majority of women who were exposed to physical violence said that they were not allowed to go to a suitable healthcare facility for a healthy and safe birth in Pakistan. It was also reported that those women who were exposed to physical violence used prenatal care services less in Turkey (Şahin and Şahin 2003). There are similar studies showing negative relationship between lower social status of women and less use of contraceptive methods (Dönmez et al. 2012), higher adolescent marriage and pregnancy rates, giving birth with the help of unqualified people (Bangladesh Demographic and Health Survey 2019; Hamed et al. 2018; Şahiner and Akyüz 2010).

This study evidenced that increasing overall status of women leads women to use maternal/child healthcare services more. For this reason, Turkey should take necessary steps both within its health system by providing more women specific health education programs and in other systems such as education and employment to increase women status because women status affects not only women's health but also it affects the whole society. These measures are also necessary to close the gap between developed countries and Turkey in terms of better maternal and child health status indicators. Given the fact that MCH-FP services are provided widely and free in Turkey, the alternative ways of improving maternal and child health should be sought, and increasing women status is one of these ways. Legal and educational activities as well as health related measures must be developed in increasing the role of

women in making their own decisions regarding their own and children's health, protecting them against violence coming from the closer environment (their own family), and allowing them to increase their wealth by creating income-generating job opportunities.

REFERENCES

- Adak, N.Ö. 2015. *Sociology of Health, Women and Urbanization*. Antalya: Siyasal Bookstore.
- Akın, A. 2007. Gender Discrimination and Health. *Bulletin of Community Medicine*, 26(2), 1-9.
- Akın, A., and Demirel. S. 2003. The Concept of Gender and Its Effects on Health. *Journal of the Faculty of Medicine Cumhuriyet University*, 25(4), 73-82.
- Alkan, Ö., Yılmaz. F.C, and Abar. F. 2020. The Determination of Factors Affecting Domestic Violence against Women in Turkey Using Ordered Probit Regression Models. *Journal of the Human and Social Sciences Researches*, 9(5), 3338-3360.
- Ayan, S. 2018. Violence Against Women in Women's Perception; An Examination of Women's Shelters in Turkey. *Journal Of Human Sciences*, 15(1), 251-264.
- Bangladesh Demographic and Health Survey. 2019. 2017-2018 National Institute of Population Research and Training Medical Education and Family Welfare Division Ministry of Health and Family Welfare Dhaka, Bangladesh. Accessed January 18, 2019. <https://dhsprogram.com/pubs/pdf/PR104/PR104.pdf>
- Bhandari, T.R., Kutty. V.R, and Ravindran. T.K.S. 2016. Women's Autonomy and Its Correlates in Western Nepal: A Demographic Study. *Plosone*, 11(1), 1-9.
- Büyükyılmaz, A., and Demir. Ç. 2016. Determinants of Domestic Violence Against Women in Turkey: Multinomial Logit Model Approach. *Ege Academic Review*, 16(3), 443-450.
- Chatha, S.A., Ahmad. K, and Sheikh. K.S. 2014. Socio-Economic Status and Domestic Violence: A Study on Married Women in Urban Lahore, Pakistan. *South Asian Studies*, 29 (1), 229-237.
- Coşkun, A., and Özdilek. R. 2012. Gender Inequality: Reflections on the Nurse's Role in Women's Health. *Journal of Education and Research in Nursing*, 9(3), 30-39.
- Cui, Y., Zhang. Q, Yang. L, Ye. J, and Lv. M. 2010. Effect of Married Women's Beliefs About Gender Equity on Their Use of Prenatal and Delivery Care in Rural China. *International Journal of Gynecology and Obstetrics*, 111(2), 148-151. Doi: 10.1016/j.ijgo.2010.05.021
- Dönmez, G., Şimşek. H, and Günay. T. 2012. Spouse Violence and Related Factors in Married Men. *Turkish Journal of Public Health*, 10(3), 151-159. doi:10.20518/tjph.173011
- Ereş, F. 2006. Status of Women and Its Reflections in Turkey, *Gazi University Journal of Industrial Arts Education Faculty*, 19(5), 40-52.
- Ethiopia Demographic and Health Survey. 2016. Central Statistical Agency And ICF-International, Addis Ababa, Ethiopia. Accessed January 18, 2019. <https://dhsprogram.com/publications/publication-fr328-dhs-final-reports.cfm>
- Gökdemir, L., and Ergün. S. 2012. The Role of Women in Rural Development. *İnönü University International Journal of Social Sciences (Inijoss)*, 1(1), 68-80.
- Günay, G., and Bener. Ö. 2011. Perception of Family Life in Frame of Gender Roles of Women. *Turkish Journal of Social Research*, 153(153), 157-171.

- Hamed, A.F., Roshdy. E, and Sabry. M. 2018. Egyptian Status of Continuum of Care for Maternal, Newborn, and Child Health: Sohag Governorate As an Example. *International Journal of Medical Science and Public Health*, 7(6), 417-426.
- İlçioğlu, K., Keser. N, and Çınar. N. 2017. Women's Health and Affecting Factors in Turkey. *Journal of Human Rhythm*, 3(3), 112-119
- Kahraman, S.D. 2010. Determination of the Opinions of Women Against Social Gender Inequality. *Dokuz Eylül University School of Nursing Electronic Journal*, 3(1), 30-35.
- Kaya, N. 2017. Comparison of Marital Satisfaction, Adjustment and Happiness of Rural and Urban Women. Master's Thesis, Istanbul Ticaret University, İstanbul.
- Kocakurt, S.Ö. 2016. An Analysis of The Educational Status of The Adult Population and School Enrolment in Rural Areas in Turkey. Master's Thesis, Ankara University, Ankara.
- Powell, G. N., and Greenhaus. J. H. 2010. Sex, Gender, and Decisions at The Family Work Interface. *Journal of Management*, 36(4), 1011-1039.
- Republic of Turkey Ministry of Health. 2021. Health Statistics Annuals, 2019. Republic of Turkey Ministry of Health General Directorate of Health Information Systems. Ankara.
- Saraçoğlu, G.V. 2014. Inequities in Women's Health in Earth. *Journal of Community and Physicians*, 29(1), 32-40.
- Şahin, H. A., and Şahin. H. G. 2003. An Unaddressed Issue: Domestic Violence and Unplanned Pregnancies Among Pregnant Women in Turkey. *The European Journal of Contraception Reproductive Health Care*, 8(2), 93-98. doi: 10.1080/ejc.8.2.93.98
- Şahin, H.B. 2019. Introduction of Turkish Women to Political and Economic Life. Master's Thesis, Maltepe University, İstanbul.
- Şahiner, G., and Akyüz. A. 2010. Gender and Women's Reproductive Health. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 9(4), 333-342.
- Turkey Demographic and Health Survey. 2018. Hacettepe University Institute of Population Studies. Ankara. Accessed May 2019. http://www.sck.gov.tr/wp-content/uploads/2020/08/TNSA2018_ana_Rapor.pdf
- TÜİK (Turkish Statistical Institute). 2020. Women by Statistics, 2019. Accessed May 13, 2019. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2019-33732>
- Yılmaz, L., Koruk. F, and Koruk. İ. 2018. The Status of Receiving Antenatal Care Services for Women Who Have Delivered in A State Hospital in Şanlıurfa, The Quality of These Services and Related Factors. *Mersin University Journal of Health Sciences*, 11(2), 209-218. Doi:10.26559/mersinsbd.424153

EXTENDED ABSTRACT

Introduction and Research Questions & Purpose

Women status is determined by women's income level, economic independence, employment, education, health and fertility, role and value in the family and society. The position of women in their home is closely related to both the status of women and it affects their decision to use maternal/child health services and family planning methods (MCH-FP) that are significant predictors of better mother and their newborn health.

While maternal mortality rates are 13.1% per hundred thousand in Turkey, this rate is 7.9 in OECD countries (Ministry of Health 2021). It has been observed that there are still women who gave birth without the help of health personnel outside any health facility and did not receive prenatal care. Fertility level is higher in rural areas than in urban areas, and the percentage of women who do not receive prenatal care in rural areas is more than twice the country average (TDHS 2018).

This study aims to produce some recommendations to improve maternal and child health by investigating the relationship between women status and the use of MCH-FP services to close the gap between in Turkey and the more developed countries in terms of maternal and child health.

Methodology

The 2013 data set of 'Turkey Demographic and Health Surveys', which has been conducted throughout Turkey every 5 years since 1993 by Hacettepe University Institute of Population Studies, has been used. There are 11,794 households in 641 clusters in the data set and 9,746 women between the ages of 15-49. Of women between the ages of 15-49 in the data set, 1349 women who gave birth in the last five years constitute the sample of this study.

Since there is no single variable measuring women status, it was assumed that women status can be estimated by using three variables in the data set. These variables are: women's opinions on gender, women's opinions husbands/partners' attitudes on controlling women, and women's opinions on physical violence against women. Then, women status was measured by taking the sum the mean scores of women's opinions on these three dimensions. The variables of prenatal care, delivery assistance, and use of family planning methods were used as predictors of the use of MCH-FP services.

Statistical analysis was performed by using IBM SPSS Statistics version 22.0 software program. Data was described by using mean, SD and percentage. Levene's test was used to test homogeneity of variances, and independent samples t-tests, and F tests (ANOVA) were run to investigate the relationship between the study variables while Kruskal Wallis variance analysis was used to test the differences among the groups if the data did not meet the parametric statistical conditions.

Discussion and Conclusions

This study evidenced that increasing overall status of women leads women to use maternal/child healthcare services more. For this reason, Turkey should take necessary steps both within its health system by providing more women specific health education programs and in other systems such as education and employment to increase women status because women status affects not only women's health but also it affects the whole society. These measures are also necessary to close the gap between developed countries and Turkey in terms of better maternal and child health status indicators. Given the fact that MCH-FP services are provided widely and free in Turkey, the alternative ways of improving maternal and child health should be sought, and increasing women status is one of these ways. Legal and educational activities as well as health related measures must be developed in increasing the role of women in making their own decisions regarding their own and children's health, protecting them against violence coming from the closer environment (their own family), and allowing them to increase their wealth by creating income-generating job opportunities.

Yazarların Biyografisi

Yusuf ÇELİK

Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sağlık Yönetimi Bölümü'nden 1990 yılında mezun oldu. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sağlık Kurumları Yönetimi Programından yüksek lisans ve doktora derecelerini aldı. 2002 yılında Yönetim ve Strateji alanında doçent olan Çelik, 2021 yılı Haziran ayından beri Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sağlık Yönetimi Bölümünde akademik çalışmalarını yürütmektedir. Araştırma ilgi alanları ise sağlık ekonomisi, sağlık yönetimi ve sağlık hizmetleri pazarlamasıdır.

İletişim

yusuf.celik@marmara.edu.tr

ORCID Adresi

<https://orcid.org/0000-0002-8051-9245>

Yunus BAŞBOĞA

Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sağlık Yönetimi Bölümü'nden 2015 yılında mezun oldu. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sağlık Yönetimi Programından yüksek lisans derecesini aldı. Adalet Bakanlığı'nda memur olarak görev yapmaktadır. Araştırma ilgi alanları ise sağlık yönetimi ve toplumsal cinsiyet ayrımcılığıdır.

İletişim

yunus_449@hotmail.com

ORCID Adresi

<https://orcid.org/0000-0002-1551-7462>

İstanbul İli Karaköy Bölgesi'nin Görsel Peyzaj Değerlendirmesi

Tuğba Kiper^{1,*} , Muhammet Mustafa Ateş²

1 Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Tekirdağ, Türkiye.

2 Beyoğlu Belediye Başkanlığı, İstanbul, Türkiye.

* Corresponding author (Sorumlu Yazar): T. Kiper, e-mail (e-posta): tkiper@nku.edu.tr

ÖZET

Görsel peyzaj değerlendirme çalışmaları, çevreye ilişkin fiziksel özellikler ile beğeniye yönelik insan algısı arasındaki ilişkiyi temel alarak, manzara kalitesinin tanımlanmasını içermektedir. Bu durum, peyzaj planlama ve tasarım süreçlerinde kişilerin mekansal tercihlerinin belirlenmesinde etkilidir. Bu amaçla çalışmada; "Görsel peyzajın tanımlanması ve değerlendirilmesi, mekan tercihlerinde belirleyici olup, planlama ve tasarım çalışmalarında dikkate alınmalıdır" öngörüsü ile doğal ve tarihi dokusu ile ön plana çıkmış İstanbul İli Karaköy bölgesinin görsel peyzaj kalitesinin belirlenmesi hedeflenmiştir. İlgili hipotez kapsamında; İstanbul İli Karaköy özelinde; "Bir manzarada uzman ve gözlemci gruplarının dikkatini çeken görsel parametreler nedir?" ile "Uzman ve gözlemcilerin algısında görsel yönden çekicilik gösteren alanlar hangileridir?" sorularına yanıt aranmaktadır. Çalışmada Görsel Peyzaj Analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu amaçla; uzman (25 kişi) ve gözlemci grubundan (75 kişi) oluşan toplam 100 kişilik katılımcının, Karaköy'ü görsel peyzaj açısından algısal olarak değerlendirilmesi sağlanmıştır. Katılımcılar, Karaköy'ün çeşitli noktalarından çekilen 25 adet fotoğrafı 9 adet parametre (doğal-yapay, heyecan verici-sıkıcı, uyumlu-uyumsuz, bakımlı-bakımsız, düzenli-düzensiz, açık okunabilir-karmaşık, hareketli dinamik-durağan, yoğun-seyrek ve manzara güzel-manzara güzel değil) temelinde 5'li Likert ölçeği kullanılarak değerlendirmiştir. Uzman ve gözlemci gruptan oluşan kişilerin görsel peyzaj algılarına ilişkin yapılan değerlendirmeler, tanımlayıcı istatistikler çerçevesinde yorumlanmıştır. Çalışma sonucunda, Karaköy özelinde mekansal tercihlerde uzman ve gözlemci grubu yardımıyla görsel bakımdan yüksek nitelikli peyzajlar tanımlanmış, mekan tercihleri ile parametreler arasındaki ilişkiler belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Görsel peyzaj, Görsel peyzaj değerlendirme, Mekansal tercih, İstanbul/Karaköy

Visual Landscape Evaluation of Istanbul Province Karaköy Region

ABSTRACT

Visual landscape evaluation studies consist of the definition of landscape quality based on the relation between the physical characteristics of the environment and the human perception of taste. This is effective in identifying spatial preferences of people in landscape planning and design processes. The present study aims to analyze the visual landscape quality of Istanbul Province's Karaköy region, which has stood out with its natural and historical texture, with the foresight that "Identifying and evaluating the visual landscape is decisive in spatial preferences and should be taken into consideration in planning and design studies". Within the scope of the related hypothesis; the questions "What are the visual parameters that attract the attention of expert and observer groups in a landscape?" and "Which areas are visually attractive in the perception of experts and observers?" are sought to be answered for Karaköy of Istanbul. The study employed the Visual Landscape Analysis method. Therefore, a total of 100 participants, consisting of experts (25 individuals) and observers (75 individuals), perceptually evaluated Karaköy in terms of the visual landscape. Participants evaluated 25 photographs taken from various points of Karaköy using a 5-point Likert scale based on 9 parameters (natural-artificial, exciting-boring, harmonious-discordant, well-kept-unkempt, regular-irregular, clear-readable-complex, moving dynamic-stationary, dense-sparse and scenery beautiful-scenery not beautiful). The evaluations on the visual landscape perceptions of the expert and observer groups were analyzed within the framework of descriptive statistics. As a result of the study, visually high-quality landscapes were identified with the help of a group of experts and observers in spatial preferences in Karaköy, and the relations between spatial preferences and parameters were established.

Keywords: Visual landscape, Visual landscape evaluation, Spatial preference, İstanbul/Karaköy

Makale Bilgisi / Article Info

Alınış tarihi
Received date : 20.03.2023

Düzeltilme tarihi
Revised date : 05.04.2023

Kabul tarihi
Accepted date : 24.04.2023

Atıf için
How to Cite Kiper, T. ve Ateş, M.M. (2023). "İstanbul İli Karaköy Bölgesi'nin Görsel Peyzaj Değerlendirmesi", *Akademia Doğa ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 9(1), 2023: 15-39.

1. GİRİŞ

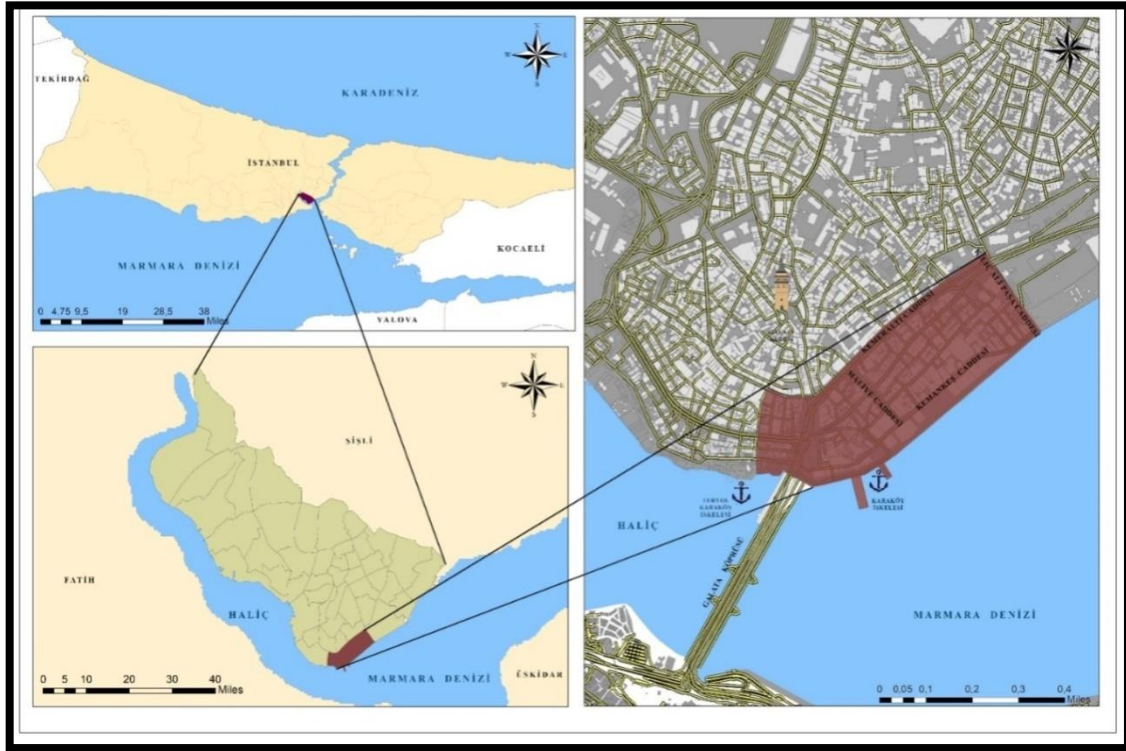
Görsel peyzaj; gözlemlenen ortamın estetiği ile gözlemcinin kişisel tercihleriyle ilgili toplam peyzajın bir parçası olup, fiziksel özellikler ile beğeniye yönelik insan algısının entegrasyonu ile oluşan dinamik bir yapıdır (Sibille vd., 2009; Kuter ve Aytaş, 2013; Plieninger vd., 2015; García- Abril, 2019). Görsel peyzajın değerlendirilmesi, 1960'lı yılların sonlarında değişime uğrayan kentsel alanların manzara kalitesini belirlemek üzere; bir uygulama ve araştırma alanı olarak ortaya çıkmış olup (Gobster vd., 2019), insanların sübjektif algılarına bağlı olmakla birlikte, farklı peyzajların manzara kalitesinin geçerli ve güvenilir yollarla tanımlanmasına yönelik yöntem ve araçlar sağlamıştır (Nijhuis vd., 2011). İlgili yöntem; fotoğraflar, arazi örtüsü verileri, hava fotoğrafları ve saha gözlemleri gibi veri kaynaklarını kullanarak görsel manzaraları tanımlamaya ve peyzaj değişikliğinin görsel etkilerini değerlendirmeye yönelik kapsamlı bir yaklaşım sunmuştur (Ode vd., 2010). Amaç, alanın mevcut görsel karakteristiği ile ilgili veri ve bilgi elde etmektir (Palmer ve Hoffman, 2001). Birçok çalışmada da; manzaraların çekiciliği veya güzelliği ile kişilerin peyzaj tercihleri ilişkilendirilmiş olup, görsel peyzaj çeşitliliği ile gözlemcinin algısı arasında pozitif bir ilişki olduğu vurgulanmıştır (Terkenli, 2008; Ode vd., 2008; Tieskens vd., 2018; Tveit vd., 2019). Diğer taraftan, bulunulan alana ilişkin güçlü bir görsel karakterin, insan ile peyzaj arasındaki fiziksel ve psikolojik bağı sağlayarak, kişiler üzerinde olumlu duygular uyandırdığı ve kişisel tercihlerin önceliklendirilmesinde etkili olduğu savunulmuştur (Terkenli, 2008; Tempestave Vecchiato, 2022). Bununla birlikte, bir çok çalışmada; kamusal mekanlara ilişkin kalite kriterleri içerisinde de görsel/estetik uygunluk yer almıştır (Bentley vd., 1985; Carmona vd., 2003; Van der Voort, 2005, Acarlı vd., 2018). Mülga Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından hazırlanan "Kentsel Tasarım Rehberleri"nde de; kentsel kimlik ve imajın gelişimi ve devamlılığında, mahalle, sokak ve yapı ölçeğinde; görsel kalitenin etkinliğinin sağlanmasına ilişkin öngörüler yer almıştır (Anonim, 2016 a, Anonim, 2016b). Böylelikle, görsel değerlendirme; peyzajın estetik bir varlık olarak ele alınmasını temel alarak, veri kaynağı temelinde peyzaj planlamasının ve mekansal planlamanın temel bir bileşeni haline gelmiştir (Gobster, vd., 2019). García- Abril, (2019)' de çalışmasında; peyzaj yönetimi ve planlama süreçlerinde, etki değerlendirmelerinde ve biyolojik çeşitliliğin korunması ve ormancılık vb. gibi birçok faaliyetlerde görsel peyzajın dikkate alınması gerekliliğinden bahsetmiştir. Benzer şekilde, Sibille vd., (2009) ile Plieninger vd., (2015) ilgili konuda yapılan çalışmaların, politika oluşturma ve planlama için çok önemli hale geldiğini vurgulamışlardır. Zhu vd. (2022) de; kentsel yerleşim bölgelerinin görsel peyzaj kalitesinin, kentsel yaşanabilirliği ölçmede önemli bir endeks değeri olduğunu belirtmiştir. Bu kapsamda; görsel peyzajın değerlendirmesine yönelik yapılan çalışmaların ana hedefi; belirli bir bölgeye ait kullanıcıların beğenilerine yönelik tercihlerin ortak paydasını hesaplayarak, yapılacak olan planlama ve tasarım çalışmalarında; imaj oluşumuna dair mekan ve yaşam kalitesinin güçlendirilmesini sağlamaktır (Kiper vd., 2016). Bu kapsamda çalışmada; "Görsel peyzajın tanımlanması ve değerlendirilmesi, mekan tercihlerinde belirleyici olup, planlama ve tasarım çalışmalarında dikkate alınmalıdır" öngörüsü ile doğal ve tarihi dokusu ile ön plana çıkmış İstanbul İli Karaköy bölgesinin uzman ve gözlemci grubunun tercihlerine dayalı olarak görsel peyzaj kalitesinin belirlenmesi hedeflenmiştir. İlgili hipotez kapsamında; İstanbul İli Karaköy özelinde; "Bir manzarada uzman ve gözlemci gruplarının dikkatini çeken görsel parametreler nedir?" ile "Uzman ve gözlemcilerin algısında görsel yönden çekicilik gösteren alanlar hangileridir?" sorularına yanıt aranmaktadır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

2.1. Materyal

Araştırma ana materyalini İstanbul İli Beyoğlu İlçesinde yer alan Karaköy semti tarihi çevresi oluşturmaktadır.

Karaköy, İstanbul'un Avrupa yakasında, kentin güneybatısında, Beyoğlu ilçesi sınırlarında, Haliç'in kuzeydoğu kesiminde yer alır. İstanbul'un en eski yerleşim yerlerinden biri olan ve tarih boyunca bir liman ve ticaret merkezi olma özelliğiyle ön plana çıkan Karaköy'ün; hem Haliç'e hem de İstanbul Boğazı'na kıyısı bulunmaktadır. Karaköy, Eminönü bölgesinin karşısında, Galata ve Tophane semtlerine komşu bir alanda yer almakta olup, Beyoğlu'nun Müeyyedza Mahallesi ile Hacımimi Mahallesi'nin bir kısmını, Kemankeş Karamustafa Paşa Mahallesi'nin tamamını kapsayan bir bölgedir (Atıcı, 2019). Karaköy; kıyı, liman, kültürel miras ve konumu gibi baskın özellikleri ile tarihi süreç içinde İstanbul kent kimliğinde de önemli bir rol üstlenmiştir. Karaköy'ün sahip olduğu bu özellikler çalışma alanı seçiminde etkili olmuştur. Çalışma alanı lokasyon haritası (Şekil 1) de verilmiştir.

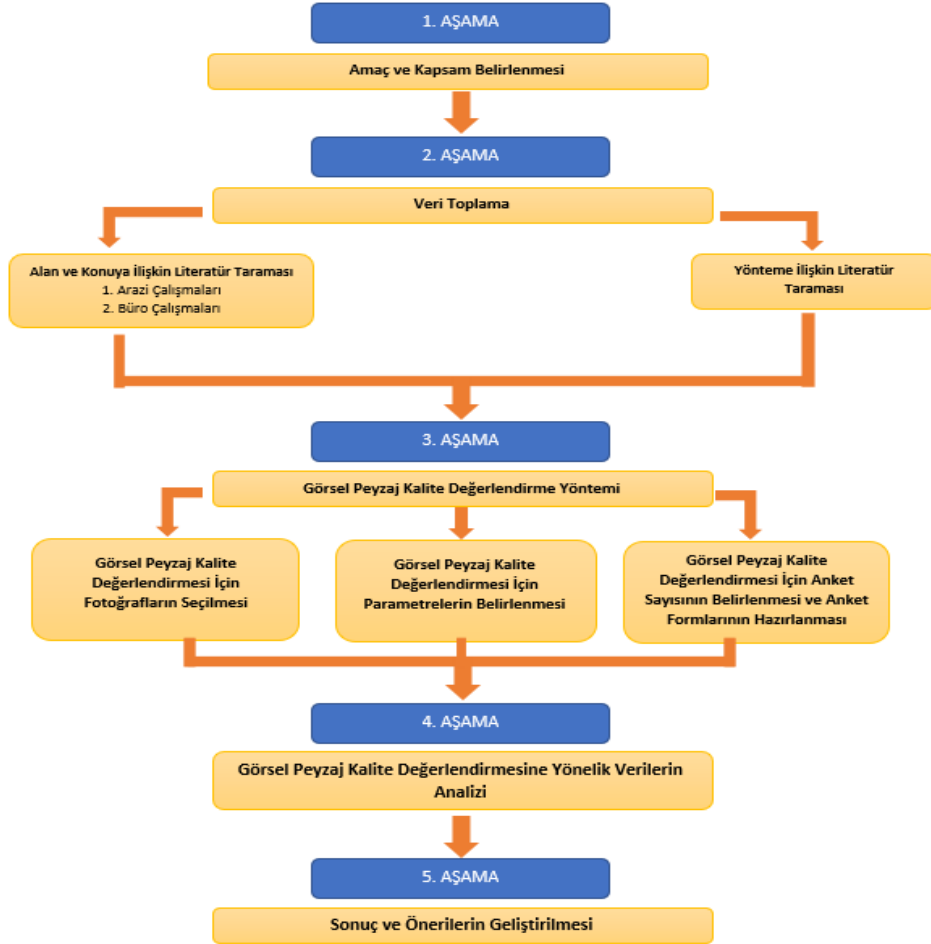
Şekil 1. Çalışma alanı lokasyon haritası

Çalışmada kullanılan diğer ikincil materyaller ise aşağıdaki gibidir;

- Çalışma konusu özelinde hazırlanmış çeşitli araştırmalar,
- İlgili Belediye'den temin edilen 1/5000 ölçekli imar plan paftası,
- Alanda yapılan gözlemler ve çekilen fotoğraflar,
- İlgili haritaların sunumunda kullanılan Arc Gıs ve Photoshop programlarının yanı sıra, uzman ve gözlemci anketlerine ilişkin veri girişleri ve analizlerinde kullanılan Excel ve SPSS-20 programlarıdır.

2.2. Yöntem

Çalışma yöntem süreci 5 temel aşamada şekillenmiş olup (Şekil 2), her bir aşama maddeler şeklinde detaylandırılarak sunulmuştur.

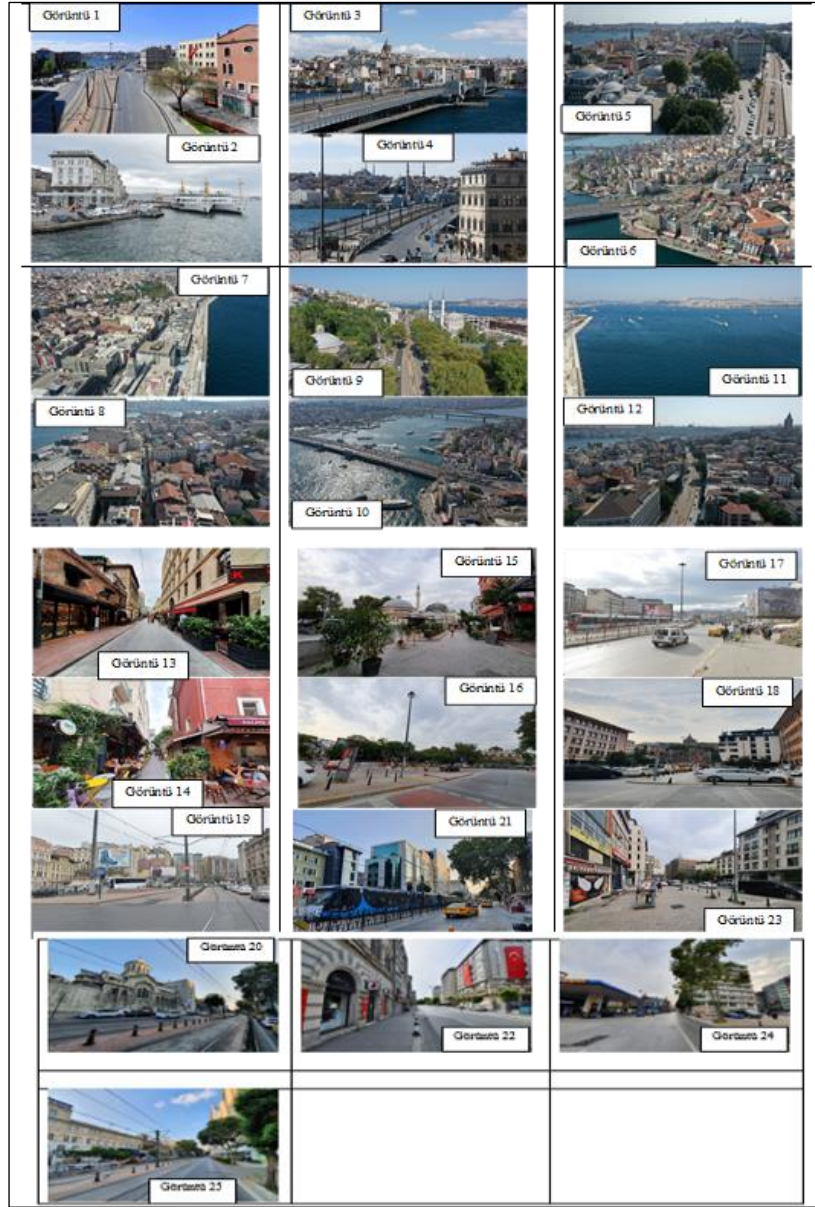
Şekil 2. Yöntem akış süreci

- **Amaç ve Kapsam Belirlenmesi:** Çalışmada; doğal ve tarihi dokusu ile ön plana çıkmış İstanbul İli Karaköy bölgesinin uzman ve gözlemci grubunun tercihlerine dayalı olarak görsel peyzaj kalitesinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu çerçevede; Karaköy'ün görsel yönden çekicilik gösteren alanları ortaya konmuştur. Çalışma, görsel peyzaja ilişkin beğenilerde, planlama-tasarım temelli mesleki eğitim almış kişilerin kişisel tercihlerinde farklılıklar olacağı düşüncesi ile uzman ve gözlemci grubu olarak iki farklı grup çerçevesinde kurgulanmıştır.
- **Veri Toplama:** Bu aşama, arazi ve büro çalışmalarına dayalı olarak geliştirilmiştir. Büro çalışmaları kapsamında; ilgili konudaki literatür çalışmalarının incelenmesi ile alana ilişkin kurum-kuruluşların ürettiği altlık verilerin temini gerçekleştirilmiştir. Arazi çalışmaları kapsamında ise; çalışma alanının görsel peyzaj özelliklerine ilişkin değerlerin tespit edilmesi gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte "Görsel Peyzaj Kalite Değerlendirme" yönteminin kullanıldığı benzer çalışmalar irdelenmiş ve çalışma yöntem sürecinin oluşumu ile bulgulara ilişkin verilerin değerlendirilmesi aşamalarında destekleyici olmuştur.

- **Görsel Peyzaj Kalite Değerlendirme Yöntemi:** Çalışma kapsamında "Görsel Peyzaj Analizi" yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan yöntem; Tüfekçioğlu, (2008); Irmak ve Yılmaz, (2010); Kiper vd., (2016)'ın yapmış oldukları çalışmalardan yararlanılarak geliştirilmiştir. Görsel peyzaj kalite değerlendirmesine ilişkin ilgili süreç; çeşitli manzaraların, belirli göstergelere dayalı olarak uzman ve gözlemci grubu görüşleri çerçevesinde puanlandırılması esasına dayanmaktadır. Bu süreç, kendi içerisinde üç temel aşamada yürütülmüştür. İlk aşamada; 2021 yılı sonbahar döneminde alanın farklı noktalarına ilişkin çeşitli fotoğraflar çekilmiştir. Keza; görsel tercihlerin belirlendiği değerlendiricinin algısı üzerinden yapılan birçok araştırmada, temsili olarak fotoğraflar sıklıkla kullanılmaktadır (Trent, 1987; Wherrett, 1998; Ramírez vd., 2011; Kiper vd., 2017). Bu kapsamda, araştırma alanı içerisinde yaklaşık 500 fotoğraf çekilmiş ve bunlardan bölgeyi en iyi şekilde temsil eden 25 fotoğraf kullanılmıştır (Şekil 3, Şekil 4). Fotoğrafların seçiminde; vista olanaklarının varlığı, yapısal-bitkisel kullanımların yoğunluğu, kullanım çeşitliliği, geniş bir bakış açısı, alanın farklı noktalarını bütüncül bir biçimde içermesi ve görüntü kalitesi gibi farklı faktörler etkili olmuştur.

Şekil 3. Fotoğraf çekim noktaları

Şekil 4. Görsel peyzaj analizinde kullanılan görseller

İkinci aşamayı görsel peyzaj kalite değerlendirmesi için parametrelerin belirlenmesi süreci oluşturmuştur. Parametrelerin belirlenmesinde; Clay ve Daniel, 2000; Arriaza vd., 2004, Çakıcı, 2007; Tüfekçioğlu, 2008; Özhancı ve Yılmaz, 2011; Çelik, 2013; Kiper vd., 2017; Demirhan, 2021'nin çalışmaları etken olmuştur. Parametreler, doğal-yapay, heyecan verici-sıkıcı, uyumlu-uyumsuz, bakımlı-bakımsız, düzenli-düzensiz, açık okunabilir-karmaşık, hareketli dinamik-durağan, yoğun-seyrek ve manzara güzel-manzara güzel değil şeklinde sıfat grupları olmak üzere 9 ana başlık üzerinden ele alınmıştır.

Parametrelerin sayısal değerlendirilmesinde anket çalışması kullanılmıştır. Anket sayısının belirlenmesi ve anket formlarının hazırlanmasından oluşan bu süreç, üçüncü aşamayı oluşturmaktadır. Anket çalışması gözlemci ve uzman gruptan oluşan toplam 100 kişi ile gerçekleştirilmiştir. Uzman grubunu oluşturan katılımcıların tamamı Peyzaj Mimarlığı eğitimi alan veya tamamlayan kişilerden oluşmaktadır. Araştırmada uzman grubunun peyzaj mimarlarından oluşan kişiler tarafından

seçilmesinde, peyzaj mimarlığı meslek disiplini bakış açısı çerçevesinde görsel peyzaja ilişkin algı ve beğenilerin tespit edilmesinin ortaya konulması etken olmuştur.

Anket formları, her bir görüntünün ayrı ayrı olarak 9 ana başlık çerçevesinde ele alınan parametrelerin 5 'li likert ölçütü ile çizelge olarak gösterilmesi esasına dayalı olarak hazırlanmıştır. Çalışmanın içeriği ve amacına ilişkin kısa bilgi de anket formlarının üzerinde belirtilmiştir. Hazırlanan anket formları, belirlenen parametreler doğrultusunda; 25 adet fotoğraf için Likert skalası çerçevesinde; uzman grubunda 25 kişi ve gözlemci grubunda ise 75 kişi olmak üzere toplamda 100 kişiye Microsoft Power Point programı çerçevesinde hazırlanan slayt gösterisi ile e mail üzerinden uygulanmıştır.

- **Görsel Peyzaj Kalite Değerlendirilmesine Yönelik Verilerin Analizi:** Anketler Excel ve SPSS programları ile bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde sıklık (Frequency) analizi yapılarak, algısal düzeylerin yüzde dağılımları belirlenmiştir. Yüzde dağılımları uzman ve gözlemci grubu üzerinde, ayrı ayrı olarak verilmiştir. Her bir parametreye ilişkin basit istatistiksel veriler olan minimum, maksimum, aritmetik ortalama, standart hata ve standart sapma verileri ortaya konulmuştur. Uzman ve gözlemci gruplarının beğeni derecelerinin belirlenmesinde aritmetik ortalama değerleri etkili olmuştur. Aritmetik ortalamalar her bir fotoğrafta kullanılan parametreler için ayrı ayrı hesaplanarak kişilerin beğeni dereceleri analiz edilmiştir.
- **Sonuç ve Önerilerin Geliştirilmesi:** Bu aşamada, 25 adet fotoğraf; 9 adet sıfat çiftinden oluşan parametreler bazında Likert ölçeğinde 1-5 aralığında puanlama yapılarak değerlendirilmiş ve her bir parametre görüntüler çerçevesinde teker teker irdelenerek ortaya çıkan sonuçlar tartışılmıştır. Çıkan sonuçlar, uzman ve gözlemci grubunun tercihleri ile parametreler arasında ilişki kurularak değerlendirilmiştir. Böylelikle, her iki grup için en çok ve en az tercih edilen parametreler ve görüntüler tespit edilerek, uzman ve gözlemci grubu çerçevesinde Karaköy'ün görsel açıdan çekicilik gösteren alanları tanımlanmıştır.

3. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

Bu bölümde uzman grup ve gözlemci grubun anketlere verdikleri cevaplar doğrultusunda yapılan analizlerin sonuçları yer almaktadır.

3.1. Uzman ve Gözlemci Grubunun Anketlerine İlişkin Araştırma Bulguları

Uzman ve gözlemci grubunu oluşturan katılımcılar çalışma alanına ilişkin 25 adet görüntüyü 9 adet parametre bazında 5'li Likert ölçeği çerçevesinde puanlamışlardır. Elde edilen bulgular tüm görüntüler için her parametreye ait en düşük ve en yüksek puanlar aritmetik ortalama, standart hata ve standart sapma değerleri gibi tanımlayıcı istatistiksel bilgiler çerçevesinde değerlendirilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Uzman ve gözlemci grubuna ilişkin parametrelerin tanımlayıcı analizi

	PARAMETRELER	Uzman Grubu			Gözlemci Grubu				
		Min	Mak.	Art. Ort.	Std. Hata	Std. Sapma	Art. Ort.	Std. Hata	Std. Sapma
Görüntü 1	Doğal - Yapay	1	5	2,68	0,236	1,18	3,04	0,162	1,399
	Heyecan Verici - Sıkıcı	1	5	2,4	0,245	1,225	3,19	0,148	1,281
	Uyumlu - Uyumsuz	1	5	2,44	0,277	1,387	3,04	0,137	1,191
	Bakımlı - Bakımsız	1	5	2,92	0,294	1,47	3,47	0,139	1,201
	Düzenli - Düzensiz	1	5	2,6	0,289	1,443	3,35	0,141	1,225
	Açık (Okunabilir) - Karmaşık	1	5	2,68	0,243	1,215	3,59	0,132	1,14
	Hareketli/Dinamik - Durağan	1	5	2,8	0,258	1,291	3,48	0,136	1,178
	Yoğun- Seyrek	1	5	2,8	0,265	1,323	3,64	0,121	1,048
	Manzara Güzel - Manz. Güz. Değ.	1	5	2,76	0,279	1,393	3,41	0,152	1,316
	Görüntü 2	Doğal - Yapay	1	5	3,36	0,244	1,221	4,07	0,105
Heyecan Verici - Sıkıcı		1	5	3,48	0,239	1,194	4,09	0,108	0,932
Uyumlu - Uyumsuz		1	5	3,16	0,214	1,068	3,96	0,124	1,071
Bakımlı - Bakımsız		1	5	3,08	0,208	1,038	3,95	0,114	0,985
Düzenli - Düzensiz		1	5	3,04	0,234	1,172	3,85	0,12	1,036
Açık (Okunabilir) - Karmaşık		1	5	3,08	0,251	1,256	4,08	0,107	0,926
Hareketli/Dinamik - Durağan		1	5	3,24	0,226	1,128	4	0,107	0,93
Yoğun- Seyrek		1	5	3,28	0,212	1,061	3,97	0,117	1,013
Manzara Güzel - Manz. Güz. Değ.		1	5	3,88	0,26	1,301	4,32	0,109	0,947
Görüntü 3		Doğal - Yapay	1	5	2,6	0,265	1,323	3,61	0,155
	Heyecan Verici - Sıkıcı	1	5	3,2	0,258	1,291	4,04	0,128	1,108
	Uyumlu - Uyumsuz	1	5	2,76	0,233	1,165	3,84	0,134	1,163
	Bakımlı - Bakımsız	1	4	3,04	0,212	1,06	3,77	0,131	1,134
	Düzenli - Düzensiz	1	4	2,48	0,232	1,159	3,47	0,147	1,277
	Açık (Okunabilir) - Karmaşık	1	5	2,52	0,272	1,358	3,72	0,134	1,157
	Hareketli/Dinamik - Durağan	1	5	3,48	0,272	1,358	4,16	0,123	1,066
	Yoğun- Seyrek	1	5	3,84	0,25	1,248	4,31	0,107	0,93
	Manzara Güzel - Manz. Güz. Değ.	1	5	3,6	0,283	1,414	4,11	0,136	1,181
	Görüntü 4	Doğal - Yapay	1	5	2,72	0,262	1,308	3,72	0,148
Heyecan Verici - Sıkıcı		1	5	3,12	0,24	1,201	4,01	0,135	1,168
Uyumlu - Uyumsuz		1	5	2,88	0,273	1,364	3,84	0,13	1,128
Bakımlı - Bakımsız		1	5	3,24	0,218	1,091	3,84	0,126	1,091
Düzenli - Düzensiz		1	5	2,76	0,29	1,451	3,83	0,131	1,132
Açık (Okunabilir) - Karmaşık		1	5	2,8	0,289	1,443	3,96	0,127	1,096
Hareketli/Dinamik - Durağan		1	5	3,52	0,272	1,358	4,17	0,113	0,978
Yoğun- Seyrek		1	5	3,72	0,255	1,275	4,35	0,096	0,83
Manzara Güzel - Manz. Güz. Değ.		1	5	3,32	0,298	1,492	4,08	0,133	1,148

Tablo 1 (Devamı). Uzman ve gözlemci grubuna ilişkin parametrelerin tanımlayıcı analizi

	PARAMETRELER	Uzman Grubu			Gözlemci Grubu				
		Min	Mak.	Art. Ort.	Std. Hata	Std. Sapma	Art. Ort.	Std. Hata	Std. Sapma
Görüntü 5	Doğal - Yapay	1	5	2,04	0,248	1,241	2,89	0,177	1,53
	Heyecan Verici - Sıkıcı	1	5	2,04	0,255	1,274	3,03	0,173	1,498
	Uyumlu - Uyumsuz	1	5	2,04	0,274	1,369	3,08	0,166	1,44
	Bakımlı - Bakımsız	1	4	2,28	0,212	1,061	3,13	0,158	1,369
	Düzenli - Düzensiz	1	4	1,84	0,214	1,068	3	0,157	1,356
	Açık (Okunabilir) - Karmaşık	1	4	1,92	0,215	1,077	3,01	0,17	1,475
	Hareketli/Dinamik - Durağan	1	5	2,92	0,282	1,412	3,87	0,145	1,256
	Yoğun- Seyrek	1	5	3,44	0,322	1,609	4,05	0,131	1,138
	Manzara Güzel - Manz. Güz. Değ.	1	5	2,32	0,309	1,547	3,21	0,178	1,545
	Görüntü 6	Doğal - Yapay	1	5	2,6	0,245	1,225	3,41	0,147
Heyecan Verici - Sıkıcı		1	5	2,84	0,25	1,248	3,51	0,15	1,298
Uyumlu - Uyumsuz		1	5	2,44	0,239	1,193	3,44	0,146	1,265
Bakımlı - Bakımsız		1	5	2,84	0,25	1,248	3,6	0,127	1,103
Düzenli - Düzensiz		1	4	2,36	0,23	1,15	3,25	0,152	1,316
Açık (Okunabilir) - Karmaşık		1	5	2,36	0,23	1,15	3,28	0,143	1,236
Hareketli/Dinamik - Durağan		1	5	3,16	0,236	1,179	3,8	0,13	1,127
Yoğun- Seyrek		1	5	3,48	0,246	1,229	3,97	0,12	1,039
Manzara Güzel - Manz. Güz. Değ.		1	5	2,84	0,281	1,405	3,57	0,144	1,243
Görüntü 7		Doğal - Yapay	1	5	2,2	0,252	1,258	3,21	0,168
	Heyecan Verici - Sıkıcı	1	4	2,28	0,235	1,173	3,23	0,165	1,429
	Uyumlu - Uyumsuz	1	5	2,12	0,24	1,201	3,25	0,168	1,453
	Bakımlı - Bakımsız	1	5	2,48	0,209	1,046	3,19	0,145	1,259
	Düzenli - Düzensiz	1	4	2,12	0,203	1,013	3,17	0,156	1,349
	Açık (Okunabilir) - Karmaşık	1	4	2,16	0,197	0,987	3,23	0,157	1,361
	Hareketli/Dinamik - Durağan	1	5	3,16	0,263	1,313	3,77	0,135	1,169
	Yoğun- Seyrek	1	5	3,52	0,272	1,358	4,08	0,124	1,075
	Manzara Güzel - Manz. Güz. Değ.	1	5	2,52	0,272	1,358	3,53	0,157	1,359
	Görüntü 8	Doğal - Yapay	1	4	1,72	0,196	0,98	2,87	0,172
Heyecan Verici - Sıkıcı		1	5	1,68	0,189	0,945	2,92	0,162	1,402
Uyumlu - Uyumsuz		1	4	1,68	0,16	0,802	2,88	0,159	1,375
Bakımlı - Bakımsız		1	4	2,04	0,204	1,02	2,99	0,15	1,3
Düzenli - Düzensiz		1	4	1,68	0,17	0,852	2,87	0,156	1,349
Açık (Okunabilir) - Karmaşık		1	3	1,72	0,147	0,737	2,88	0,165	1,433
Hareketli/Dinamik - Durağan		1	5	2,6	0,252	1,258	3,53	0,16	1,388
Yoğun- Seyrek		1	5	3,2	0,327	1,633	3,83	0,146	1,267
Manzara Güzel - Manz. Güz. Değ.		1	4	1,96	0,168	0,841	2,97	0,168	1,452

Tablo 1 (Devamı). Uzman ve gözlemci grubuna ilişkin parametrelerin tanımlayıcı analizi

	PARAMETRELER	Uzman Grubu			Gözlemci Grubu				
		Min	Mak.	Art. Ort.	Std. Hata	Std. Sapma	Art. Ort.	Std. Hata	Std. Sapma
Görüntü 9	Doğal - Yapay	1	5	2,92	0,199	0,997	3,83	0,125	1,083
	Heyecan Verici - Sıkıcı	1	4	3,12	0,226	1,13	4,03	0,114	0,986
	Uyumlu - Uyumsuz	1	4	2,72	0,212	1,061	3,88	0,126	1,09
	Bakımlı - Bakımsız	1	5	3	0,252	1,258	3,69	0,119	1,026
	Düzenli - Düzensiz	1	4	2,44	0,192	0,961	3,61	0,133	1,15
	Açık (Okunabilir) - Karmaşık	1	5	2,76	0,21	1,052	3,73	0,132	1,143
	Hareketli/Dinamik - Durağan	1	5	3,72	0,212	1,061	4,13	0,114	0,991
	Yoğun- Seyrek	1	5	3,96	0,261	1,306	4,27	0,105	0,905
	Manzara Güzel - Manz. Güz. Değ.	1	5	3,52	0,259	1,295	4,15	0,125	1,087
Görüntü 10	Doğal - Yapay	1	5	3,76	0,21	1,052	4,27	0,101	0,875
	Heyecan Verici - Sıkıcı	1	5	3,72	0,212	1,061	4,23	0,101	0,879
	Uyumlu - Uyumsuz	1	5	3,48	0,217	1,085	4,28	0,101	0,879
	Bakımlı - Bakımsız	1	5	3,72	0,212	1,061	4,2	0,099	0,854
	Düzenli - Düzensiz	1	5	3,64	0,215	1,075	4,25	0,101	0,871
	Açık (Okunabilir) - Karmaşık	1	5	3,32	0,206	1,03	4,21	0,099	0,859
	Hareketli/Dinamik - Durağan	1	5	3,36	0,172	0,86	4,01	0,128	1,109
	Yoğun- Seyrek	1	5	3,4	0,2	1	3,85	0,134	1,159
	Manzara Güzel - Manz. Güz. Değ.	1	5	4	0,191	0,957	4,43	0,095	0,825
Görüntü 11	Doğal - Yapay	1	5	3,84	0,263	1,313	4,4	0,099	0,854
	Heyecan Verici - Sıkıcı	1	5	3,8	0,231	1,155	4,36	0,102	0,88
	Uyumlu - Uyumsuz	1	5	3,96	0,212	1,06	4,33	0,101	0,875
	Bakımlı - Bakımsız	1	5	3,8	0,238	1,19	4,37	0,104	0,897
	Düzenli - Düzensiz	1	5	3,72	0,274	1,37	4,47	0,092	0,794
	Açık (Okunabilir) - Karmaşık	1	5	3,88	0,267	1,333	4	0,136	1,174
	Hareketli/Dinamik - Durağan	1	5	3,84	0,221	1,106	3,91	0,137	1,187
	Yoğun- Seyrek	1	5	3,68	0,256	1,282	4,63	0,078	0,673
	Manzara Güzel - Manz. Güz. Değ.	1	5	4,2	0,208	1,041	4,4	0,099	0,854
Görüntü 12	Doğal - Yapay	1	4	2,36	0,223	1,114	2,81	0,164	1,421
	Heyecan Verici - Sıkıcı	1	5	2,36	0,237	1,186	3,03	0,153	1,325
	Uyumlu - Uyumsuz	1	4	2,2	0,191	0,957	3,03	0,158	1,365
	Bakımlı - Bakımsız	1	4	2,4	0,216	1,08	3,05	0,148	1,283
	Düzenli - Düzensiz	1	4	2,2	0,183	0,913	2,99	0,146	1,268
	Açık (Okunabilir) - Karmaşık	1	4	2,12	0,185	0,927	3,09	0,141	1,221
	Hareketli/Dinamik - Durağan	1	5	3,12	0,233	1,166	3,59	0,137	1,187
	Yoğun- Seyrek	1	5	3,6	0,265	1,323	3,87	0,131	1,131
	Manzara Güzel - Manzara Güzel Değil	1	5	2,28	0,227	1,137	3,24	0,162	1,403

Tablo 1 (Devamı). Uzman ve gözlemci grubuna ilişkin parametrelerin tanımlayıcı analizi

	PARAMETRELER	Uzman Grubu			Gözlemci Grubu				
		Min	Mak.	Art. Ort.	Std. Hata	Std. Sapma	Art. Ort.	Std. Hata	Std. Sapma
Görüntü 13	Doğal - Yapay	1	5	2,48	0,246	1,229	3,41	0,161	1,396
	Heyecan Verici - Sıkıcı	2	4	3,24	0,156	0,779	3,88	0,12	1,039
	Uyumlu - Uyumsuz	1	5	3,36	0,199	0,995	4,01	0,113	0,979
	Bakımlı - Bakımsız	1	5	3,76	0,202	1,012	4,16	0,109	0,945
	Düzenli - Düzensiz	1	5	3,76	0,194	0,97	4,23	0,11	0,953
	Açık (Okunabilir) - Karmaşık	2	5	3,8	0,2	1	4,17	0,108	0,935
	Hareketli/Dinamik - Durağan	1	5	3,44	0,192	0,961	3,76	0,118	1,025
	Yoğun- Seyrek	1	5	3,12	0,185	0,927	3,63	0,135	1,171
	Manzara Güzel - Manz. Güz. Değ.	1	5	3,4	0,2	1	4,01	0,119	1,033
Görüntü 14	Doğal - Yapay	1	5	3,08	0,27	1,352	3,52	0,153	1,329
	Heyecan Verici - Sıkıcı	1	5	3,48	0,232	1,159	3,79	0,139	1,2
	Uyumlu - Uyumsuz	1	5	3,2	0,245	1,225	3,76	0,138	1,195
	Bakımlı - Bakımsız	1	5	3,56	0,259	1,294	3,88	0,129	1,115
	Düzenli - Düzensiz	1	5	3,36	0,23	1,15	3,91	0,126	1,093
	Açık (Okunabilir) - Karmaşık	1	5	3,32	0,214	1,069	3,92	0,127	1,1
	Hareketli/Dinamik - Durağan	2	5	3,68	0,189	0,945	3,96	0,128	1,108
	Yoğun- Seyrek	2	5	3,64	0,151	0,757	3,85	0,128	1,111
	Manzara Güzel - Manz. Güz. Değ.	1	5	3,36	0,244	1,221	3,89	0,128	1,11
Görüntü 15	Doğal - Yapay	1	5	2,2	0,231	1,155	3,09	0,168	1,454
	Heyecan Verici - Sıkıcı	1	4	1,92	0,172	0,862	3,07	0,17	1,473
	Uyumlu - Uyumsuz	1	4	2,12	0,233	1,166	3,19	0,162	1,402
	Bakımlı - Bakımsız	1	5	2,44	0,252	1,261	3,39	0,149	1,293
	Düzenli - Düzensiz	1	4	2,12	0,211	1,054	3,41	0,15	1,295
	Açık (Okunabilir) - Karmaşık	1	5	2,48	0,252	1,262	3,57	0,137	1,187
	Hareketli/Dinamik - Durağan	1	5	2,92	0,276	1,382	3,63	0,142	1,228
	Yoğun- Seyrek	1	5	3,2	0,252	1,258	3,64	0,131	1,135
	Manzara Güzel - Manz. Güz. Değ.	1	4	2,08	0,191	0,954	3,08	0,165	1,431
Görüntü 16	Doğal - Yapay	1	4	2,68	0,16	0,802	3,44	0,146	1,265
	Heyecan Verici - Sıkıcı	1	4	2,8	0,208	1,041	3,65	0,136	1,18
	Uyumlu - Uyumsuz	1	4	2,68	0,206	1,03	3,65	0,134	1,157
	Bakımlı - Bakımsız	1	5	2,92	0,237	1,187	3,87	0,118	1,018
	Düzenli - Düzensiz	1	4	2,84	0,189	0,943	3,77	0,128	1,11
	Açık (Okunabilir) - Karmaşık	1	4	2,92	0,215	1,077	3,87	0,125	1,082
	Hareketli/Dinamik - Durağan	1	4	2,88	0,203	1,013	3,65	0,124	1,072
	Yoğun- Seyrek	1	5	2,88	0,203	1,013	3,68	0,129	1,117
	Manzara Güzel - Manz. Güz. Değ.	1	4	2,96	0,227	1,136	3,72	0,138	1,192

Tablo 1 (Devamı). Uzman ve gözlemci grubuna ilişkin parametrelerin tanımlayıcı analizi

	PARAMETRELER	Uzman Grubu			Gözlemci Grubu				
		Min	Mak.	Art. Ort.	Std. Hata	Std. Sapma	Art. Ort.	Std. Hata	Std. Sapma
Görüntü 17	Doğal - Yapay	1	4	1,92	0,208	1,038	2,87	0,171	1,483
	Heyecan Verici - Sıkıcı	1	5	1,96	0,248	1,241	2,88	0,175	1,515
	Uyumlu - Uyumsuz	1	4	1,8	0,183	0,913	3,11	0,17	1,476
	Bakımlı - Bakımsız	1	3	2,08	0,182	0,909	3,07	0,152	1,319
	Düzenli - Düzensiz	1	4	1,88	0,185	0,927	3,09	0,156	1,347
	Açık (Okunabilir) - Karmaşık	1	4	2,08	0,23	1,152	3,36	0,154	1,332
	Hareketli/Dinamik - Durağan	1	5	2,76	0,266	1,332	3,63	0,144	1,25
	Yoğun- Seyrek	1	5	3,12	0,307	1,536	3,72	0,139	1,203
	Manzara Güzel - Manz. Güz. Değ.	1	4	1,88	0,218	1,092	3,01	0,174	1,511
Görüntü 18	Doğal - Yapay	1	4	2,04	0,227	1,136	3,09	0,168	1,454
	Heyecan Verici - Sıkıcı	1	5	2,4	0,258	1,291	3,4	0,158	1,366
	Uyumlu - Uyumsuz	1	4	2,28	0,235	1,173	3,36	0,161	1,391
	Bakımlı - Bakımsız	1	5	2,96	0,241	1,207	3,51	0,14	1,212
	Düzenli - Düzensiz	1	5	2,44	0,252	1,261	3,4	0,148	1,284
	Açık (Okunabilir) - Karmaşık	1	5	2,44	0,259	1,294	3,51	0,15	1,298
	Hareketli/Dinamik - Durağan	1	5	3,16	0,256	1,281	3,88	0,129	1,115
	Yoğun- Seyrek	1	5	3,4	0,289	1,443	3,89	0,128	1,11
	Manzara Güzel - Manz. Güz. Değ.	1	5	2,2	0,252	1,258	3,53	0,155	1,339
Görüntü 19	Doğal - Yapay	1	4	1,84	0,206	1,028	2,91	0,173	1,499
	Heyecan Verici - Sıkıcı	1	5	1,96	0,241	1,207	2,96	0,168	1,456
	Uyumlu - Uyumsuz	1	4	1,76	0,194	0,97	3,13	0,156	1,349
	Bakımlı - Bakımsız	1	5	2,28	0,248	1,242	3,21	0,153	1,328
	Düzenli - Düzensiz	1	5	2,08	0,244	1,222	3,23	0,154	1,331
	Açık (Okunabilir) - Karmaşık	1	5	2	0,238	1,19	3,24	0,15	1,303
	Hareketli/Dinamik - Durağan	1	5	2,8	0,294	1,472	3,65	0,132	1,145
	Yoğun- Seyrek	1	5	3,48	0,322	1,61	3,72	0,138	1,192
	Manzara Güzel - Manz. Güz. Değ.	1	4	1,96	0,234	1,172	3,07	0,165	1,427
Görüntü 20	Doğal - Yapay	1	5	2,56	0,265	1,325	3,45	0,164	1,417
	Heyecan Verici - Sıkıcı	1	5	3	0,258	1,291	3,87	0,124	1,07
	Uyumlu - Uyumsuz	1	5	2,8	0,238	1,19	3,73	0,144	1,245
	Bakımlı - Bakımsız	1	5	2,92	0,223	1,115	3,57	0,136	1,176
	Düzenli - Düzensiz	1	5	2,76	0,254	1,268	3,68	0,138	1,199
	Açık (Okunabilir) - Karmaşık	1	5	2,96	0,261	1,306	3,91	0,122	1,055
	Hareketli/Dinamik - Durağan	1	5	3,16	0,236	1,179	3,75	0,133	1,152
	Yoğun- Seyrek	1	5	3,36	0,251	1,254	3,85	0,13	1,123
	Manzara Güzel - Manz. Güz. Değ.	1	5	2,88	0,273	1,364	3,92	0,126	1,088

Tablo 1 (Devamı). Uzman ve gözlemci grubuna ilişkin parametrelerin tanımlayıcı analizi

	PARAMETRELER	Uzman Grubu			Gözlemci Grubu				
		Min	Mak.	Art. Ort.	Std. Hata	Std. Sapma	Art. Ort.	Std. Hata	Std. Sapma
Görüntü 21	Doğal - Yapay	1	3	1,92	0,172	0,862	2,93	0,176	1,528
	Heyecan Verici - Sıkıcı	1	4	1,84	0,189	0,943	3,07	0,169	1,464
	Uyumlu - Uyumsuz	1	4	1,88	0,194	0,971	3,28	0,167	1,448
	Bakımlı - Bakımsız	1	4	2,6	0,2	1	3,43	0,151	1,307
	Düzenli - Düzensiz	1	4	2,12	0,176	0,881	3,37	0,161	1,393
	Açık (Okunabilir) - Karmaşık	1	5	2,28	0,22	1,1	3,35	0,155	1,341
	Hareketli/Dinamik - Durağan	1	5	3,12	0,26	1,301	3,88	0,133	1,15
	Yoğun- Seyrek	1	5	3,4	0,271	1,354	3,87	0,136	1,178
	Manzara Güzel - Manz. Güz. Değ.	1	4	2,08	0,199	0,997	3,35	0,158	1,37
Görüntü 22	Doğal - Yapay	1	5	2,44	0,239	1,193	3,15	0,164	1,421
	Heyecan Verici - Sıkıcı	1	5	2,6	0,245	1,225	3,39	0,149	1,293
	Uyumlu - Uyumsuz	1	5	2,88	0,233	1,166	3,85	0,125	1,087
	Bakımlı - Bakımsız	1	5	3,16	0,229	1,143	3,91	0,111	0,961
	Düzenli - Düzensiz	1	5	3,32	0,222	1,108	3,93	0,125	1,082
	Açık (Okunabilir) - Karmaşık	2	5	3,44	0,174	0,87	3,95	0,117	1,012
	Hareketli/Dinamik - Durağan	1	5	3,08	0,182	0,909	3,55	0,136	1,177
	Yoğun- Seyrek	1	5	3,32	0,222	1,108	3,6	0,129	1,115
	Manzara Güzel - Manz. Güz. Değ.	1	5	2,68	0,222	1,108	3,69	0,146	1,262
Görüntü 23	Doğal - Yapay	1	4	1,8	0,183	0,913	2,93	0,176	1,528
	Heyecan Verici - Sıkıcı	1	5	1,68	0,214	1,069	2,99	0,17	1,475
	Uyumlu - Uyumsuz	1	4	1,76	0,202	1,012	3,05	0,161	1,394
	Bakımlı - Bakımsız	1	4	2,08	0,191	0,954	3,23	0,154	1,331
	Düzenli - Düzensiz	1	4	1,96	0,187	0,935	3,25	0,147	1,274
	Açık (Okunabilir) - Karmaşık	1	4	1,8	0,2	1	3,33	0,15	1,298
	Hareketli/Dinamik - Durağan	1	4	2,28	0,235	1,173	3,51	0,146	1,267
	Yoğun- Seyrek	1	5	3	0,258	1,291	3,44	0,142	1,233
	Manzara Güzel - Manz. Güz. Değ.	1	4	1,84	0,197	0,987	3,03	0,167	1,442
Görüntü 24	Doğal - Yapay	1	5	2,12	0,218	1,092	2,81	0,173	1,495
	Heyecan Verici - Sıkıcı	1	4	1,88	0,194	0,971	2,8	0,171	1,48
	Uyumlu - Uyumsuz	1	3	1,72	0,147	0,737	2,96	0,163	1,409
	Bakımlı - Bakımsız	1	4	2,36	0,199	0,995	3,2	0,152	1,315
	Düzenli - Düzensiz	1	4	1,96	0,178	0,889	3,2	0,157	1,356
	Açık (Okunabilir) - Karmaşık	1	4	2,16	0,214	1,068	3,33	0,145	1,256
	Hareketli/Dinamik - Durağan	1	5	2,8	0,238	1,19	3,32	0,15	1,296
	Yoğun- Seyrek	1	5	3	0,2	1	3,4	0,146	1,263
	Manzara Güzel - Manz. Güz. Değ.	1	4	1,72	0,178	0,891	2,85	0,173	1,495

Tablo 1 (Devamı). Uzman ve gözlemci grubuna ilişkin parametrelerin tanımlayıcı analizi

	PARAMETRELER	Uzman Grubu			Gözlemci Grubu				
		Min	Mak.	Art. Ort.	Std. Hata	Std. Sapma	Art. Ort.	Std. Hata	Std. Sapma
Görüntü 25	Doğal - Yapay	1	5	2,44	0,209	1,044	3,17	0,159	1,379
	Heyecan Verici - Sıkıcı	1	4	2,68	0,214	1,069	3,39	0,142	1,229
	Uyumlu - Uyumsuz	1	4	2,68	0,229	1,145	3,52	0,135	1,167
	Bakımlı - Bakımsız	1	4	2,84	0,221	1,106	3,64	0,12	1,035
	Düzenli - Düzensiz	1	4	2,72	0,212	1,061	3,64	0,134	1,158
	Açık (Okunabilir) - Karmaşık	1	5	2,84	0,221	1,106	3,6	0,122	1,053
	Hareketli/Dinamik - Durağan	1	5	3,08	0,23	1,152	3,6	0,13	1,127
	Yoğun- Seyrek	1	5	3,12	0,185	0,927	3,53	0,119	1,031
	Manzara Güzel - Manz. Güz. Değ.	1	4	2,56	0,232	1,158	3,39	0,153	1,324

Uzman ve gözlemci grubu anket sonuçları çerçevesinde ana parametrelere göre belirlenen en yüksek ve en düşük puanlı görüntüler ve aritmetik ortalama değerleri Tablo 2. de verilmiştir. Buna göre; her iki grup arasında bakımlı-bakımsız, açık (okunabilir)-karmaşık, manzara güzel-manzara güzel değil parametrelerine ilişkin değerlendirmeler benzer çıkmıştır. Öyle ki; Demirhan, (2021); manzara güzelliği, Yakan (2018), Erdi (2018), Uzun (2018), Adıgüzel (2019)'in çalışmalarında da; manzara güzelliği, doğallık, uyumluluk parametrelerinin görsel peyzaja ilişkin genel silüetin değerlendirilmesinde etkili olduğu saptanmıştır. Diğer taraftan, Bernasconi vd. (2009), görsel kalitede bakım ölçütünün önemli olduğunu belirtirken, Aytaş ve Uzun (2015), bakımsız olan alanların görsel algı ve beğeni seviyesini düşürdüğünü belirtmiştir.

Hareketli/dinamik-durağan, doğal-yapay, yoğun-seyrekleşen parametrelerine ilişkin değerlendirmelerde ise farklılıklar saptanmıştır. Uzman ve gözlemci grubunun görüntülere ilişkin değerlendirme sonuçları incelendiğinde; her iki grup tarafından; heyecan verici, uyum, bakım, açık (okunabilir), manzara güzelliği açısından en çok tercih edilen görüntü su ögesinin baskın olduğu 11 numaralı fotoğraf olurken, uyum, bakım, düzen, açık (okunabilir), manzara güzelliği açısından en az tercih edilen görüntü yapısal öğelerin baskın olduğu 8 numaralı fotoğraf olmuştur. 11 numaralı görüntü incelendiğinde su ögesinin baskın olduğu görülmektedir. Bu durum, birçok çalışma sonucunu da desteklemektedir. Öyle ki bir çok çalışmada da; suyun baskın olma oranının görsel etki derecelendirmesinde öncelikli olduğu vurgulanmıştır (Michael vd., 2002; Çal, 2014; Düzgüneş ve Demirel, 2015; Aşur ve Alphan, 2018). Diğer taraftan 8 numaralı fotoğrafın tercih edilebilirliğinin düşük olması da; yol, bina gibi yapay öğelerin baskın olmasının görsel peyzajı zayıflattığı vurgulayan Wu vd. (2006), Uzun ve Muderisoğlu (2011), Düzgüneş ve Demirel (2015) çalışmaları ile desteklenebilir. Wu vd. (2006)'nın çalışmasında da; su, doğal bitki örtüsü ile arazi yapısındaki çeşitliliğin bir arada olduğu alanların görsel peyzaj etkisinin güçlü olduğu vurgulanmıştır. Makhdoum (2006) ile Huang (2014) de, doğal özellikleri olan manzaraların görsel peyzajı güçlendirdiğini vurgulamıştır.

Tablo 2. Uzman ve gözlemci grubunun görüntülere ilişkin değerlendirme sonuçları

	<i>Uzman Grubu</i>		<i>Gözlemci Grubu</i>	
	En yük. Gör. No. (Art. Ort.)	En düş. Gör. No. (Art. Ort.)	En yük. Gör. No. (Art. Ort.)	En düş. Gör. No. (Art. Ort.)
<i>Doğal - Yapay</i>	G11 (3,84)	G8 (1,72)	G1 (4,33)	G24,G25 (2,58)
<i>Heyecan Verici - Sıkıcı</i>	G11 (3,80)	G23 (1,68)	G11 (4,25)	G24 (2,57)
<i>Uyumlu - Uyumsuz</i>	G11 (3,96)	G8 (1,68)	G11 (4,26)	G8 (2,58)
<i>Bakımlı - Bakımsız</i>	G11 (3,80)	G8 (2,04)	G11 (4,20)	G8 (2,75)
<i>Düzenli - Düzensiz</i>	G13 (3,76)	G8 (1,68)	G11 (4,21)	G8 (2,57)
<i>Açık (Okunabilir) - Karmaşık</i>	G11 (3,88)	G8 (1,72)	G11 (4,32)	G8 (2,59)
<i>Hareketli/Dinamik - Durağan</i>	G11 (3,84)	G23 (2,28)	G4 (4,03)	G24 (3,19)
<i>Yoğun- Seyrek</i>	G9 (3,96)	G1 (2,80)	G3,G4,G9 (4,19)	G24 (3,30)
<i>Manzara Güzel - Mnz. Güz. Değ.</i>	G11 (4,20)	G24 (1,72)	G11 (4,52)	G24 (2,57)

Her iki grubun en çok tercih ettiği parametreler ise Tablo 3. de verilmiştir. Tablo 3'e göre; her iki grubun da ortak tercihleri arasında en yüksek puan alan parametre manzara güzelliği olurken, en düşük puan alan parametre ise sıkıcılık olmuştur. Bu durum manzara güzelliğinin görsel peyzaj kalite belirleme çalışmalarında etkili bir parametre olduğu sonucunu ortaya koymaktadır.

Tablo 3. En yüksek ve en düşük puan alan parametreler

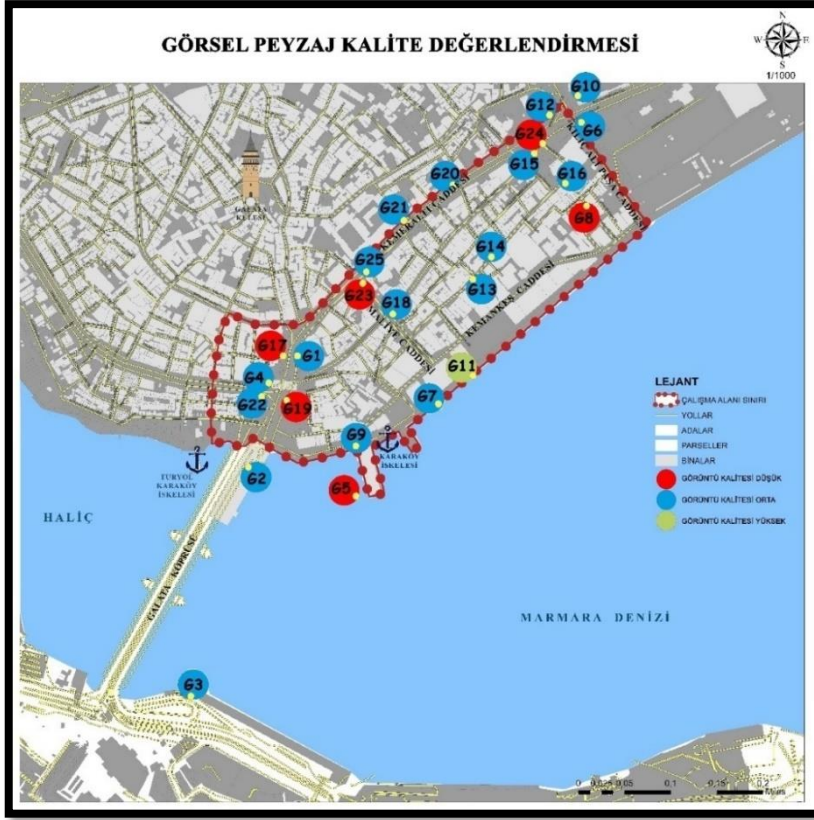
	<i>Uzm. grubu en yüksek</i>	<i>Gözlemci grubu en yüksek</i>	<i>Uzm.grubu en düşük</i>	<i>Gözlemci grubu en düşük</i>
<i>Doğal - Yapay</i>				
<i>Heyecan Verici - Sıkıcı</i>				
<i>Uyumlu - Uyumsuz</i>				
<i>Bakımlı - Bakımsız</i>				
<i>Düzenli - Düzensiz</i>				
<i>Açık (Okunabilir) - Karmaşık</i>				
<i>Hareketli/Dinamik - Durağan</i>				
<i>Yoğun- Seyrek</i>				
<i>Manzara Güzel - Mnz. Güz. Değ.</i>				

4. SONUÇ

Çalışmada; uzman ve gözlemci grubunun tercihleri doğrultusunda görsel kalite zonları oluşturabilmek için, uzman ve gözlemci anketleri sonuçlarında çıkan puanlar, yüksek ve düşük olmak üzere parametre bütününde toplanarak, en düşük ve en yüksek puan olan 9 ve 45 elde edilmiştir. Daha sonra bu rakamlar 3 eşit parçaya ayrılarak, görsel peyzaj kalitesi açısından 9-21 puan aralığı düşük, 21-33 puan aralığı orta, 33-45 puan aralığı yüksek olarak değerlendirilmiştir. Bu kapsamda oluşturulan görsel peyzaj kalite değerlendirmesi Şekil 5 ve Şekil 6'da belirtilmektedir.

Uzman grubunun parametreler üzerinden yaptığı değerlendirmelerde, yalnızca 11 no'lu görüntünün görsel kalitesi yüksek, 1, 2, 3, 4, 6, 7, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 20, 21, 22, 25 no'lu görüntülerin görsel kalitesi orta, 5, 8, 17, 19, 23, 24 no'lu görüntülerin ise görsel kalitesi düşük olarak belirlenmiştir (Şekil 5). Görsel peyzaj kalitesi düşük alanlarda; yapısal-bitkisel uyum ve entegrasyonun sağlanması, okunabilirliğin artırılması, manzara bütünlüğünü ortaya çıkaracak yaklaşımların geliştirilmesi gerçekleştirilmelidir.

Gözlemci grubunun parametreler üzerinden yaptığı değerlendirmelere göre görüntü kalitesi yüksek 11, görüntü kalitesi orta 14 görüntü bulunmaktadır. 2, 3, 4, 9, 10, 11, 13, 14, 16, 20 ve 22 no'lu görüntülerin görsel kalitesi yüksek, 1, 5, 6, 7, 8, 12, 15, 17, 18, 19, 21, 23, 24 ve 25 no'lu görüntülerin görsel kalitesi orta şeklinde değerlendirilmiştir (Şekil 6). Görüntü kalitesi düşük görüntü bulunmamaktadır.

Şekil 5. Uzman grubunun görsel peyzaj kalite değerlendirmesi

Şekil 6. Gözlemci grubunun görsel peyzaj kalite değerlendirmesi

Uzman ve gözlemci grubunun kişisel tercihleri değerlendirildiğinde; özellikle uzman grubunun görsel peyzaj değeri açısından düşük bulunduğu 5, 8, 17, 19, 23, 24 nolu görüntüler, gözlemci grubu tarafından orta derecede nitelendirilirken, uzman grubunun görsel peyzaj değeri açısından orta derecede bulunduğu 2, 3, 4, 9, 10, 13, 14, 16, 20, 22 nolu görüntüler ise gözlemci grubu tarafından yüksek derecede nitelendirilmiştir. Bu durum, planlama-tasarım temelli eğitim almış kişilerin görsel peyzaja ilişkin yaklaşımlarının farklı olabileceğini ortaya koymaktadır. Aytaş ve Uzun (2015); Kiper vd. (2016), Kiper vd. (2017) gibi çalışma sonuçları bunu destekler niteliktedir.

Karaköy özelinde mekansal tercihlerde uzman ve gözlemci grubu yardımıyla görsel bakımdan yüksek nitelikli peyzajlar tanımlanmış, mekan tercihleri ile parametreler arasındaki ilişkiler belirlenmiştir. Yapılan görsel peyzaj analizi sonucunda, öncelikle her bir parametre için uzman ve gözlemci tarafından en yüksek ve en düşük puan alan görüntüler incelenerek çıkan sonuçlar benzer çalışmalarla desteklenmiştir. Daha sonra da bütün bu değerlendirmeler sonucunda en az ve en çok tercih edilen görüntüler çerçevesinde Karaköy'ün görsel peyzaj kalite değerlendirmesi yapılmıştır. İlgili sonuçlar; peyzaj mimarlarından oluşan uzman grup ile farklı mesleklerden oluşan gözlemci grubun görsel peyzaj algılarının farklı olduğunu göstermiştir. Bu durum, hem görüntülere ilişkin parametrelerin tercih oranlarında hem de görüntülerin görsel peyzaj değerlerine ilişkin tercihlerde ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte; elde edilen sonuçlar doğallık, manzara, uyum, heyecan, bakım, düzen ve okunabilirlik parametrelerinin görsel kaliteyi olumlu yönde etkilediğini göstermektedir.

Çalışma kapsamında elde edilen sonuçlar, aşağıda maddeler şeklinde verilen faktörler açısından yarar sağlayacak olup, benzer çalışmaların yapılması bu açıdan önemli olacaktır.

- Karaköy özelinde yapılacak, mekânsal tasarım süreçlerinde ilgili paydaşlar için veri kaynağı sağlayarak, yol gösterici olabilecektir.
- Karaköy özelinde kişilerin görsel peyzaja yönelik mekânsal tercihlerinde önem derecelerini belirleyen parametrelerin belirlenmesi hususunda katkı sağlayacaktır.
- Karaköy özelinde, görsel açıdan zengin niteliklere ve çekiciliğe sahip alanların tespiti ile kişilerin, farklı rekreasyonel etkinlikler için bu alanları tercih etmelerine katkıda bulunabilecektir.
- Karaköy'ün imaj ve estetik değerinin oluşum ve gelişimini destekleyecek kararların geliştirilmesinde etkili olacaktır.

Sonuç olarak, görsel peyzajların tanımlanması ve değerlendirilmesi, mekan tercihlerinde belirleyici bir faktör olup, peyzaj planlama ve tasarım süreçleri için kaynak değeri kazandıracaktır.

Not: Bu çalışma, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalında yürütülen Yüksek Lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

KAYNAKLAR

- Acarlı, B., Kiper, T., Korkut, A. (2018). Kent meydanlarının fiziksel mekân kalitesi: İstanbul Taksim Meydanı ve yakın çevre. *Kent Akademisi*, 11 (33), 29-41. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/671672>
- Adıgüzel, E. (2019). *Bursa ili Gölbaşı Göleti'nde rekreasyonel ve turistik alanların görsel peyzaj kalitesi yönünden değerlendirilmesi rekreasyonel ve turistik etkinliklerin belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Anonim, (2016a). *Kentsel Tasarım Rehberleri Cilt1*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi ve T.C. Çevre Şehircilik Bakanlığı, Ankara
- Anonim, (2016b). *Kentsel Tasarım Rehberleri Cilt 2*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi ve T.C. Çevre Şehircilik Bakanlığı, Ankara.
- Arriaza, M., Canas-Ortega, J.F., Canas-Madueno, J.A. ve Ruiz-Aviles, P. (2004). Assessing the visual quality of rural landscapes. *Landscape and Urban Planning*, 69, 115-125. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2003.10.029>
- Arriaza, M., Cañas-Ortega, J.F., Cañas-Madueño, J.A., Ruiz-Aviles, P. (2004). Assessing the visual quality of rural landscapes. *Landsc. Urban Plan.*, 69, 115–125. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2003.10.029>.
- Aşur, F. veAlphan, H.(2018). Görsel peyzaj kalite değerlendirmesi ve alan kullanım planlamasına olan etkileri. *YYÜ Tar Bil Derg.*,28(1), 117-125. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/461999>.
- Atıcı, M. (2019). Karaköy'de turizm odaklı dönüşümün 19. yüzyıl yapıları üzerinden incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Aytaş, İ. ve Uzun, S. (2015). Determining visual landscape quality of pedestrian areas in Düzce city center. *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 65(1), 11-29.
- Bentley, I. (1985). *Responsive Environments: A Manual for Designers*. The Architectural Press, London.
- Bernasconi, C., Strager, M. P., Maskey, V., Hasanmyer, M. (2009). Assessing public preferences for design and environmental attributes of an urban automated transportation system. *Landscape and Urban Planning*, 90: 155-167. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2008.10.02>.
- Carmona, M., Heath, T., Oc, T., Tiesdell, S. (2003). *Public places, urban spaces*. Architectural Press, Oxford.
- Clay, G.R. ve Daniel, T.C. (2000). Scenic landscape assessment: the effects of land management jurisdiction on public perception of scenic beauty.*Landscape and Urban Planning* 49, 1-13.[https://doi.org/10.1016/S0169-2046\(00\)00055-4](https://doi.org/10.1016/S0169-2046(00)00055-4).
- Çakıcı, I. (2007). *Peyzaj Planlama çalışmalarında görsel peyzaj değerlendirmesine yönelik bir yöntem araştırması*.Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çal, N. (2014). *Antalya Konyaltı Plajı rekreasyonel kullanım özelliklerinin peyzaj mimarlığı açısından irdelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Çelik, M. (2013). *Kent parklarının görsel peyzaj algısının Denizli İli örneğinde irdelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Isparta.

- Demirhan, T. (2021). Kıyı bölgesinde görsel peyzaj kalitesinin incelenmesi İstanbul – Kısırkaya örneği. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Bartın.
- Düzgüneş, E. ve Demirel, Ö. (2015). Milli parklarda doğal ve kültürel kaynak değerlerinin görsel peyzaj kalite yönünden değerlendirilmesi. *İnönü Üniversitesi Sanat Ve Tasarım Dergisi*. 5(12), 13-23. <http://abakus.inonu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11616/4965/Makale.pdf?Sequence=1&isAlloWed=y>.
- Erdi, O. (2018). *Güzelcehisar (Bartın İli) kıyı yerleşiminde görsel peyzaj değerlendirmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Bartın.
- García- Abril A., Grande, M A., Mauro, F. , Silva, M., Salinas, E. (2019). The visual landscape as a resource and its integration in forestry activities. Reflections for boreal forests. *IOP Conf. Series: Earth and Environmental Science* (p.392), <https://doi.org/10.1088/1755-1315/392/1/012031>.
- Gobster, P.H., Ribe, R.G., Palmer, J.F. (2019). Themes and trends in visual assessment research: introduction to the landscape and urban planning special collection on the visual assessment of landscapes. *Landscape and Urban Planning*, 191, 103635. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2019.103635>.
- Huang, J. (2014). *Landscape visual quality assessment in Washtenaw county*. MI. School of Natural Resources and Environment University of Michigan, 18-1. https://imagininc.wildapricot.org/resources/SPPC/2015/papers/jiawei_huang_presentation.pdf.
- Irmak, M.A. ve Yılmaz, H. (2010). Farklı peyzaj karakter alanlarına göre doğal ve kültürel kaynak değerlerinin görsel analizi: Erzurum örneği. *GOÜ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 27(2), 45-55. <https://www.acarindex.com/pdfler/acarindex-dd341ac7-64c0.pdf>.
- Kiper, T., Korkut, A., ve Topal, T.Ü. (2016). *Kıyıköy örneğinde ekoturizm planlamasına yönelik görsel peyzaj analizinin uygulanması*. NKUBAP.00.18.AR.14.10 No'lu Namık Kemal Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi.
- Kiper, T., Korkut, A., ve Topal, T.Ü.(2017). Görsel peyzaj kalite değerlendirmesi: KıyıköyÖrneği.*KSÜ Doğa Bil.Dergisi*,20(3),258-269. <https://doi.org/10.18016/ksudobil.289463>.
- Kuter, N. ve Aytaş, İ. (2013). *Görsel peyzaj kalitesinin değerlendirilmesinde kullanılan yöntemler*. Peyzaj Mimarlığı 5. Kongresi, (s. 737-753). Adana.
- Makhdoum, M. (2006). *Arazi etüt merkezi* (Altıncı baskı), Tahran Üniversitesi Yayınları, Tahran.
- Michael, B., Vicky, S. ve Michael, S. (2002). Residential real estate prices: a room with a view.*Journal of Real Estate Research*, 23(1-2), 129-138. <https://doi.org/10.1080/10835547.2002.12091077>.
- Nijhuis, S. (2016). Applications of GIS in landscape design research.*Research in Urbanism Series*, 4(1), 43-56. <https://doi.org/10.7480/rius.4.1367>.
- Ode, A., Tveit, M.S., Fry, G. (2008). Capturing landscape visual character using indicators: touching base with landscape aesthetic theory. *Landscape Research*, 33(1), 89-11. <https://doi.org/10.1080/01426390701773854>.
- Ode, Å., Hagerhall, C.M., Sang, N. (2010). Analysing visual landscape complexity: theory and application. *Landscape Research*, 35(1), 111-131. <https://doi.org/10.1080/01426390903414935>.

- Özhancı, E. ve Yılmaz, H. (2011). Rekreasyon Alanlarının görsel peyzaj kalitesi yönünden değerlendirilmesi: Erzurum örneği. *Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 67-76. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/89085>.
- Palmer, J.R ve Hoffman, E. (2001). Rating reliability and representation validity in scenic landscape assessments. *Landscape and urban planning*. 54, 149-161. [https://doi.org/10.1016/S0169-2046\(01\)00133-5](https://doi.org/10.1016/S0169-2046(01)00133-5).
- Plieninger, T., Bieling, C., Fagerholm, N., Byg, A., Hartel, T., Hurley, P., López Santiago, C.A., Nagabhatla, N., Oteros-Rozas, E., Raymond, C.M., van der Horst, D., Huntsinger, L. (2015). The role of cultural ecosystem services in landscape management and planning. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 14, 28-33. <https://doi.org/10.1016/j.cosust.2015.02.006>
- Ramírez, Á., Ayuga-Téllez, E., Gallego, E., Fuentes, J.M., García, A.I. (2011). A simplified model to assess landscape quality from rural roads in Spain. *Agric. Ecosyst. Environ.* 142, 205–212. <https://doi.org/10.1016/j.agee.2011.05.007>.
- Sibille, A.D.C.T., Cloquell-Ballester, V.A., Cloquell-Ballester, V.A., Darton, R. (2009). Development and validation of a multicriteria indicator for the assessment of objective aesthetic impact of wind farms. *Renew. Sustain. Energy Rev.*, 13, 40–66. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2007.05.002>.
- Tempesta, T. ve Vecchiato, D. (2022). An explorative analysis of the influence of landscape visual aesthetic quality on food preferences in Italy: a pilot study. *Foods*. 11(12), 1779. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/pmc9222271/>
- Terkenli, T. S. (2008). Tourism and landscape. A. A. Lew, C. M. Hall, M. Williams (Eds.), *A companion to tourism* (pp. 339–348). John Wiley & Sons. <https://doi.org/10.1002/9780470752272.ch27>.
- Tieskens, K.F., Van Zanten, B.T., Schulp, C.J.E., Verburg, P.H. (2018). Aesthetic appreciation of the cultural landscape through social media: An analysis of revealed preference in the Dutch river landscape. *Landsc. Urban Plan.* 177, 128–137. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2018.05.002>.
- Trent, R.B., Neumann, E., Kvashny, A. (1987). Presentation mode and question format artifacts in visual assessment research. *Landsc. Urban Plan.*, 14, 225–235. [https://doi.org/10.1016/0169-2046\(87\)90032-6](https://doi.org/10.1016/0169-2046(87)90032-6).
- Tüfekçioğlu, H.K. (2008). *Tarihsel çevrede görsel peyzaj kalite değerlendirmesi İstanbul Yedikule örneği*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Tveit, Å., Mari, S., Sang, O., Hagerhall, C.M. (2019). Scenic beauty: visual landscape assessment and human landscape perception. *Environmental Psychology*, L. Steg, A.E. van den Berg, J. de Groot (Eds.), *Environmental Psychology* (p.45-54). John Wiley & Sons, <https://doi.org/10.1002/9781119241072.ch5>.
- Uzun, O. and Muderisoğlu, H. (2011). Visual landscape quality in landscape planning: Examples of Kars and Ardahan cities in Turkey. *African Journal of Agricultural Research*, 6 (6), 1627–1638. <https://doi.org/10.5897/AJAR10.657>.
- Uzun, F.Ç. (2018). *Kastamonu tabiat parklarının görsel kalite analizi*. Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Kastamonu.
- Van der Voort, T.J.M., Van Wegen, H.B.R. (2005). *Architecture in use: An Introduction to the Programming, Design and Evaluation of Buildings*. Architectural Press, Netherlands.

- Wherrett, J.R. (1998). *Natural Landscape Scenic Preference: Techniques for Evaluation and Simulation*. Ph.D. Thesis, Robert Gordon University, Aberdeen, Scotland.
- Wu, Y., Bishop, I., Hossain, H., Sposito, V. (2006). Using GIS in landscape visual quality assessment. *Applied GIS*, 2 (3), 18.1–18.20. <https://www.yumpu.com/en/document/view/42571164/using-gis-in-landscape-visual-quality-assessment-monash->
- Yakan, O.E. (2018). *Güzelcehisar (Bartın İli) kıyı yerleşiminde görsel peyzaj değerlendirmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Bartın.
- Zhu,Z., He, Q., Zhu, X. (2022). Spatial analysis for the landscape visual aesthetic quality of urban residential districts based on 3D city modeling. *Sustainability*, 14(18), 11500, <https://doi.org/10.3390/su141811500>.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction and Research Questions & Purpose

Visual landscape evaluation studies consist of the definition of landscape quality based on the relation between the physical characteristics of the environment and the human perception of taste. This is effective in identifying spatial preferences of people in landscape planning and design processes. The present study aims to analyze the visual landscape quality of Istanbul Province's Karaköy region, which has stood out with its natural and historical texture, with the foresight that "Identifying and evaluating the visual landscape is decisive in spatial preferences and should be taken into consideration in planning and design studies". Within the scope of the related hypothesis; the questions "What are the visual parameters that attract the attention of expert and observer groups in a landscape?" and "Which areas are visually attractive in the perception of experts and observers?" are sought to be answered for Karaköy of Istanbul.

Methodology

The study employed the Visual Landscape Analysis method. Therefore, a total of 100 participants, consisting of experts (25 individuals) and observers (75 individuals), perceptually evaluated Karaköy in terms of the visual landscape. Participants evaluated 25 photographs taken from various points of Karaköy using a 5-point Likert scale based on 9 parameters (natural-artificial, exciting-boring, harmonious-discordant, well-kept-unkept, regular-irregular, clear-readable-complex, moving dynamic-stationary, dense-sparse and scenery beautiful-scenery not beautiful). The evaluations on the visual landscape perceptions of the expert and observer groups were analyzed within the framework of descriptive statistics. Arithmetic mean values were employed to determine the degree of appreciation of expert and observer groups. Arithmetic averages were calculated separately for the parameters used in each photograph and the degree of people's liking was analyzed. The scores obtained from the results of expert and observer questionnaires were summed in the parameter as high and low, ranges within the lowest and highest scores were set and visual landscape values were determined accordingly. The results obtained were presented and interpreted as a map within expert and observer groups.

Results and Conclusions

Visually high-quality landscapes were identified with the help of a group of experts and observers in spatial preferences in Karaköy, and the relations between spatial preferences and parameters were established. As a result of the visual landscape analysis, initially, the images with the highest and lowest scores by the expert and observer for each parameter were analyzed and results were supported by similar studies. Then, based on all these evaluations, the visual landscape quality evaluation of Karaköy was completed within the framework of the least and most preferred images. In conclusion, Karaköy has visually appealing qualities. Identification of visual landscape quality in such areas will provide significant contributions to planning and design processes and management decisions.

Yazarların Biyografisi

Tuğba KİPER

1996 yılında Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü'nde lisansını tamamlamıştır. 2001 yılında Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezini verdikten sonra, 2006 yılında da aynı anabilim dalında Doktora tezini tamamlamıştır. 2007 yılında "Yardımcı Doçent", 2012 Doçent, 2018 yılında da Profesör olmuştur. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü'nde görev yapmaktadır. Kırsal Alanlarda peyzaj planlama, kentsel peyzaj planlama, turizm, ekoturizm ve kent kimliği konularında çalışmalar yapmakta olup, ulusal ve uluslararası çok sayıda makale, kitap bölümü, bildirisi vb. bulunmaktadır.

İletişim

tkiper@nku.edu.tr

ORCID Adresi

<https://orcid.org/0000-0003-3396-5661>

Muhammet Mustafa ATEŞ

2015 yılında Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü'nde lisans eğitimini, 2022 yılında Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı'nda, "Tarihi çevrelerde görsel peyzaj kalite değerlendirmesi: İstanbul/ Karaköy örneği" başlıklı tezi ile yüksek lisans eğitimini tamamlamıştır. 2020 yılı itibarıyla İstanbul Beyoğlu Belediyesi'nde görev yapmaktadır.

İletişim

mmates92@gmail.com

ORCID Adresi

<https://orcid.org/0000-0003-3743-4833>

Zihinsel Engelli Çocuklara Bireysel Bahçe Terapisinin Uygulanması ve Gelişimlerinin Değerlendirilmesi

Sima Pouya^{1,*}

¹ İnönü Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Peyzaj Tasarımı Anabilim Dalı, Malatya, Türkiye.

* Corresponding author (Sorumlu Yazar): S. Pouya, e-mail (e-posta): sima_pouya2002@yahoo.com

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, İnönü Üniversitesi Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi'nde eğitim alan zihinsel engelli olan çocuklara sağlıklı yaşam modeline dayanan bahçe terapisinin uygulanması ve bu çocuklar üzerindeki yaşam kalitesi ve psikolojik iyileştirici etkilerinin araştırılması olmuştur. Bahçe terapinin engelli çocuklarda sosyal becerilerin ve yaşam kalitesi gelişimi üzerindeki etkileri ölçmek amacıyla çalışma merkezinde görev yapan öğretmenlere, uygulama öncesi ve sonrası için Sosyal Cevaplılık Ölçeği (SCÖ) ve Çocuklar İçin Yaşam Kalitesi Ölçeği (YKÖ) formların doldurmaları istenmiştir. Sonuç olarak, YKÖ sonuçlarına göre danışanlarda daha çok duygularıyla ilgili ilerlemeler tespit edilmiştir. Bunlardan en çok üzüntülü, öfkeli hislerinin ve ileriye göre endişelerin azalımı, ve uyumakta zorlukların azalımı olmuştur. SCÖ'nin sonuçlarına göre en çok sosyal anlamda gelişmelerin olduğu açıklanmıştır. Bunlar; grup aktivitelerine katılımın iyileşmesi, başkalarıyla hislerini paylaşabilir olması, yeni biriyle sosyal bir ilişkiye başlatan taraf olmaktan kaçınıldığının azalması ve başkalarıyla ilişkide kendine güveni var gibi görünür olması olmuştur. Danışanlar tarafından doldurulan gözlem formların ve SCÖ ve YKÖ sonuçlarına göre uygulama seanslarında daha az katılan veya engel durumu ağır olan danışanlarda, bahçe terapisi sonrası gelişmeleri az olarak tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bireysel bahçe terapisi, Engelli bireyler, Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezi, Bahçe tasarımı, insan ve bitki etkileşimi

Application of Individual Garden Therapy to Children With Mental Disability And Evaluation Of Their Developments

ABSTRACT

The aim of this study was to apply the horticultural therapy grounded in wellness models of care to disabled children receiving education at İnönü University Special Education and Rehabilitation Center and to investigate the quality of life and psychological improvement effects on disabled children. In order to measure the effects of horticultural therapy on the development of social skills and quality of life in children with disabilities (as quantitative data), the teachers working at the study center were asked to fill in the Social Reciprocity Scale (SRS) and The Pediatric Quality of Life Inventory (PedsQL) forms before and after the procedure. As a result, The Pediatric Quality of Life Inventory (PedsQL) before and after individual garden therapy, more emotional improvements were detected in the clients. The most common of these was the reduction of feelings of sadness and anger, worries about the future, and of difficulties in sleeping. According to the Social Reciprocity Scale (SRS) before and after individual garden therapy, it was explained that most social developments occurred. these; participation in group activities improved, being able to share feelings with others, less avoidance of being the initiator of a social relationship with someone new, and appearing to have self-confidence in the relationship with others. According to the observation forms filled out by the clients and the results of SRS and PedsQL, it was determined that the patients who participated less in the practice sessions or who had a severe disability had less improvement after horticultural therapy.

Keywords: *The horticultural therapy grounded in wellness models of care, Disabled individuals, Special education and rehabilitation center, Garden design, Human and plant interaction*

Makale Bilgisi / Article Info

Alınış tarihi
Received date : 31.07.2023

Düzeltilme tarihi
Revised date : 06.09.2023

Kabul tarihi
Accepted date : 06.09.2023

Atıf için
How to Cite Pouya, S. (2023). "Zihinsel Engelli Çocuklara Bireysel Bahçe Terapisinin Uygulanması ve Gelişimlerinin Değerlendirilmesi", *Akademia Doğa ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 9(1), 2023: 40-61.

1. GİRİŞ

Birçok araştırmada, doğal alanların ve bahçe terapisinin stresi ve endişeyi azalttığı, hastaların memnuniyetlerinin artırdığı ve ağrılarını azalttığı, egzersizlere katılma isteği sağladığı ve yaşam kalitesini artırdığı gibi olumlu sonuçlara sebep olduğu ortaya koyulmuştur (Yar, 2019). Bitkisel terapide alanın mevsimsel durumu da çok önemlidir (McDowell, 1997). Bahar ve yaz aylarında bu terapiye yer vermek alanın terapi sağlayıcı özelliğini de artırır. İlkbaharda ağaçlarda açılan çiçeklerin, büyüyen çalılar ve soğanlı bitkilerin kullanımı uzun kış ayların ardından insanlarda olumlu hoş etkiler oluşturabilir (Joy et al., 2020). Kış mevsimi için ise herdem yeşil bitkilerin, meyveli ağaçların, ilginç gövde desenleri olan türlerin ve güzel görünümünün oluşması bahçe terapisi çalışması için destekleyici olmaktadır (Tyson, 1998). Bitkilerdeki büyüme ve gelişmelerinin terapiye katılan bireyler tarafından his edilmesi ve görülmesi son derece önemlidir. Böylece bireyler kendilerini yararlı his edip ve bahçeyle uğraşmaktan ve emeklerinin karşılığını görmekten mutlu olacaklardır (McDowell, 1997). Bitkisel terapisi hastaların bahçeyi ve bitkileri kullanarak boş zamanlarını değerlendirmek ve mesleki becerilerini geliştirmek ve çevreleriyle ilgilenmelerini sağlamak açısından da önemlidir. Ayrıca bu terapi sayesinde doğal çevreyi sevmeleri, el becerilerini geliştirmeleri ve olumsuz düşüncelerden uzaklaşmaları sağlanacaktır (Morgan, 1989; Smith, 1998). Bahçe terapisinde amaç, bitkilerle mümkün olduğu kadar bireylerin farklı duyularına hitap etmesi olmuştur. Bahçe terapisinde kullanılan bitkiler zehirli toksinler içermemeli, çiçekler ve meyveler yenilenebilir güzel kokulu ve görsel güzelliğe sahip olmaları ve ışık oyunları bakımından dikkat çekici türlerden olmaları oldukça önemlidir (Haas ve McCartney, 1996).

Bahçe terapisi amacına uygun, etkin bir şekilde başarıya ulaşması için uygulanan terapi yöntemlerinin yanı sıra farklı mesleki eğitime sahip kadroların, programın proje aşamasından itibaren birlikte çalışmaları gerekmektedir. Profesyonel bahçe terapistleri, çalışmaları ve çalıştıkları alanlar hakkında peyzaj mimarlarına ve tasarımcılara yeterli veriyi aktarmaları ve ayrıca bitkiler, hayvanlar ve bahçe hakkında kapsamlı bilgiye sahip olmaları gerekmektedir. Bahçe terapistleri, çocuk gelişimi ve doğa terapisi konusunda deneyimli olmaları gerek ve peyzaj mimarları farklı terapi uzmanlarından edindikleri bilgileri, özellikle çocukların iç dünyası ve gereksinimleri konusundaki bilgilerini tasarımlarına aktarmaları oldukça önemlidir (Pouya 2020; Haller et al, 2019).

Başarılı bir bahçe terapi programının ölçüsü, genellikle programı yöneten terapistin eğitimine ve becerilerine dayanır. 1982'de Kansas Eyalet Üniversitesi, Ulusal Ruh Sağlığı Enstitüsü'nün finansmanı ile, bahçe terapistleri için temel becerileri açıklamıştır (Kuhnert ve ark. 1982). Bunlar; motivasyon yönetimi, iletişim becerisi, danışanın davranışının hem yazılı hem de sözlü olarak gözlemlenebilmesi, kaydedilmesi ve değerlendirilmesi, hedef belirleme (uzun ve kısa vadeli tedavi hedeflerin belirlenmesi), aktivite programlama, teorik bilgilerin edinmesi (varsa danışanın kullandığı ilaçları, engel türleri, müdahale teorileri, çocuk ve kişilik gelişimi teorileri ve danışan-terapist ilişkileri hakkında bilgiler gibiler gibi), grup danışmanlığı, genel bahçecilik becerileri (pestisitler, gübreler, topraklar, organik bahçe teknikleri, bitki kültürü için alternatif enerji teknikleri ve bahçecilik kapları hakkında teorik bilgi), iç ve dış mekan alanlarında mahsul üretimi için işletme yönetimi, peyzaj tasarımı, ayrıca çiçek aranjmanı ve bitkilerin sanatsal tasarımı olmuştur (Kuhnert ve ark. 1982).

Amerika Birleşik Devletleri'nde yürütülen ve 2014'te rapor edilen başka bir iş analizine göre, etkin bahçe terapisi uygulaması için önemli olan bilgi ve becerilerin farklı ve çeşitli olması gerekmektedir. Bunlar, bahçecilik, terapötik ve diğer iş sorumluluklarındaki bilgi, beceri ve yetenekleri içermektedir. Analizde en yüksek önemi alan becerilerden bazıları, bitkilerin çoğaltılması, nakli, tohum dikmesi,

yükseltilmiş saksılarda bahçecilik işlemleri, satış için bitki yetiştirilmesi, üretim veya kurulum, haşere tanımlama, bitkilerin toksisitesini anlama ve seçme gibi genel bahçecilik becerileri olmuştur (Starling ve diğerleri 2014).

Bahçenin, terapötik bir yöntem olarak kullanmanın faydalı yönleri arasında, evrensel çekiciliği ve insan gelişimini teşvik etmesi, rehabilitasyon etkisi, doğuştan gelen psikolojik ihtiyaçlara hitap etmesi, çok yönlü sunulması, anlam ve amaca sahip olması olmuştur (Capra ve Haller 2019). Bunlar bahçe terapisi kullanımını karakterize eden önemli özelliklerden sadece birkaçı olsa da, bahçe terapisi uygulamasının danışanlarda ve hatta terapistlerde gelişmelerinin sağlanmasını da bilmek önemlidir. Herhangi bir programın ortamına ve bireylerin ihtiyaçlarına bağlı olarak ortaya çıkan somut faydalar farklı olabilir. Ancak bahçe araç olarak bir bireye fiziksel, bilişsel, duygusal ve sosyal olarak fayda sağlamak için kullanılan güncel yöntemlerden birisi olmuştur (Hefley 1973; Simson ve Straus 1998).

Gelişimsel yetersizliği olan bir kişi için mesleki bir bahçecilik programında çalışması, bireyde amaç ve aidiyet duygusunu geliştirirken, yemek yeme bozukluğu olan bir danışan için bahçe aktivitelerinin terapötik bir ortamda yapılması, kaygı ve sağlıksız alışkanlıkları üzerinde odaknarak bir çözüm sunabilir. Demans olan yaşlılar için, sağlıklı yaşamlarını sürdürmeleri için bahçe terapi programı, başkalarıyla birlikte olma fırsatı sunabilir. Bu örneklerde açıklandığı gibi, bahçe terapisinde uygulandığı program modeli, belirli özelliklere ve elde edilecek olan faydalara göre farklılık gösterebilir.

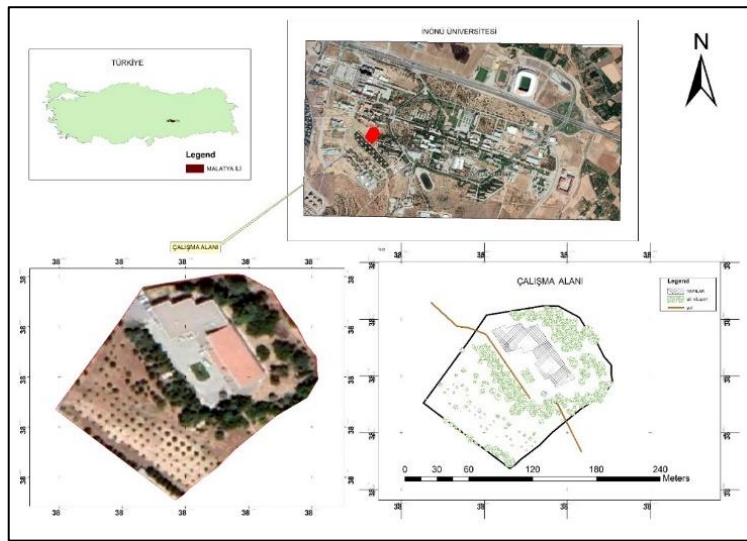
Bahçe terapisi çalışmalarında kullanılan terapi yöntemler gibi programların çeşitliliği ve türleri de dünya çapında artırmaktadır. Son dönemlerde büyüyen bir araştırma grubu, akademik ve profesyonel bir bahçe terapisti ile yaşam kalitesinin artırdığını göstermektedirler. Araştırmalarla ilgili raporlar konferans bildirilerinde, kitaplarda ve dergilerde yayımlanmaktadır. Örneğin, AHTA (American Horticultural Therapy Association), bu alandaki araştırma ve uygulama çalışmalarını, "Journal of Therapeutic Horticulture" dergisinde yayımlanmaktadır. İngiltere'de, Thrive derneği, araştırmaları toplamak, yayımlamak ve bahçe terapisi uygulayıcıları için bir uygulama kılavuzu sunmak için Loughborough Üniversitesi ile ortaklaşa çalışmaktadırlar (Sempik ve diğerleri. 2003, 2005a, 2005b). Yapılan araştırmaları ve örnek uygulamaları değerlendirmek ve programa dökmek aslında iyi eğitim alan ve profesyonel bir terapistin görevi olmuştur.

İnsanlarla çalışırken yapılan deneyimi anlama ve terapi yöntemi konusunda başkalarına yardımda bulunma girişimi, birçok tedavi modelinin geliştirilmesinde faydalı olmuştur. Hangi modelin en iyi terapi modeli olarak kullanılabilmesi, terapistlerin en çok tartıştıkları konu olmuştur. Barry Lopez (1986)' göre, her insanın hayatının ve dünyasının karmaşıklığını anlamak için onunla yolculuğa çıkılması gerekmektedir. Ancak her kişinin anladığına saygı duymak, tüm insanları kapsayan ortak bir anlayışa varmaktan daha önemlidir. Bahçe terapisi uygulaması farklı modellerde sunulmaktadır. Her terapide terapist, hangi modelin daha uygun olacağı konusunda kendisi karar vermelidir. Modellerin mantık ve fikirlerini öğrenmek ve çözmek terapistte bu modellerin kişiselleştirmesinde yardımcı olabilecektir (Haller et al, 2019).

Bu araştırmanın amacı; İnönü Üniversitesi Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi (İÜERM)'nde eğitim alan zihinsel engelli çocuklara bireysel bahçe terapi tekniğinin uygulanması ve bu çocuklar üzerindeki yaşam kalitesi ve psikolojik iyileştirici etkilerin araştırılması olmuştur.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışmanın materyali, Malatya bölgesinde, İnönü üniversitesi sınırları içerisinde yer alan İnönü Üniversitesi Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi (İÜERM) ve bahçesi olmuştur (Şekil 1). Bu merkeze gelen çocuklar, haftada 2 gün, ayda 16 saat eğitim alan ve genellikle yaşları 3-27 olup ve genellikle çocukların çoğu zihinsel engelli tanısı olan çocuklar olmuştur. Ayrıca bu merkezde 12 adet bireysel eğitim odası, 2 adet grup eğitim odası ve fizyoterapi salonu, bir adet uygulama evi (oturma grubu ve mutfak), spor salonu, müzik atölyesi, resim atölyesi ve psikolojik danışmanlık odası olmak üzere 21 adet eğitim ünitesi yer almakta ve yaklaşık 2000 m²'lik bir bahçeye sahip olmaktadır. Bu alanda iki özel eğitim, sınıf öğretmeni, bir okul öncesi, müzik öğretmeni ve grup öğretmeni olmak üzere toplamda yedi tane öğretmen bu merkezde çalışmaktadır. Öğrencilerin merkezde aldıkları eğitimler motor becerilerinden, sosyal, fiziksel ve psikolojik gelişimlerine, günlük ihtiyaçlarını karşılayacak beceriler edinmelerine katkı sağlamaktadır.

Şekil 1. Çalışma alanının konumu (İnönü Üniversitesi Vakfı Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi ve bahçesi).

Bu araştırmada sağlıklı yaşam modeline dayanan bahçe terapisi yönteminin zihinsel engelli çocukların, yaşam kalitesi ve psikolojik belirtileri üzerindeki iyileştirici yönlerinin belirlenmesi amacıyla tek gruplu öntest-sontest kontrol grupsuz yarı deneysel desen çalışması kullanılmıştır. Bu model, deneme öncesi modellerden biridir; fakat gerçek anlamda bir deneme modeli niteliği taşımaz. Deneysel denetimlerin olanaksız olduğu durumlarda nedenselliğin incelenmesinde seçenekli bir yol olarak geliştirilmiştir (Karasar, 2014). Araştırma metodu açısından yarı deneysel desenlerin korelatif desenlerden daha güçlü tarafları olmasına karşın deneysel metodun seçkisiz seçim ve seçkisiz atama kriterleri karşılanmadığı için deneysel özellik taşımazlar. İlgili yazında bu tür müdahale içeren araştırmalarda öntest-sontest tek gruplu yarı deneysel desenlerin kullanılabilceği bildirilmektedir (Erkuş, 2017). Psikoloji ve eğitim biliminde bir yöntemin etkinliğini incelemeye yönelik araştırmalarda tek gruplu öntest-sontest kontrol grupsuz yarı deneysel desen çalışmalarına sıklıkla rastlanmaktadır (Arslan, 2011; Demir, 2017; Kırış, 2016).

Bu kapsamda İÜERM’nde eğitim alan 5-18 yaş aralığındaki toplam 10 zihinsel engelli olan çocuğa bireysel bahçe terapisi çalışması uygulanmıştır. Çalışmaya dahil edilen çocuklar öncelikle uygunluk zaman dilimlerine göre 2 gruba ayrılmışlardır ve böylece her grupta toplam 5 çocuğa bahçe terapisi çalışması yapılmıştır. Her seansı 45 dakika olan toplamda 8 seans bireysel bahçe terapisi işlemi uygulanmıştır. Çalışmada her ne kadar çocuklar grup halinde bir arada seanslara katılmış olsalar da her bir danışan ile bir danışman ilgilenmiştir ve tüm seans boyunca ilgili danışman kendi danışanı ile ilgilenmiş ve gözlemlenmiştir. Ayrıca danışmanlar tüm gelişmeleri ve gözlemleri fotoğrafla veya not alarak kayd etmişlerdir.

Bu çalışmada bahçe terapi modellerinden güce dayalı model seçilmiştir. Bu modelin seçilme nedeni deney grubundaki bireylerin engel tanımı ve fiziki potansiyel açısından farklı olmuştur. Bu çalışmada bahçe terapisi programını oluşturmak için belirli nedenden ziyade tüm kişiye odaklanmış ve her bir danışanın fiziksel potansiyeli ve içindeki gücü geliştirmesi amacıyla planlanmıştır.

2.1. Verilerin Toplanması

Çocuklara ait demografik bilgileri edinmek amacıyla bir form hazırlanmış ve aileler tarafından doldurulması istenmiştir (Tablo 1). Çalışma ön test-son test şeklinde dizayn edilmiş ve bahçe terapinin engelli çocuklarda sosyal becerilerin ve yaşam kalitesi gelişimi üzerindeki etkileri ölçmek amacıyla (nicel veri olarak) çalışma alanında görev yapan öğretmenlere, Sosyal Cevaplılık Ölçeği (SCÖ) ve Çocuklar İçin Yaşam Kalitesi Ölçeği (YKÖ) formların işlem öncesi ve sonrası için doldurmaları istenmiştir. Böylece çalışma sonucunda her danışan için tüm ölçek puanların ortalamaları hesaplanarak çalışma öncesi değerlendirmelere göre pozitif yönde anlamlı farklılığın ortaya çıkması beklenmiştir.

Tablo 1. Bahçe Terapisi Çalışmasına Katılan Danışanların Biyografik Özellikleri

<i>Sıra</i>	<i>Cinsiyet</i>	<i>Yaş</i>	<i>Engel Türü</i>	<i>Öğrenim Durumu</i>	<i>Baba Mesleği</i>	<i>Anne-Baba</i>
<i>Danışan 1</i>	Kız	7	Orta düzeyde zihinsel ve bedensel yetersizlik	1.sınıf	işçi	birlikte
<i>Danışan 2</i>	Erkek	7	Orta düzeyde zihinsel yetersizlik	1.sınıf	işçi	birlikte
<i>Danışan 3</i>	Erkek	10	Özel öğrenme güçlüğü	4. sınıf	işçi	birlikte
<i>Danışan 4</i>	Erkek	14	Hafif düzeyde otizm	7. sınıf	işçi	birlikte
<i>Danışan 5</i>	Erkek	14	Hafif düzeyde otizm	9. sınıf	Memur	birlikte
<i>Danışan 6</i>	Erkek	13	Ağır düzeyde otizm	6. sınıf	işçi	birlikte
<i>Danışan 7</i>	Erkek	13	Hafif düzeyde zihinsel yetersizlik	6. sınıf	Memur	birlikte
<i>Danışan 8</i>	Erkek	14	Hafif düzeyde zihinsel yetersizlik	6. sınıf	işçi	birlikte
<i>Danışan 9</i>	Erkek	5	Yüksek düzeyde zihinsel yetersizlik	anasınıfı	işçi	birlikte
<i>Danışan 10</i>	Kız	12	Hafif düzeyde zihinsel yetersizlik	5. sınıf	işçi	birlikte

2.1.1. Sosyal Cevaplılık Ölçeği (SCÖ)

Constantino tarafından geliştirilen bu ölçekte gözlenebilir karşılıklı sosyal davranışlar ile ilgili 39, dilin sosyal kullanımı ile ilgili 6 ve patognomonik otistik davranışlar ile ilgili 20 olmak üzere toplam 65 madde mevcuttur. Her bir madde “doğru değil,” “bazen doğru”, “çoğunlukla doğru” ve “hemen her zaman doğru” şeklinde yanıtlanmıştır. Ölçeğin Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yayınlanmamış olmakla birlikte, daha önce okul çağı çocuklarında yapılan büyük örneklemlerle bir çalışmada Ünal ve arkadaşları tarafından kullanılmıştır (Temeltürk, 2018).

2.1.2. Çocuklar İçin Yaşam Kalitesi Ölçeği (YKÖ)

Çocuklar için yaşam kalitesi ölçeği Varni ve arkadaşları tarafından 15 yıllık bir çalışma sonucunda hazırlanmıştır. İlk çalışmalar 1987 yılında Juvenil Romatoid Artritli hastalarda ağrının, 1988 yılında ise işlevselliğin değerlendirilmesi ile başlamıştır. Ölçeğin birinci versiyonu (PedsQL TM 1.0) çeşitli pediatrik popülasyonlarda kullanılmak üzere geliştirilen genel bir yaşam kalitesi ölçeğidir. İkinci ve 3. versiyonlarında daha fazla bölüm ve madde olup, daha yüksek bir sensitivite ile değerlendirmeye olanak sağlamaktadır. Dördüncü versiyonun temel ölçeği (PedsQL TM 4.0 Generic Core Scale), sağlıklı veya akut ya da kronik hastalığı olan çocuklarda Dünya Sağlık Örgütü tarafından belirlenen temel fiziksel, mental ve sosyal sağlık bileşenlerini okul işlevselliği ile birlikte değerlendiren bir ölçektir. Bu ölçek fiziksel işlevselliği ölçen 8, duygusal işlevselliği ölçen 5, sosyal işlevselliği ölçen 5, okuldaki işlevselliği değerlendiren 5 madde içeren toplam 23 madde ve 4 alt ölçekten oluşmaktadır (Küpeli 2009).

Araştırma için uygulayıcı ekip (danışmanlar); İnönü Üniversitesi Peyzaj Mimarlığı bölümünde eğitim alan öğrenciler olmuştur. Bu öğrenciler bahçe terapisi hakkında özel eğitimler almış ve çalışmaya gönüllü olarak katılan bireyler olmuşlardır.

Çalışma, sistematik ve bütüncül bir kurguyla aşamalar halinde uygulanmıştır. Bu aşamalar gerekli izinlerin alınması ile başlayarak araştırmanın tüm paydaşlarına bilgilendirici sunumların yapılması, deney grubun oluşturulması, işlem öncesi psikiyatrik değerlendirme aşaması, işlem aşaması, işlem sonrası psikiyatrik değerlendirme aşaması ve verilerin istatistik analizi olmuştur.

Ayrıca, bu çalışma disiplinler arası bir çalışma olduğu için uygulamaya başlamadan önce İÜERM’nde görev yapan özel eğitimciler, yöneticiler ve engelli çocuk ailelerine çalışmanın asıl amacı, önemi ve uygulaması hakkında detaylı bilgiler içeren bir açıklayıcı sunum yapılmıştır. Bilgilendirici sunum, açık alanlarda yapılan terapi yöntemlerinin ve özellikle bahçe terapisinin engelli çocuklar üzerindeki olumlu etkileri hakkında bilgileri ve bahçe terapisi ile ilgili dünyada yapılan örnek çalışmaları içermektedir.

Bahçe terapi seanslarına başlamadan önce alan hazırlığı yapılmıştır. Çalışma alanına ait mevcut planlar ile birlikte alanın ve yakın çevresinin detaylı analizi yapılmıştır ve bahçe terapisi için en uygun alan seçilmiştir. Binanın arkasında bahçenin güney kısmında bulunan kayısı ağacının hemen altında, gölgeli, sessiz ve erişimi kolay bir alan, uygulama alanı olarak seçilmiştir. Danışmanların seanslardaki çalışmaları rahatlıkla gerçekleştirmeleri için ayaklı bir hazneli masa konumlandırılmış ve masanın etrafında uygun sandalyelere yer verilmiştir. Masanın hemen yanında yaklaşık 25 metrekarelik toprak bir zemin ekim çalışmaları için çapalanmış ve hazır hale getirilmiştir. Yapılan bahçe terapisi ile ilgili benzer çalışmaların incelenmesi neticesinde ve eldeki imkânlar doğrultusunda bahçe terapisi çalışması, 5 farklı konseptten oluşmuştur. Bunlar; seans 1 ve 2: mevsimsel çiçek dikimi (Şekil 2), seans 3: teraryum çalışması (Şekil 3), seans 4: bitki aranjmanı (Şekil 3), seans 5: tohum dikimi (Şekil 4) ve seans 6: süs bitki dikimi (Şekil 4) olarak ayarlanmıştır. Seanslardaki yapılan aktivite ve aktivite amaçları tablo 4’de açıklanmıştır.

Tablo 2. Bahçe terapisi seanslarındaki yapılmış olan aktiviteler ve amaçları

Yapılan aktivite	Aktivite amacı
Mevsimsel çiçek dikimi (seans 1 ve 2)	
<ul style="list-style-type: none">• Danışman ve danışan arasında etkileşimin kurulması ve tanışma aşaması ve danışanı çalışma masasına yönlendirip ve toprak ile iletişimin sağlanması,• Danışanının uygun vazoların seçilmesi ve bitkilerin toprağa dikilmesi ve sulaması, danışanının dikilen bitki saksılarının isimlendirilmesi ve uygun alana konulması,• Danışanının aktivite sırasında duyguların paylaşılması ve danışanının dikilen saksıların uygun yere taşınması istenmiştir.	Danışanlara sosyal becerilerin çoğaltılması, üzüntüyü ve izolasyonu azaltmak, kendi kendine olumsuz konuşmaların yerine olumlu konuşmalardan faydalanması, toprak ve bitkiyle iletişimin gelişmesi, sorumluluk duygusunun oluşması, umutsuzluğun üstesinden gelebilmesi, duyguların ifade edilmesi, benzer durumdaki insanlarla arkadaşlıklar kurma ve umut duygusunu destekleme, kendine güven, kendini denetleme, çabuk karar verme, işbirliği yapma, doğruluk ve disiplin gibi kişisel ve toplumsal alışkanlıkları kazandırması,
Teraryum Çalışması (seans 3)	
<ul style="list-style-type: none">• Danışman ve danışan arasında etkileşimin kurulması ve tanışma aşaması, bir teraryum kabı seçmelerin istenmesi,• Danışanı çalışma masasına yönlendirip ve toprak ile iletişim sağlanması, seçilen cam teraryumlara bir tabaka çakıl kum ve sonra toprak ile durdurulması,• Danışanının onlara verilen çiçeklerin teraryumda dikmelerin istenmesi ve aktivite sırasında duyguların paylaşılması• Danışanının hazırlanan teraryumları uygun yere taşınması danışanlardan istenmiştir.	Biraz daha farklı duylara (dokunma, görme duylarına) hitap etmek için Teraryum yapımının öğretilmesi, sanatsal becerilerin ortaya çıkması, bitkilerin farklı ortama yetişmesinin gözlemlenmesi, diğer grupta yapılan teraryumlarla kendi çalışmasının kıyaslaması ve sosyal becerilerin çoğaltılması, işbirliği yapma, doğruluk ve disiplin gibi kişisel ve toplumsal alışkanlıkları kazandırması,
Bitki Aranjmanı (seans 4)	
<ul style="list-style-type: none">• Danışman ve danışan arasında etkileşimin kurulması ve tanışma aşaması, danışanının renkli, farklı dokulu ve kokulu çiçeklere dokunması ve koklaması,• Danışanının saksılarda dikilen yenilebilir bitkilerin tatması ve koklanması, katılımcının gözünü kapatarak bitkilere dokunarak, koklayarak veya tadarak, isimleri konusunda tahminde bulunması,• Danışanının hangi renkli ve kokuyu veya sesi sevdiği konusunda duylarının paylaşılması,• Danışanının bitkilerin rengi, kokusu, tadı ve görüntüsünün geçmişteki hangi hikâyesini canlandırdığı hakkında paylaşımlarda bulunması istenmiştir.	Çiçek, meyve ve sebze gibi doğal malzemeler sağlayarak danışanların duylarının koku, tat, dokunma, görme, ses ve hareket kullanımını arttırması, duyu bütünlemesi çalışması, başkalarıyla paylaşımı arttırarak yalnızlığı azaltması, algıların ve bilişlerin bütünleştirilmesi ve onları gerçek hayatta genelleştirmesi, anksiyete, depresyonu azaltması, geçmiş olayları ve duyguları hatırlamak ve bahçe terapisti ve diğer personeli ile etkileşimi artırması olacaktır.

Tablo 2 (Devamı). Bahçe terapisi seanslarındaki yapılmış olan aktiviteler ve amaçları

Yapılan aktivite	Aktivite amacı
Tohum dikimi (seans 5)	
<ul style="list-style-type: none">• Danışana tohumların yetiştirilmesi ile bilgilerin verilmesi,• Danışanın daha önce suya bırakılan fasulyeleri tohum çimlendirme kaplarına dikmesi için torağa dokunup ve doldurulması ve fasulye tanelerini toprağa gömüp ve sulaması,• Danışanın fasulyeleri tohum çimlendirme kaplarını uygun yere koyulması,• Danışanın daha önce diktiği saksıları sulaması ve bakımı, gerekirse toprak zemine dikmesi, istenmiştir.	Danışanlarda sosyal becerilerin çoğaltılması, el ve göz koordinasyonunun sağlanması, üzüntüyü ve izolasyonu azaltmak, kendi kendine olumsuz konuşmaların yerine olumlu konuşmalardan faydalanması, toprak ve bitkiyle iletişimin gelişmesi, sorumluluk duygusunun oluşması, umutsuzluğun üstesinden gelebilmesi, duyguların ifade edilmesi, benzer durumdaki insanlarla arkadaşlıklar kurma ve umut duygusunu destekleme, kendine güven, kendini denetleme, çabuk karar verme, işbirliği yapma, doğruluk ve disiplin gibi kişisel ve toplumsal alışkanlıkları kazandırması,
Süs bitki dikimi (seans 6)	
<ul style="list-style-type: none">• Danışanın süs bitkilerinin özellikleri ve çoğaltılması ile ilgili eğitimlerin verilmesi,• Danışanın kök salmış olan bitkilerin uygun saksılara dikilmeleri,• Danışanın saksıların isimlendirilmesi ve uygun bir yere konulması ve aktivite sırasında duyguların paylaşılması,• Danışanın daha önce diktiği saksıları sulaması ve bakımı, gerekirse toprak zemine dikmesi istenmiştir.	Danışanların daha önce diktiği saksıları sulaması ve bakımı, gerekirse toprak zemine dikmesi, sosyal becerilerin çoğaltılması, üzüntüyü ve izolasyonu azaltmak, kendi kendine olumsuz konuşmaların yerine olumlu konuşmalardan faydalanması, toprak ve bitkiyle iletişimin gelişmesi, sorumluluk duygusunun oluşması, umutsuzluğun üstesinden gelebilmesi, duyguların ifade edilmesi, benzer durumdaki insanlarla arkadaşlıklar kurma ve umut duygusunu destekleme, kas ve iskelet gelişimi, göz ve el koordinasyonunun sağlanması, kendine güven, kendini denetleme, çabuk karar verme, işbirliği yapma, doğruluk ve disiplin gibi kişisel ve toplumsal alışkanlıkları kazandırması,

Çalışmaya katılan danışmanlardan (bahçe terapisi eğitimini alan peyzaj mimarlığı öğrencileri) onlara verilen gözlem formlarını gün ve tarihine göre düzgün şekilde doldurmaları istenmiştir. Ayrıca yapılan işleri ve aktiviteleri çekilen resimlerle desteklemeleri gerektiği de söylenmiştir. Her danışman haftada iki kere belirleyen günlerde (danışan ve danışmanın uygunluk takvimlerine göre ayarlanmıştır) çalışmaya katılması ve aksi takdirde katılamayacağı günü öncesinden bilgilendirmesi gerektiği duyurulmuştur.

Araştırmada üzerine odaklanan diğer konu ise bahçe terapisi çalışmasında seçilen bitki türleri olmuştur. Bitki seçimindeki en önemli kriterler; zehirli ve dikenli bitkilerin olmaması, bitki türlerin çabuk ve hızlıca kök sağlaması, filizlenmesi ve büyümesi, Malatya hava şartlarına uygun olması, her seansın amacına yönelik doğru bitki seçimi ve sulama ve bakımı kolay olan bitki türleri olmuştur. Bu doğrultuda seans 1 ve 2 için kadife çiçeği (*Tagetes erecta*), cam güzeli (*Impatiens walleriana*), seans 3 için biberiye (*Salvia rosmarinus*), seans 4 için farklı duylara hitap eden ve kampüs alanından toplanmış olan yabancı otlar; Rezene (*Foeniculum vulgare*), Gelincik (*Papaver rhoeas*), Kırmızı yonca (*Trifolium pratense*), Karahindiba (*Taraxacum officinale*), Gül (*Rosa L.*), Nane (*Mentha x piperita*) v.b. gibi türler, seans 5 için Fasulye (*Phaseolus vulgaris*), seans 6 için telegraf çiçeği (*Tradescantia pallida*) seçilmiştir.

Şekil 2. Bahçe terapisi uygulaması, 1 ve 2. Seans'a ait olan bazı görüntüler

Şekil 3. Bahçe terapisi uygulaması, 3 ve 4. Seans'a ait olan bazı görüntüler

Şekil 4. Bahçe terapisi uygulaması, 5 ve 6. Seans'a ait olan bazı görüntüler

3. BULGULAR

3.1. Bireysel Bahçe Terapisi Öncesi ve Sonrasındaki SCÖ'nden Elde Edilen Bulgular

Bireysel bahçe terapisi öncesi ve sonrasındaki SCÖ'nün sonuçlarına göre katılımcı 3'te yeni biriyle sosyal bir ilişkiye başlatan taraf olmaktan kaçınıldığının azalımı, katılımcı 4'te fiziksel aktivitelerde başarıldığının görülmesi, katılımcı 5 ve 6'de grup aktivitelerine katılımın iyileşmesi, katılımcı 7'da başkalarıyla ilişkide kendine güveni var gibi görünür olması, katılımcı 8 ve 10'da başkalarıyla hislerini paylaşabilir olması konularında ilerlemeler görülmüştür. Danışan 1, 2 ve 9'da herhangi bir değişim tespit edilmemiştir.

3.2. Bireysel Bahçe Terapisi Öncesi ve Sonrasındaki YKÖ'nden Elde Edilen Bulgular

KÇÖ formlardan elde edilen sonuçlar Tablo 4'te açıklanmıştır. Bu sonuçlara göre katılımcılarda farklı çıktılar ortaya çıkmıştır. Ancak genel olarak tüm katılımcılarda daha çok, sırasıyla duygularla ve başkalarıyla ilgili sorunların azalımı ve gelişimlerin görülmesi tespit edilmiştir. Duyularla ilgili sorunlar kısmında ise en çok üzüntülü ya da üzgün hislerin ve sonra öfkeli hissetmelerin azalımı sırasıyla tespit edilmiştir.

Tablo 4. Bireysel bahçe terapisi Öncesi ve Sonrasındaki Çocuklar İçin Yaşam Kalitesi Ölçeği 'nden Elde Edilen Bulgular

	Danışan										
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Sağlığım ve aktivitelerim ile ilgili sorunlar											
Koşmak bana zor gelir			●								
Ağır bir şey kaldırmak bana zor gelir							●		●		
Kendi başıma duş ya da banyo yapmak bana zor gelir	●			●							
Evdeki günlük işleri yapmak bana zor gelir			●				●				
Bir yerim acır ya da ağrır					●		●				
Enerjim azdır	●			●	●	●	●			●	
Duyularıyla ilgili sorunlar											
Korkmuş ya da ürkmüş hissederim		●	●	●	●		●	●	●	●	
Hüzünlü ya da üzgün hissederim	●	●	●	●	●		●	●		●	
Öfkeli hissederim				●	●	●	●	●			
Uyumakta zorluk çekerim	●		●			●				●	
Bana ne olacağı konusunda endişelenirim			●		●		●		●		
Başkaları ile ilgili sorunlar											
Yaşıtlarımla geçinmekte sorun yaşarım	●				●			●		●	
Yaşıtlarım benimle arkadaş olmak istemezler			●	●			●	●			
Yaşıtlarım benimle alay eder			●		●						
Yaşıtlarımın yapabildikleri şeyleri yapamam						●	●		●		
Yaşıtlarımla oyun oynarken geri kalırım			●	●						●	
Okul ile ilgili sorunlar											
Sınıfta dikkatimi toplamakta zorlanırım	●		●	●			●		●		
Derslerimden geri kalmamak için zorluk çekerim											
Kendimi iyi hissetmediğim için okula gidemediğim olur	●	●		●	●					●	

3.3. İşlem Sırasında Danışmanlar Tarafından Doldurulan Gözlem Formlarından Elde Edilen Bulgular

Danışmanların seanslar boyunca yaptıkları aktiveleri, gözlemedikleri ve yaşanan duyguları gözlem formlarında açıklamışlardır. Gözlem formları her danışana ayrı olarak şekilde danışmanlar tarafından doldurulmuş ve Tablo 3’de özet olarak açıklanmıştır.

Tablo 3. İşlem Sırasında Danışmanlar Tarafından Doldurulan Gözlem Formlarından Elde Edilen Bulgular

Danışman 1	<p>Danışan 1, yedi yaşında orta düzeyde zihinsel ve bedensel engelli bir kız çocuğu olmuştur. İlk seansta çekingen olup hiç konuşmamıştı ve toprağa dokunmaktan uzak duruyordu. Anacak danışman ile birlikte yavaş yavaş bitkilere dokunmayı ve çiçekleri saksılara dikmeyi denemiştir. Danışan ikinci seansta daha sıcak kanlı olarak davranmış, danışana yaklaşmış ve hemen çalışmaya başlamıştır. Toprağa hassasiyetini bırakmış ve su yardımıyla çamur yapıp ve çamurlara şekil vermeye çalışmıştır. Kendisi diktiği çiçekleri sulamış ve danışmanı ile bahçede zaman geçirmiştir. Üçüncü seansta teraryumunu hazırlarken mutluluğu yüzüne yansımış ve kendi başına tüm işlemleri ve sonra saksı sulamasını yapmıştır. Seans 3’de danışan daha aktif olmuş ve çalışırken konsantrasyonu yüksek görünmüştür. 4. Seansta ise çiçekleri koklayıp ve onlara dokunmuştur. Danışanın yaptığı çalışmayı severek ve gönüllü bir şekilde ile yaptığı açıkça gözlemlenmiştir. 5. Seansta danışanın ilk seanstan bu seansa kadar iyi bir gelişim gösterdiği açık bir şekilde gözlemlenmiştir. Islatılmış fasulyelerden birçoğunu ekmiş ve hepsini isteyerek sulamıştır. Danışan fasulyelerin yeşermesine şaşırarak ve çok güzel görünüyor demiş ve filizlenen bitkilere dokunmuştur. Daha sonrasında onları saksılara ekmiş ve sulamıştır. Son seansta bitkilerin çoğunu saksıdan çıkarıp yere dikmiştir. Son seansta geçen seansa nazaran daha çok konuşması ve gülmesi gözlemlenmiştir.</p>
Danışman 2	<p>Danışan 2, yedi yaşında orta düzeyde zihinsel engelli bir erkek çocuğu olmuştur. Seans 1 ve 2 de bitki masasına hiç yaklaşmamış ve danışmanı ile hiç yakınlık göstermemiştir. Danışan bahçeyi dolaşmayı ve etrafa koşmayı tercih etmiştir. 3. seansta teraryum çalışmasına ilgili göstermiş ve yapmaya başlamıştır. Teraryum yapımında alana getirilen plastik bidonlar içine toprak ve çakıl taşları doldurmuştur. Toprak içine bitkisini yerleştirip ve sulamıştır. Sonra teraryumunu kenara alıp ve üzerine ismini yazmıştır. Seans 4 de, danışman masanın üzerindeki bitkiler dikkatini çekip ve masaya yaklaşmıştır. Masanın üzerine koyulan bitkiler hakkında danışan ile konuşarak bilgi almıştı ve bu sırada bitkilere dokunması ve koklaması gözlemlenmiştir. Seans 5’de suda ıslatılmış fasulyeleri saksılara dikip ve sulamıştır. Son seansta ise geçen hafta ektiği fasulyelerden filizlenmiş olanları alıp toprak zemine ekmiş ve hortumla sulamıştır. Son seansta güzel bir vedalaşma partisine katılıp ve danışanı ile vedalaşmıştır.</p>

Tablo 3 (Devamı). İşlem Sırasında Danışmanlar Tarafından Doldurulan Gözlem Formlarından Elde Edilen Bulgular

Danışman 3	<p>Danışan 3, özel öğrenme güçlüğü olan on yaşında bir erkek çocuğu olmuştur. İlk seansta danışanı ile tanışma süresi çok hızlı olmuştur ve hemen bitkiye ve torağa temas etmiştir. Danışan konuşkan bir yapıya sahip olmuştur. Bitki ve toprak ile ilgili tecrübesi ve bilgisinin olması danışmanını şaşırtmıştır. İlerideki seanslarda hemen ne yapacağını sormuş ve sonra ilgi ve alakayla çalışmaya başlamıştır. Toprağı, kumu ve bitkiyi fazla sevmesi ve ilgilenmesi seanslarda gözlemlenmiştir. 4. Seansta bitkilere dokunması, koklaması ve severek danışmanı ile tartışması dikkat çekmiştir. Tüm seanslarda yapılması gereken işleri ilgi ve alakayla devam etmiştir. Seans 5 ve 6'da yapılan aktivitelerden sonra topla oynamayı ve alanı gezmeyi ve alanda bulunan kum ile kale yapmayı denemiştir.</p>
Danışman 4	<p>Danışan 4, on dört yaşında hafif düzeyde otizm çocuğu olmuştur. İlk seansta hiç negatif bir durum sergilememiştir. Bahçeyi, toprağı ve çiçeğı çok sevdiğini annesi söylemiştir. Ayrıca ilk seansta en fazla saksıya çiçek diken danışan olmuştur. Danışan ikinci seansta rahatsız olduğu için çok neşeli görünmüyormuş, buna rağmen yine de 5 adet saksıya çiçek ekmeyi başarmıştı ve çok mutlu olduğu gözlemlenmiştir. Bitkilere dokunmayı çok sevip seans 4'te çok mutlu olduğu, yaptığı aktiviteden zevk aldığı açıklanmıştır. Danışan bütün bitkilere dokunmuş ve dikkatini en çok beyaz çiçekli bitkiler çekmiştir. Fasulye dikimlerinde bir kere danışmanın yaptığını izleyip sonra kendisi yapmaya çalışmıştır. Yapılan saksıları taşıyıp başka yere koymuştur. Tüm çalışmalarda danışan kendi işlerini kendi başına yapmayı tercih etmiştir. Son seansta çalışmanın bitmesinden çok üzülmüştür. Danışman ve danışanın arasındaki oluşan bağ, seanslar boyunca güçlenip ve bağlanma durumu gözlemlenmiştir.</p>
Danışman 5	<p>Danışan 5, on dört yaşında hafif düzeyde otizmlı bir çocuk olmuştur. İlk ve ikinci seansta çalışma masasına hiç yaklaşmamış ve iletişim kurması biraz zor olmuştur. Danışan bahçede yalnızca koşmayı ve yürümeyi tercih etmiştir. İkinci seansta danışmanı ile konuşmaya ve iletişim kurmaya çalışmıştır. 3. Seansta danışan, daha iyi iletişim kurup ve çalışma masasına yaklaşmıştır. Teraryum saksısını danışmanı ile birlikte hazırlamış ve sulamasını yapmıştır. Danışan 5'de biraz bedensel yetersizlik gözlemlenmişti, ancak kendi işini kendi yapacağını ve bitireceğini istemiştir. Seans 4' de farklı bitkilere dokunarak ve inceleyerek saksı aranjmanı yapmış ve kendi çalışmasından mutlu olmuştur. Ayrıca bu seansta bazı menekşe ve kadife çiçeklerini saksılara dikmeyi başarmıştır. Seans 5'te fasulye dikimi ile ilgilenmiş ve mutlu bir şekilde seansın sonuna kadar dikime devam etmiştir. Seans 6'da köklenmiş süs bitkilerini saksılara dikerken, ek olarak daha öncesinde küçük alanlara ekilen ve filizlenmiş fasulyeleri de saksılara dikmiştir. Danışan çok duygusal çocuk olduğu ve danışmanına bağlanma duygusunu sergilediğı gözlemlenmiştir.</p>

Tablo 3 (Devamı). İşlem Sırasında Danışmanlar Tarafından Doldurulan Gözlem Formlarından Elde Edilen Bulgular

Danışman 6	Danışan 6, ağır düzeyde otizmlili bir çocuk olup ve ilk seansta çok sıcak kanlı ve akıllı bir çocuk olduğu gözlemlenmiştir. İlk 20dk huzursuzlanmış, ancak biraz sonra toprağa dokunmaya ve bitkilerle ilgilenmeye başlamıştır. Bahçe etkinliğini çok sevdiğini söylemiştir. İlerleyen saatte kız kardeşinin gelmesiyle birlikte daha aktif olmaya başlamış ve öğrendiklerini kardeşine; bitkiyi nasıl ekeceğini ve sulanacağını göstermiştir. Seans sonunda yaklaşık 5 saksı dikmeyi başarmıştır. Seans 2’de danışman koşarak çalışma alanına gelmiştir. Gün içerisinde bir önceki seansta diktiği bitkileri sulamak istemiş ve sonra seans boyunca kimseden yardım almadan bitkileri saksından çıkarıp toprak zemine dikmeyi başarmıştır. Danışan diktiği bitkilerine kendi ismini yazmış ve sahiplenmesi dikkat çekmiştir. Seans 3’de danışman teraryumu görünce, farklı bir etkinlik olduğunu anlamış ve hemen başlamak istediğini söylemiştir. Taşları sevdiğini söyleyip ve daha önceki diktiği saksıları da taşlar ile süslemiştir. Seans 4, 5 ve 6’da aynı tempo ile planlara aktivitelere katılmıştır. Seans 4’de kardeşi yanında olmadığı için mutsuz olduğunu dile getirmiştir. Danışanın kardeşine bağlı olması ve onunla birlikte çalışmalara katılmak istediği gözlemlenmiştir.
Danışman 7	Danışan 7. On dört yaşında hafif düzeyde zihinsel engelli bir çocuk olmuştur. İlk ve ikinci seansta ilk olarak toprağa dokunmaktan çekiniyormuş ve elini kirletmek istemiyormuştu. Daha sonra toprağa dokundukça kendiliğinden birkaç bitki ekmek istemiştir ve bunu yaparken kürek yardımı almadan eliyle yapmıştır. Ayrıca bitkiyi sulamaktan çok hoşlanmıştır. Özenle tüm işlemleri gerçekleştirmiştir. Seans 3’te danışan çok heyecanlı ve istekli görünmüştür. Bir önceki seansa göre daha konuşkan ve girişken davranışlarda bulunmuştur. Teraryum çalışmasında çok titizce istekli bir şekilde bitkisini dikip ve sulamıştır. Ayrıca danışan, hazırladığı teraryumuna isim verilmesine çok sevinmiştir. Seans 4’te danışan ile birlikte ektiği bitkilerin büyümesini merak edip kontrol etmiştir. Bitkilere daha iyi nasıl bakılır tarzı sorular sormaya başlamıştır. Bu seansta bitkileri daha yakından inceleme şansı bulunmuştur ve farklı dokuda bitkilerin olduğunu dile getirmiştir. Farklı dokulu bitkileri bir araya getirerek saksı aranjmanı yapmıştır. Ayrıca daha önce ektiği bitkilerin sulamasını unutmamıştır. Seans 5’te danışman küçük olan bu fasulyelerin nasıl yeşil bir bitkiye dönüşeceğini merak etmiş ve bir sonraki haftayı heyecanla bekleyeceğini söylemiştir. Son seansta danışan, koşarak içeri girip ektiği fasulyelerin yerini sormuş ve fasulyelerin filizlendiğini gördüğünde çok mutlu olmuştur. Genel anlamda danışan konuşkan yapıya sahip olup ve alanda herkes ile muhabbet etmiştir.
Danışman 8	Danışan 8, hafif düzeyde zihinsel engelli bir erkek çocuğu olmuştur. İlk seansta hırçın ve sert davranışlar sergilemiştir. Bitkileri kendi eliyle saksıya dikip ve sulamıştır. İkinci seansta daha uslu davranmış ve bahçe etkinliğine katılmıştır. Ancak danışan yapılan etkinliklerden çabuk sıkılmış ve çalışma masasını terk etmiştir. Seans 2’de diktiği saksılara kendi ismini vermiş ve ayrıca danışanla kendi hayatı hakkında konuşmaya başlamıştır. Seans 3’de danışan çok hırçın ve duygusal olduğunun sebebini okulda yaşadığı sorunun olduğunu belirlemiştir. Danışan okulda yaşadığı olaydan sınırını toprağa boşaltmak istediğini belirtmiştir. Seans 4’te danışan çok iyi görünüyormuş ve enerjisi yüksek olmuştur. Tüm yapılacak aktiviteyi sonuna kadar yapmıştır. Son seansta danışan ve danışman arası çok güzel bir bağ oluştuğu gözlemlenmiştir.

Tablo 3 (Devamı). İşlem Sırasında Danışmanlar Tarafından Doldurulan Gözlem Formlarından Elde Edilen Bulgular

Danışman 9	Danışan 9. İlk seansta bahçe terapisi alanına hiç gelmek istememiş ve sürekli çalışma alanından kaçıyormuştur. Danışan değişik tavırlar sergilemiş ve kendini yere atmıştır. İlk seansta hiçbir şekilde danışmanı ile ilgilenmemiştir. Seansın sonunda bir bitki dikmeyi başarmıştı ancak arada sürekli çalışmayı bırakıp etrafta koşmayı tercih etmiştir. İkinci seansta danışman, diğer çocuklardan farklı olarak seansın çoğu zamanını sınıfa geçirmek istemiş ve danışmanı ile biraz konuşmaya başlamıştır. Daha sonra alandaki su, ilgisini çekip ve böylece alana yanaşmıştır. Seans 3'te danışan alana gelmek istememiştir ancak annesinin ısrarı üzerine alana girmiştir. Danışanın kalabalıktan kaçındığı ve yalnız kalmayı tercih ettiği gözlemlenmiştir. Danışanın önceden derslere girmediğini söyleyen öğretmenler şimdi derslere girmek istediğini açıklamışlardır. Seans 5'te danışan ve danışmanın arasında bağ oluşmaya başlamıştır. Bahçe terapisi çalışmasına katılmış ve bazı çalışmaları yapmaya başlamıştır. Seans 5'te bahçe terapi masasına yaklaşmış ve saksılarla ilgilenmiştir. Ancak arada bırakıp tüm alanı koşmuştur. Seans 6'de danışman ona son seansın olduğunu söylemiştir. Bu seansta danışan bahçeden hiç ayrılmamış ve bahçe sulamasında epeyi katkıda bulunmuştur.
Danışman 10	Danışan 10. On iki yaşında hafif düzeyde zihinsel engelli bir erkek çocuğu olmuştur. İlk seansta toprağa ve bitkilere dokunmayı çok sevmiştir. Seans sonuna kadar hiç bıkmadan sürekli saksılara toprak doldurmuş ve bitki dikmeyi başarmıştır. 2'inci seansta ilk haftaya göre daha istekli olduğu gözlemlenmiş ve çalışmaya katılırken danışmanın gülümsemesi ve aktiviteden zevk alması da gözlemlenmiştir. Seans 3'te diğer haftalara göre daha da istekli olduğu ve sürekli toprakla oynadığı ve diğer bitkilere de su verdiği gözlemlenmiştir. Seans 4'de çakıl taşlara dokunmaktan hoşlandığı gözlemlenmiş ve sürekli saksılara toprak doldurup boşaltmıştır. Seans 5 ve 6'da danışan yapılacak olan aktiviteleri istenilen şekilde yapmış ve yaparak mutluluğunu dile getirmiştir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmanın amacı; İÜERM'inde eğitim alan zihinsel engelli çocuklara bireysel bahçe terapi tekniğinin uygulanması ve engelli çocuklar üzerindeki yaşam kalitesi ve psikolojik iyileştirici etkilerin araştırılması olmuştur. Bireysel bahçe terapisi çalışmasında her danışan için bir danışman (bahçe terapisti) atanmıştır. Danışanlar seanslar boyunca gözlemledikleri ve yaptırtdıkları aktiviteleri ve yaşanan duyguları gözlem formlarında açıklamışlardır.

Doldurulmuş gözlem formlarına göre her danışanın engel durumuna göre bahçe terapisi seanslarında farklı tepkiler sergilemişler ve aktiviteye katılım potansiyelleri de farklılık göstermiştir. Örneğin bahçe terapisi seanslarında hafif düzeyde engelli olan bireylerin (öten. danışan 3,4,5,7, ve 8) ağır derecede engelli olan bireylere göre (öten. danışan 2, 6 ve 9) daha başarılı olup ve daha istekli katılmaları gözlemlenmiştir. Bireysel bahçe terapisi öncesi ve sonrasındaki SCÖ'nin sonuçlarına göre en çok sosyal anlamda gelişmelerin olduğu açıklanmıştır bunlar; grup aktivitelerine katılımın iyileşmesi, başkalarıyla hislerini paylaşabilir olması, yeni biriyle sosyal bir ilişkiye başlatan taraf olmaktan kaçınıldığının azalması ve başkalarıyla ilişkide kendine güveni var gibi görünür olması olmuştur. Bireysel bahçe terapisi öncesi ve sonrasındaki YKÖ'ü sonuçlarına göre katılımcılarda farklı çıktılar ortaya çıkmıştır. Ancak genel olarak tüm katılımcılarda daha çok, sırasıyla duygularla ve başkalarıyla ilgili

sorunların azalması ve gelişimlerin görülmesi tespit edilmiştir. Duyularla ilgili sorular kısmında ise en çok üzüntülü ya da üzgün hislerin ve sonra öfkeli hissetmelerin azalımı sırasıyla tespit edilmiştir.

Danışan bazında ilerlemeler ve değerlendirme ölçeklerinden elde edilen sonuçlar incelendiğinde en çok gelişmeleri danışan 3, 4, 5 ve 7'de ve en düşük gelişmeler danışan 1,2, 6 ve 9'da tespit edilmiştir. Danışanlar tarafından doldurulan gözlem formların sonuçlarına göre uygulama seanslarında daha az katılım sağlayan veya engel durumu ağır olan danışanlarda, bahçe terapisi sonrası gelişmeleri de az olmuştur. Örneğin danışan 2, 6 ve 9 ağır düzeyde zihinsel engelli olup ve seanslardaki performanslarının ve katılımlarının az olduğu danışmanları tarafından not edilmiştir. Öte taraftan hafif veya orta düzeyde olan danışanlar (ören. danışan 3,4,5,7, ve 8) bahçe terapisi seanslarında daha aktif, düzenli ve istekli oldukları tespit edilmiş ve çalışma sonrası değerlendirme ölçeklerinden tespit edilen gelişmeler de bu danışanlarda daha fazla gözlemlenmiştir.

Ayrıca bu çalışmada, bahçe terapisi uygulama sırasında gözlem çalışmalarından elde edilen önemli hususlar olmuştur. Bunlar özellikle zihinsel engelli çocuklara yönelik ileride yapılacak olan bireysel bahçe terapisinde terapi modelinin oluşturulmasında ve seansların yürütülmesinde faydalı olacaktır. Bunlar aşağıda açıklanmıştır.

Danışanların bahçe terapi uygulamalarında, ilk bir veya iki seansları danışmanlarıyla tanışmak ve kaynaşmak ile geçebilir. Bu yüzden tanışma seanslarını göz önünde bulundurarak seans sayılarının belirlenmesi önemli olacaktır. Bahçe terapisi seanslarında yapılacak olan aktivitelerin çeşitli ve birbirinden farklı olması programın verimli geçmesinde etkili olacaktır. Böylece danışanın dikkatini çekmeyen bir seansın konsepti, başka seanstaki konsept daha ilginç ve cazip olabilir.

Bahçe terapisi seansları, danışanların bitkileri tanımlarına ve keşif ve merak duygularına destek verecek şekilde tasarlanması gereklidir. Bazı seanslarda farklı dokusu, kokusu ve rengi olan bitki türlerin kullanımı bu anlamada faydalı olacaktır. Bahçe terapisi seanslarında danışanların kendi elleriyle hazırladıkları çalışmaların sonuçlarını, örneğin diktikleri bitkilerin bir sonraki seansta büyümelerini ve kök sağlamalarını görmeleri seanslara devam etme motivasyonları konusunda faydalı olacaktır. Bu yüzden terapidde kullanacak olan bitkilerin özellikle çabuk büyüyen ve kök sağlayan bitki türlerinden seçilmesi önemlidir.

Terapi seansları sonucunda elde edilen ürünlerin (örneğin teraryum çalışmasından elde edilen eser) danışanlara verilmesi ve onlar tarafından isimlendirilmesi motive edici olacaktır. Danışanların terapi seanslara katılmaları tamamen kendi istekleri ve iradeleri doğrultusunda olursa daha verimli seanslar gerçekleşip ve daha iyi sonuçların alınması mümkün olacaktır.

Çalışma seanslarında suyun danışanlar tarafından etkin bir şekilde kullanımı; örneğin suya dokunmaları, bitkileri sulamaları, suyla çamur oluşmaları ve bunun gibi suyla etkinliklerin planlanması danışanlar tarafından cezbedici olacaktır. Danışanların ailelerine veya yakınlarına bahçe terapisi programının proje yürütücüsü tarafından açıklanması ve seanslar boyunca onlardan istenilen desteklerinin ifade edilmesi, planlanmış olan seans sayılarının başarıyla tamamlanmasında etkili olacaktır.

Özellikle engelli çocuklara yapılacak olan bahçe terapisinde danışmanların sabırlı olmaları ve gönüllü olarak çalışmaya katılmaları gerekmektedir. Aksi takdirde terapidde hipotezlerin gerçekleşmesi mümkün olmayabilir. Senalarda yapılacak olan aktiviteleri danışanların kendi başına yapmalarına müsaade etmeli. Böylece danışanlar başardıkça mutlu olup ve çalışmaya devam edeceklerdir. Bireysel bahçe terapisinde farklı danışanların aynı uygulama masasında yanyana bulunmalarında sakınca olmayabilir. Ancak toplum içine girmekten çekinen bazı danışanlarla yalnız çalışmak daha etkin olacaktır.

Çalışma seansları, eğer bir kurum veya merkeze bağlı olarak yapılıyorsa uygulama senalarında yöneticilerin, öğretmenlerin ve ilgili kişilerin danışan-danışman çalışmalarına müdahale etmeme şartıyla bulunmaları faydalı olacaktır. Danışan uygulama esnasında karşılaştığı ve çözemediği sorunları onların yardımıyla çözebilir veya fikir alabilir.

Amerika ve Avrupa ülkelerinde bahçe terapisi yıllarca alternatif terapi yöntemi olarak kullanılmasına rağmen Türkiye’de bu konunun daha çok teoride kaldığını ve uygulamalı çalışmaların çok az olduğu tespit edilmiştir. Uygulamalı çalışmaların azlığı bahçe terapisinin yeterince ülke bazında tanımlanmadığının göstergesidir. Bu sorunun nedeni beklide bahçe terapisi gibi açık alanda yapılacak olan terapi çalışmalarının disiplinler arası olmasıdır. Bahçe terapisi kapsamında peyzaj mimarları, mimarlar, şehir ve bölge planlamacıları, özel eğitimciler, çocuk psikologlar, uzman doktorlar v.b. farklı disiplinlerin bir arada çalışmaları ve entegre olarak hareket etmeleri gerekmektedir. Her bir bahçe terapisi uygulamasına ait yapılan araştırmaların sonucunda ortaya çıkan pek çok tasarım kriteri, tablosu ve verisi olacaktır. Böylece her uygulama çalışması ilerideki yapılacak olan benzer çalışmalar için bir uygulama deseni ve rehberi teşkil edecektir.

Yurt dışında daha çok eğitilmiş olan peyzaj mimarları bahçe terapistleri olarak bahçe terapisi seanslarında aktif rol almaktadırlar. Ancak tüm aşamalarda ilgili disiplinlerden, bireyler ile entegre olarak çalışmaları gerekmektedir. Bu kapsamda bahçe terapisi çalışmalarında dikkat edilmesi gereken konulardan biri ise danışmanların yeterli bilgi ve becerilere sahip olması olmuştur. Bahçe terapisi için gereken bilgi ve beceriler; hizmet verilen bireylere göre program etkinliğinin değerlendirilmesi; danışanı gözlemlemek ve ilerlemesini tespit etmek için danışanın katılımını analiz edebilmesi; bireysel ve grup oturumlarının uygulanması ve aktiviteleri ve/veya talimatları ayarlamak, derecelendirmek ve/veya değiştirmek ve danışan ile iletişime girebilmek gibi konular olmuştur. Uygulayıcıların bahçe tasarımı, bahçecilik, terapi ve diğer alanlarda da yetkin olmaları gerekir.

Amerika Birleşik Devletleri’nde, Amerikan Hortukültür Terapisi Derneği (AHTA) ve bölgesel ağ oluşturma grupları, yayınlar, konferanslar ve ağ oluşturma yoluyla bilgi dağıtımına odaklanmışlardır. Bahçe terapisi uygulamasını ilerletmek ve istihdam seçeneklerini genişletmek için, gelecekte bu mesleği savunmacılara ve sağlık ve sosyal hizmetleri sağlayıcılara yanı sıra düzenleyici ve sigorta liderlerine ihtiyaç duyulmaktadır. AHTA’nın bir diğer önemli faaliyeti, gönüllü bir profesyonel grubu ile bir disiplinler arası sertifikalı eğitime ve denetimli staja dayalı bir sistemin oluşturmaları ve yönetmesi olmuştur. AHTA, gelecekteki standartların iş bilgisi ve becerilerine dayalı bir sertifika sınavının düzenlenmesini planlamaktadır. Kanada da dahil olmak üzere Japonya, Avustralya, Birleşik Krallık ve diğer ülkelerde dünyanın her yerinde benzer dernekler kurulmaya başlamıştır.

1900’lerin ortalarından bu yana, gönüllüler bahçe faaliyetlerini hapishane, hastane, uzun süreli bakım yerlerinde yaşayanlara- genellikle ücretsiz olarak – uygulamışlardır. Bahçe kulübü üyeleri ve usta bahçıvanlar, bahçecilik alanındaki eğitim ve deneyimlerinden yararlanarak bu programların geliştirmesinde özellikle aktif olarak çalışmışlardır. Sağlık bakım veya sosyal toplum hizmetleri bahçe terapisi eğitimi konusundaki çalışmaları çeşitli terapötik değere sahip programların yapılmasına sebep olmuştur. Bahçe terapisi programları arasında ayrımların yapılması ve gönüllü hizmetler için parasal bir değer düşünülmesi, yöneticiler ve potansiyel işverenlerin arasında oluşan kafa karışıklığının ortadan kaldırılmasına yardımcı olacaktır. Eğitilmiş bahçe terapistleri tarafından yürütülen programlarda gönüllülerin destek verilmeleri, bu programların sürdürülebilirliği ve etkiliği konusunda önemli olacaktır.

İşverenler genellikle bahçe terapi programlarını yürütmek için ek finansman kaynaklarını aramaktadırlar. Maddi destek ve malzeme bağışları ve yardım eden gönüllüler, bitki ürünlerin satışından elde edilen gelir ve program hibeleri, yapılacak olan program finansmanın sağlanması için hayati öneme sahiptir. Bahçe terapisi uygulaması yetkili ve idareciler, sigorta şirketleri ve düzenleyiciler tarafından finanse edilebilir ve bazı ulusal olarak koordine edilmiş eylemler yapılabilir bunlardan; güçlü bir araştırma tabanının oluşturulması, uygulamaya yönelik standart tedavi prosedürlerin uygulaması, titiz bir sertifikalandırma sisteminin geliştirmesi ve mesleğin savunmasını sayabiliriz.

Ancak Türkiye’de bu konuda özellikle uygulama anlamında henüz ciddi bir çalışma yapılmamıştır. Bununla birlikte bugün ülkemizde birçok özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri bulunmakta, ancak bu alanların çoğunda açık alan terapi programlarına ve ünitelerine yer verilmemektedir. Türkiye’de iyileştirme bahçelerine gereksinim duyan kişilerin ve ailelerin sayısı net olarak bilinmemekle birlikte çocukların kendi yaşlılarıyla iletişim kurabilecekleri, kendilerini geliştirebilecekleri sağlıklı ortamların yetersizliği önemli bir sorundur. Engelli çocuk sahibi aileler çaresiz, umutsuz, mutsuz ve zor durumdadırlar. Türkiye’de yalnız çocuklar için değil genel anlamda bahçelerin iyileştirici rolünün kabul görmesi ve kurumsal anlamda geliştirilmesi gereken bir olgudur. Ülkemizdeki sivil toplum örgütleri, dernek ve vakıflar; yerel yönetim, devlet ve sosyal hizmet kuruluşları, askeri kurumlar, gönüllü kuruluşlar ve üniversiteler, bu konuyla ilgili çalışma yapmaya yönlendirilip, konunun “Ülke Sağlık Sistemi” kapsamına alınmasını ve bilimsel açıdan, daha geniş ve özel bir alanda konunun gelişmesi sağlanabilir. Böylece, hem projenin ekonomik boyutunda hem de kullanımın yaygınlaştırılması açısından önemli oranda gelişme sağlanabilir.

TEŞEKKÜR

Çalışmanın gerçekleşmişinde başta İnönü Üniversitesi Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi’nin yöneticisi ve orada çalışan öğretmenlerin verdikleri sınırsız desteklerinden dolayı ve İnönü Üniversitesinde, 2021-2022 Güz dönemi ikinci sınıf peyzaj mimarlığı öğrencilerinden gönüllü olarak bahçe terapi seanslarına katılımları ve katkıları için çok teşekkür ederiz.

KAYNAKLAR

- Arslan, C. (2011). Soru sorma becerilerini geliştirmeye dönük öğretim uygulamalarının öğretmen adaylarının soru oluşturma becerilerine etkisi. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 36(160), 236-249.
- Aslan, H. (2018). “Invaziv Girişimler İçin Kullanılan Materyallerden Oluşturulan Oyuncaklar ile Oyun Oynama Deneyiminin Kansersiz Çocuklarda Invaziv Girişim Ağrisına Etkisi”, *Hemşirelik Anabilim Dalı, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İnönü Üniversitesi*. Malatya.
- Capra, C. L., Haller, R. L., & Kennedy, K. L. (2019). Introduction to the profession of horticultural therapy. In *The profession and practice of horticultural therapy* (pp. 3-22). CRC Press.
- Demir, V. (2017). Bilinçli farkındalık temelli bilişsel terapi programının üniversite öğrencilerinin kaygı düzeylerine etkisi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7(12), 100-118.
- Erkuş, A. (2017). Davranış Bilimleri için Bilimsel Araştırma Süreci. (5. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Haas, K. L., & McCartney, R. (1996). The therapeutic qualities of plants. *Journal of Therapeutic Horticulture*, 8, 61-67.
- Haller, R. L., Kennedy, K. L., & Capra, C. L. (2019). *The Profession And Practice Of Horticultural Therapy*. Crc Press.

- Hefley, P. D. (1973). "Horticulture: A Therapeutic Tool." *Rehabilitation* 39(1): 27–29.
- Joy, Y. S., Lee, A. Y., & Park, S. A. (2020). A horticultural therapy program focused on succulent cultivation for the vocational rehabilitation training of individuals with intellectual disabilities. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(4), 1303.
- Karaşar, B. (2014). Öğretmen adaylarının bağlanma stilleri ve sosyal kaygı düzeyleri arasındaki ilişki. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(1), 27-49.
- Kırış, B. F. (2016). Gelişimsel oyun terapisinin çocuk evlerinde kalmakta olan 6-12 yaş gurubu çocukların davranış problemlerine etkileri. *Üsküdar Üniversitesi, İstanbul*.
- Kuhnert, K., J. Shoemaker, And R. H. Mattson. 1982. "Job Analysis Of The Horticultural Therapy Profession," In *Defining Horticulture As A Therapeutic Modality Part 1: Profiles In Horticultural Therapy*. Manhattan, Ks: Department Of Horticulture, Kansas State University.
- Morgan, B. (1989). *Growing together: Activities to use in your horticulture and horticultural therapy programs for children*. Pittsburgh Child Guidance Foundation.
- Pouya S., (2020). Engelli Çocuklara Bahçe Terapisi, *Plant Dergisi*,
- Sempik, J., J. Aldridge, And S. Becker. (2003). *Social And Therapeutic Horticulture: Evidence And Messages From Research*. Loughborough, Uk: Thrive And The Centre For Child And Family Research, Loughborough University.
- Sempik, J., J. Aldridge, And S. Becker. (2005a). *Growing Together: A Practice Guide To Promoting Social*
- Sempik, J., J. Aldridge, And S. Becker. (2005b). *Health, Well-Being And Social Inclusion: Therapeutic Horticulture In The Uk*. Loughborough, Uk: Thrive And The Centre For Child And Family Research, Loughborough University.
- Simson, S., and M. Straus, eds. (1998). *Horticulture as Therapy: Principles and Practice*. Binghamton, NY: Haworth Press.
- Smith, D. J. (1998). Horticultural therapy: The garden benefits everyone. *Journal of psychosocial nursing and mental health services*, 36(10), 14-21.
- Starling, L. A., T. M. Waliczek, R. L. Haller, B. J. Brown, K. R. Malone, And S. Mitrione. (2014). "Job Task Analysis Survey For The Horticultural Therapy Profession." *Horttechnology* 24(6): 645–654.
- Tyson, M.M. (1998). *The healing landscape: Therapeutic outdoor environments*. New York: McGraw-Hill.
- Yar Z.S., (2019). Zihinsel ve Ruhsal Engelli Bireylere Yönelik Hortikültürel Terapi Bahçeleri: İzmir-Seferihisar Kumrular Konakları Özel Bakım Merkezi Örneği, *Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*, Bartın Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü. Bartın.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction and Research Questions & Purpose

Among the beneficial aspects of using the garden as a therapeutic method are its universal appeal and promotion of human growth, its rehabilitation effect, its appeal to innate psychological needs, its versatility, its meaning and purpose.

While these are just a few of the important features that characterize the use of horticultural therapy, it is also important to know how to enable the practice of horticulture to improve in clients and even therapists. Depending on the context of any given program and the needs of individuals, the tangible benefits may differ. However, the garden as a tool has become one of the current methods used to benefit an individual physically, cognitively, emotionally and socially. While working in a vocational gardening program for a person with developmental disabilities develops a sense of purpose and belonging in the individual, performing gardening activities in a therapeutic environment for a client with eating disorders may offer a solution by focusing on anxiety and unhealthy habits.

For seniors with dementia, a garden therapy program can offer an opportunity to be with others to lead healthy lives. As explained in these examples, the program model applied in horticultural therapy may differ according to the specific characteristics and benefits to be obtained.

The variety and types of programs are increasing worldwide, as are the therapeutic methods used in horticultural therapy studies. Recently, a growing body of research shows that an academic and professional garden therapist increases the quality of life. Reports on research are published in conference proceedings, books and journals. Evaluating the research and best practices and putting them into the program has actually been the duty of a well-trained and professional therapist.

The attempt to understand the experience made when working with people and to help others with the therapy method has been helpful in the development of many treatment models. Which model can be used as the best therapy model has been the subject that therapists discussed the most.

According to Barry Lopez (1986), it is necessary to take a journey with each person to understand the complexity of his life and world. But respecting what each person understands is more important than reaching a common understanding that includes all people. Garden therapy application is offered in different models. In each therapy, the therapist must decide for himself which model is more appropriate. Learning and solving the logic and ideas of the models can assist the therapist in personalizing these models.

Although horticultural therapy has been used as an alternative therapy method for years in American and European countries, it has been determined that this subject is mostly theoretical, and applied studies are very few in Turkey. The aim of this study was to apply the individual horticultural therapy technique to disabled children receiving education at İnönü University Special Education and Rehabilitation Center and to investigate the quality of life and psychological improvement effects on disabled children.

Methodology

In order to measure the effects of horticultural therapy on the development of social skills and quality of life in children with disabilities (as quantitative data), the teachers working at the study center were asked to fill in the Social Reciprocity Scale (SRS) and The Pediatric Quality of Life Inventory (PedsQL) forms before and after the procedure.

The Pediatric Quality of Life Inventory (PedsQL) before and after individual garden therapy, more emotional improvements were detected in the clients. The most common of these was the reduction of feelings of sadness and anger, worries about the future, and of difficulties in sleeping.

Results and Conclusions

According to the Social Reciprocity Scale (SRS) before and after individual garden therapy, it was explained that most social developments occurred. these; participation in group activities improved, being able to share feelings with others, less avoidance of being the initiator of a social relationship with someone new, and appearing to have self-confidence in the relationship with others. According to the observation forms filled out by the clients and the results of SRS and PedsQL, it was determined that the patients who participated less in the practice sessions or who had a severe disability had less improvement after horticultural therapy.

Yazarların Biyografisi

Sima POUYA

Sima Pouya 1984 yılında İran'ın Kirmanşah şehrinde dünyaya geldi. İlk ve ortaöğretimini babasının memleketi Şebister/Tebriz'de bitiren Pouya, lisans eğitimini Tebriz Üniversitesi Peyzaj Mimarlığı bölümünde tamamladı. 2013 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Peyzaj Mimarlığı bölümünden yüksek lisans derecesi aldı ve yine Karadeniz Teknik Üniversitesi Peyzaj Mimarlığı bölümünde doktora programını tamamladı. 2018 yılında İnönü Üniversitesi'ne doktor öğretim üyesi olarak atanan Pouya, 2020 yılında doçent unvanı aldı. Akademik olarak "doğanın iyileştirici yönü kapsamında iyileştirme bahçelerinin planlaması ve tasarımı, özel gereksinimli bireyler için peyzaj tasarımı, bahçe terapisi" vb. alanlara ilgi duyan Pouya, halen İnönü Üniversitesi Peyzaj Mimarlığı bölümünde çalışmalarına devam etmektedir. Sima Pouya ileri derecede Farsça, Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi bilmektedir.

İletişim
ORCID Adresi

sima_pouya2002@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0001-6419-1756>

Sosyolojik Perspektiften İslam'ın Çevreye Yaklaşımında Anahtar Kavramlar

Hasan Kalyoncu¹ , Kemaleddin Taş^{2,*}

¹ Ege Üniversitesi, Fen Fakültesi, Biyoloji Bölümü, İzmir, Türkiye.

² Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri (Din Sosyolojisi) Bölümü, Isparta, Türkiye.

* Corresponding author (Sorumlu Yazar): K. Taş, e-mail (e-posta): kemaleddintas@sdu.edu.tr

ÖZET

Çevre sorunlarının artış gösterdiği ve dünyanın gündemine oturduğu günümüzde, dinlerin çevreye yaklaşımlarının çözüm olabileceği düşünülmüş ve çevreye yaklaşımları incelenmeye başlanmıştır. Çoğu çevreci akım, özellikle Hinduizm ve Budizm gibi dinlerin çevre yaklaşımlarını, geliştirdikleri paradigmalarda kullanmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda semavi dinlerin “insan merkezli” bakış açısının da çevrenin kirlenmesine neden olduğu zaman zaman ifade edilmiştir. İslam, her ne kadar insan merkezli bir anlayışa sahip olsa da denge merkezli anlayış üzerinde de yoğun bir şekilde durmaktadır. Merkezde insan vardır fakat insan Yaratıcının halifesi olarak Onun koyduğu kurallara ve ölçülere uymakla görevli ve sorumludur. Dolayısıyla insan, bu sorumluluk çerçevesinde hareket etmeli ve Allah'ın kurduğu düzeni bozmadan hayatını sürdürmelidir. Bu sebeple Kur'an, temizlikten israfa, dengelerin korunmasından adaletli davranılmasına kadar birçok hükümlerle hem sosyal hayatı hem de çevre ile olan ilişkileri düzenleyen emirler ve tavsiyeler içermektedir. “Çevrede var olan her şeyin Allah'ı tesbih etmesi” ve “Ona secde etmesi”, “yaratılan canlıların insanlar gibi birer topluluk ve ümmet olarak nitelendirilmesi” her şeye karşı saygıyı zorunlu kılmaktadır. Ayrıca Kur'an, kâinatta kurulu düzenin bozulmaması yönünde net uyarılarda bulunarak denge ve bütünlük ilkeleri çerçevesinde hayatın devamını öğütler. Unutulmamalıdır ki dünyada geçmişte var olanlar da halifedir, bugün yaşayanlar da gelecekte var olanlar da halife olacaktır. Bugün yaşayan halifelerin gelecekte var olacak halifelere karşı sorumluluklarından biri de gelecek halifelere yaşanabilecek bir doğa ve çevre bırakmalarıdır. Bu bağlamda Kur'an, dünya hayatını tüm yönleri ile ele alır ve çevre yaklaşımını da denge ve bütünlük bakışıyla değerlendirir.

Anahtar Kelimeler: Sosyoloji, Din, İslam, Ekoloji, Çevre

Key Concepts in Islam's Approach to the Environment from Sociological Perspective

ABSTRACT

As environmental problems increase and are now a global concern, it is believed that religious perspectives on the environment may offer a solution. As a matter of fact, these perspectives have started to be investigated. Many environmental movements have tried to use the environmental approaches of religions such as Hinduism and Buddhism in the paradigms they have developed. Some environmental movements have even entered the process of creating religion. The monotheistic faiths are currently seen as being human-centred, and as a result, it has occasionally been said that they contribute to environmental damage. On the other hand, Islam places a lot of emphasis on a balance-centred perspective despite having a human-centred perspective. At the centre is the human being, but the human as a caliph of Allah, is tasked with adhering to the rules and measures set by Allah and is responsible for doing so. Within this framework of responsibility, one should act while maintaining the order established by Allah, without disrupting it. Therefore, the Quran contains commandments and recommendations that regulate both social life and relationships with the environment, covering a wide range of issues, from cleanliness to avoiding extravagance and from preserving balances to acting justly. The fact that everything in the environment praises and prostrates to Allah, and that all living beings are described as communities and nations just like humans, makes it obligatory to show respect for everything. Furthermore, the Quran provides clear warnings about not disrupting the established order in the universe and advises the continuity of life within the principles of balance and integrity. It should be remembered that in the world, there have been caliphs in the past, there are caliphs living today, and there will be caliphs in the future. One of the responsibilities of caliphs living today is to leave a nature and environment that can be lived in for future caliphs. The Quran comprehensively addresses worldly life and evaluates the approach to the environment from the perspective of balance and integrity.

Keywords: *Sociology, Religion, Islam, Ecology, Environment*

Makale Bilgisi / Article Info

Alınış tarihi
Received date : 01.11.2023

Düzeltilme tarihi
Revised date : 07.11.2023

Kabul tarihi
Accepted date : 24.11.2023

Atıf için
How to Cite Kalyoncu, H. ve Taş, K. (2023). "Sosyolojik Perspektiften İslam'ın Çevreye Yaklaşımında Anahtar Kavramlar", *Akademia Doğa ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 9(1), 2023: 62-84.

1. GİRİŞ

Doğada bütün canlılar, varlığını sürdürebilmek için fiziksel ve biyolojik çevreye ihtiyaç duymaktadır. Canlılar, yaşam faaliyetleri açısından çevreye bağımlıdırlar ve çevresi ile ilişkileri kurallar zinciriyle sistematik haldedir. Bu kural ve kaidelere ister ekolojik yasalar ve kurallar adı verilsin isterse “Sünnetullah” adı verilsin, hayat bu kurallar çerçevesinde devam eder. Canlıların belli bir yaşam ortamında var olmaları veya bu ortamda gelişimleri için gerekli maddeleri almaları gerekir. Alınan maddelerin türü ve miktarı organizmalar için farklılık göstermekte ve mevcut koşullara göre de değişmektedir (Kocataş, 2012:76). Bu sebeple fiziki çevre etkisine, genetik materyalden başlar ve canlıları barınma, yuva kurma, beslenme alanı olarak da etkiler. Tüm canlılar bu amaçla fiziki çevreyi kullanırlar ve yaşam şekillerine göre kendilerine yaşam ortamı oluştururlar. Biyolojik çevre de besin sağlama ve üreme faaliyetlerinde canlılar tarafından kullanılmaktadır.

Canlı çevre içerisinde bir düzen, denge ve kurallar zinciri söz konusudur. Bu ilişkiler çoğalmadan beslenmeye kadar birçok ilişkiyi içine almaktadır. Bitkiler, nesillerini devam ettirebilmek, tohumlarını yaymak için çeşitli mekanizmalar oluşturmuşlardır. Bazılarında tohumları uzağa fırlatabilecek yapıda kozalaklar gelişirken, rüzgârın taşınmasına uygun tohumlar meydana getirmektedir. Bazıları ise bu tohumları, hayvanlar vasıtası ile taşınmasına uygun halde oluşturmaktadır. Bazı bitkiler meyve oluşumu sayesinde hayvanların ilgisini çeker ve bu meyveleri yiyen hayvanlar tohumları da beraberinde taşır. Böylece bitkiler, neslini devam ettirirken, yeni nesillerini de bölgesinden uzaklaştırır ve kendi türü ile rekabetten kurtulur. Bir kısım bitkilerin tohumlarında diğer hayvanların kürklerine yapışacak şekilde yapılar mevcuttur ve bu alandan geçen canlıların kürkleri üzerine yapışarak yayılma alanlarını genişletirler. Ayrıca bitkiler tozlaşmayı sağlayabilmek içinde diğer canlıları, özellikle böcekleri yoğun olarak kullanırlar. Böcekleri çekmek için türlü nektar üretip, böcekler nektardan beslenirken, polenleri de alabileceği şekilde olan çiçek yapıları sayesinde üremelerini gerçekleştirir. Bitkiler açısından tohumların taşınması ve dölleme için sağlanması için böcekler ve diğer canlılara bağımlılık söz konusudur. Bu durumda böcekler, bitkiler açısından araçsal bir değere sahiptir ve böcekler de beslenme yönünden bitkilere bağımlıdır. Ekolojik açıdan da sistemin çalışmasında önemli bir yer tutar ve denge oluşur. Ekosistem açısından bu organizmalar, birbirleri için araçsal ve işlevsel değer taşırlar.

Çevreye, felsefi yaklaşımlarda ve geliştirilen paradigmalarda canlıların araçsal bir değer mi yoksa içsel bir değer mi taşıdığı soruları, tartışmaların ana kaynağı durumundadır. İnsan istisnai paradigmasına karşı ana eleştirinin, insanı üstün görerek doğaya araçsal değer vermesi üzerinden yapıldığı görülmektedir. Canlı ve çevre merkezli paradigmalarda ise canlıların içsel değeri olduğundan, insanla eşit görülme kadar giden yaklaşımlar söz konusudur. Fakat biyolojik ve ekolojik yönden ele alındığında, her canlının doğada bir işlevi söz konusudur ve sistem içinde bu işlevi sayesinde büyük önem taşır, yani araçsal değere sahiptir. Var olması da kendi öz değeri ve içsel değerine işaret eder. Biyoçeşitlilik doğada çok yüksektir. Canlılar bu çeşitlilik içerisinde kendileri ile etkileşim içinde olduğu canlılarla bir iş birliği oluşturarak hayatlarını sürdürürler ve nesillerini devam ettirirken doğal bir denge oluştururlar. Dünyada var olan ekosistemler ve tümünü kapsayan biyosferde enerji akışını düzenleyen bir denge mutlaka vardır ve sistem bu denge üzerinden işler. Örnek olarak, insanlar açısından etrafta yeterli miktarda besin olsa dahi, bağırsaklarında mevcut olan bakterilerin yokluğunda insan yaşamında birçok sorunlar olacağı bilinmektedir. Bal arılarının yok olması durumunda da bitki türlerinin yaklaşık %60'a yakın kısmının nesilleri tükenecektir. Görüldüğü üzere fiziksel ve biyolojik çevrenin canlılar

üzerine olan etkisi hayatidir ve çevrede meydana gelecek değişiklikler, canlıların hayatlarını riske sokacaktır.

Canlılar besinlerini sağlamak ve nesillerini devam ettirebilmek için birbirleri ile karşılıklı ilişki içerisinde. Bitkiler besin zincirinin ilk halkasını oluştururken, etoburlar son halkayı oluşturur ve aralarında enerji akışını düzenleyen beslenme şekillerine sahip canlılar vardır. Ayrıştırıcılar ise organik maddenin sisteme tekrar girmesini sağlaması açısından önemlidir. Etoburların varlığı, otobur hayvanlar için de önemlidir. Dünyaya gelen yavruların hepsinin yaşadığı düşünülecek olursa, otoburların nesli tükenecek duruma gelmesi kaçınılmazdır. Yeterli besin bulunamaması ve salgın hastalıklar sebebi ile yaşamları tehlike altına girecektir. Etoburlar, sağlıklı otobur popülasyonlarının oluşması açısından önemlidir. Yeni doğanların büyük bölümü, onlar için besin kaynağı oluştururken, otoburların nüfusunu dengeler, sürü içerisinde hasta, sakat ve yaşlıları avlarken, sağlıklı popülasyonların oluşumuna yardımcı olurlar. Etoburlardaki çeşitlilik, kendi aralarında rekabeti oluşturur ve popülasyonlarının artışı sınırlayıcı etki yapar. Etoburlarda da yeni doğanların hepsi hayatta kalamaz ve nüfusları kontrol altında tutulur. Etoburların varlığı aynı zamanda bitkilerin genç filizlerinin yaşamasına da imkân sağlar. Otobur popülasyonunu sürekli rahatsız ettikleri için, otlama bölgelerinde tüm bitkileri yemeleri engellenmiş olur ve sistem dengede tutulur. Tüm bunlardan çıkan sonuç ise canlı dünyasında canlıların, diğer canlılar için araçsal değer taşıdığı ve bu değer de bir denge oluşturduğudur. Sistem içerisinde üstlendikleri görevler vardır ve çeşitlilikleri sayesinde ekosistemin sağlığını ve dengesini sağlarlar. Popülasyonlar, yaşam süreçlerinde birtakım değişimler gösterebilir. Bu değişimler büyüme, küçülme ve dengede kalma veya dalgalanma şeklinde olabilir. İstenen durum ise popülasyonun dengede kalmasıdır ki bu da popülasyonun yoğunluğuna bağlıdır. Popülasyonlar biyotik, abiyotik çevresel faktörlerin etkisinde olduklarından uzun süreli dengede kalmaları güçleşir (Kocataş, 2012:246-247).

Tüm canlılar dünyasında olduğu gibi, insanlarda bu sistem içerisinde yer alırlar ve sistemdeki bozulmadan etkilenirler. İnsanlar yaşamsal faaliyetlerini sürdürmek için doğaya ihtiyaç duymaktadır. Beslenme ve barınma için doğa ile iç içe yaşama zorunlulukları vardır. Doğadan etkilenirler ve doğayı etkilerler. Diğer canlılardan farklılıkları ise akılları ve düşünme yetenekleridir. Kendisine verilen biyolojik özellikleri ile yetinmez, doğayı şekillendirir, değiştirir ve kendini savunma mekanizmalarını geliştirir. Yırtıcı hayvanların silahlarını taşımadığı gibi savunma mekanizmaları açısından da oldukça zayıftır. Bu zafiyeti aklını kullanarak ortadan kaldırmakta hem doğal dünyaya hem de kendi türüne karşı kendini savunma mekanizmalarını geliştirmektedir. Bu gelişimin sınırı yoktur. Gelişimi sınırlayabilecek tek unsur yine çevredir. İnsan faaliyetleri sonucu oluşan yan ürünler yani kirleticiler, çevrede sorunlara sebep olur. Bu sorunlar da insan varlığını tehdit eder. Bugün geline durumda, insan faaliyetleri sonucu oluşan küresel ısınma ve iklim değişikliği etkileri, dünyayı altıncı yok oluşun eşiğine getirmiş durumdadır. Birçok canlı türünün yok olmasına sebep olabilecek etkiler, insan neslini de tehlikeye sokmaktadır. Bu sebeple doğaya ister insan merkezli bakılsın ister canlı merkezli, geline nokta tüm canlılar için tehdit içerir ve sorumlusu da insandır.

Endüstri devrimi ile başlayan sanayileşme ve buna paralel olarak nüfus artışı ve kentleşme, önce yerel düzeyde çevre sorunlarına neden olmuş ve daha sonra da bu sorunlar küresel düzeye taşınmıştır. Bilimin gelişmesi, doğanın bir makine gibi görülmesi ve kaynakların sınırsız olduğu düşüncesi ile doğa sömürülmeye başlanırken, Avrupa'da Yahudi-Hristiyan geleneğinden de destek alınmış ve dünyanın efendiliğine soyunan vahşi kapitalist sömürü düzeni oluşturulmuştur. Bunun adına insan istisnai paradigma adı verilse de bu sömürü sadece doğal kaynaklarla sınırlı kalmamış, gelişmiş toplumlar da sömürülmüştür. Bu yaklaşımı, insan istisnai paradigma olarak değerlendirmekte birçok sakınca

mevcuttur. Mevcut durumu, gelişmiş ülkelerin sömürü paradigması olarak değerlendirmek veya kapitalist-emperyalist yaklaşım tarzı olarak ele almak daha doğrudur. Çünkü bu sömürü tarzı insan veya doğal çevre açısından sınır tanımamakta, ayırım gözetmemekte, gelişmiş ülkelerin menfaatleri doğrultusunda ne var ise sömürülmektedir. Bu sömürü düzeninin bilimle inşasında, Darwin'in doğal seçim teorisi kullanılırken, toplumların desteğini almak içinde Batıda hâkim inanç olan Yahudi-Hristiyan geleneğinden de destek alınmıştır.

Dini inançlar, toplumu yönlendirmede oldukça etkili bir argümandır. Süreci yorumlayanlar, Yahudi-Hristiyan geleneğini sorumlu gösteren savları ileri sürerek, dini inançları çevre tartışmaları içerisine taşımışlardır. İnsan merkezli bakış açısına getirilen eleştiriler, klasik sosyal kuramları temel alarak canlı merkezli yaklaşımları inşa etmeye başlamışlardır. Klasik sosyal kuramlara getirilen eleştiriler, yeni paradigmaların güçlenmesini de sağlamıştır. Çevreci yaklaşımlar bu süreç içerisinde çeşitlenirken, Derin Ekolojide mistik bir inanç sistemine dönüşmeye başlamış ve insanla diğer canlıları eşitler düzeyde yaklaşımlar ortaya konmuştur. Bu tartışma süresince semavi dinler, insan merkezli olarak değerlendirilirken Hinduizm, Budizm ve Kızılderili inançları çevreci yaklaşım olarak ele alınmıştır. Tartışmalar içerisinde, İslam dininin daha insan merkezli olduğu ve bazı araştırmacılar tarafından çevre sorunlarının oluşumunda daha sorumlu olduğu ileri sürülmüş, dikkatler İslam'a doğru yöneltmiştir. Bu yaklaşım tarzının temelden yanlış olduğu tarihi süreçte ortadayken, yine de bu tür ifadelerle rastlamak mümkündür. Tarihi süreçte, sömürgeci olan ve dünyanın kaynaklarına saldıran bir Müslüman devlet söz konusu olmadığı gibi sanayi devriminin Avrupa kökenli olması ve ilk olarak Avrupa'daki doğal kaynakları sömürerek nehirleri, suyu, toprağı ve havayı kirlettiği ortadadır. Daha sonra, sömürdükleri ülkelerin doğal kaynaklarını tahrip ederken, o ülkelere de kirliliğini, dinlerini ve dillerini bırakmışlardır. Bugün bile sömürülen ülkelerde kalan izler, halen düzelmiş durumda değildir.

2. İSLAM'IN ÇEVRE ANLAYIŞI

İslam dini, insana canlılar üzerinde mutlak bir hükmetme yetkisi vermemiştir. İslam'ın çizdiği varlık şeması içinde insanın imtiyazlı bir yeri olması karşısında diğer varlıkların da bir takım hak ve ayrıcalıkları vardır. İnsan, mahlukatın en şerefli sidir fakat diğer varlıklarla insanlar arasında mesafe çok fazla değildir. Aralarındaki fark ise farklı farklı işlevleri üstlenmelerinden kaynaklanmaktadır (Ünder, 1996). Kur'an-ı Kerim'de çevre anlayışı oldukça nettir ve doğa ile uyumlu olmayı öngörür. İnsan yaşamsal faaliyetleri için çevresine bağımlıdır ve karşılıklı etkileşim içerisindedir. Kendisine verilen yetenekler sayesinde de çevresini düzenleme yetisine sahiptir. Bu durumu, Kur'an-ı Kerim de vurgular. İlk olarak insanı eşrefi mahlukat olarak değerlendiren Kur'an-ı Kerim, doğanın, insanlar faydalansın diye planlandığını da söyler. Buraya kadar olan kısımdan yola çıkılırsa insan, "dünyanın efendisidir" ve çevresini sınırsız kullanabilir yorumu yapılabilir. Fakat Kur'an-ı Kerim'de dünyanın oluşumu, ay ve güneşin durumu anlatılırken, sürecin bir plan dahilinde ve kurallar çerçevesinde geliştiği ifade edilir. Kur'an-ı Kerim, yağmurla beraber bitkilerin oluştuğunu, hayvanların yaratıldığını ve insanların faydasına sunulduğunu ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. Kutsal kitabımız, tüm bunları aktarırken evrenin bir nizam üzerine kurulduğunu, ölçülerin ve kuralların olduğunu da ifade eder. Devamında, yeryüzünde tüm canlıların Allah'ı tesbih ettiğini, onların da insanlar gibi birer ümmet olduklarını ve insanların ölçüyü kaçırmamaları gerektiğini vurgular. Ayrıca, emanetin insanlara verildiğini, insanların karada ve denizde fesat çıkardığını ve meydana gelen olumsuzlukların bir kısmının insanlara tattırılacağını da ifade eder. Bu ifadelerin tamamından çıkan sonuç, çevrenin insan yaşamı için bir ortam olduğu ve insanlar için birçok nimetin verildiği, fakat bu çevre, bir düzen ve denge üzerine yaratıldığı

için insanın bu düzeni bozmadan yaşaması gerekliliği, emanetten dolayı sorumluluklarının bulunduğudır.

Görüldüğü gibi İslam insan merkezli bir yaklaşımdan ziyade, denge merkezli bir yaklaşım sergiler. Canlıların tümünün birer ümmet olduğu ve Allah'ı tespih ettiği vurgusu da hepsinin araçsal değerinin olmasının yanında içsel değeri olduğunu ortaya koyar. İslam, ekosistem dengelerini önemser ve bu dengelerin bozulmaması üzerinden hareketle tüm canlılara karşı merhametli olmayı öğütler.

2.1. Kur'an'da Kâinatın ve Dünyanın Yaratılışı

Kur'an'da kâinatın yaratılışı anlatılırken bir bütünlük içerisinde işlediğine dikkat çekilmektedir. Kur'an'da, "gökleri ve yeri yaratanın", "güneşi ve ayı yasalarına boyun eğdirenin" Allah olduğu (Ankebut, 61-62-63) vurgulanırken, evrenin "bir düzen içerisinde durduğu" (Rum, 25), göklerde ve yerde bulunanların hepsinin Allah'a ait olduğu" ve "boyun eğdikleri" (Rum, 26) belirtilmektedir:

"Varlığı ilkin yaratan, sonra bunu tekrar eden O'dur ve bu O'nun için pek kolaydır..." (Rum, 27).

"O, gökleri görebileceğiniz herhangi bir destek olmadan (duracak şekilde) yarattı, sizi dengede tutması için yere sağlam dağlar yerleştirdi orada her türlü canlının çoğalmasını sağladı..." (Lokman, 10).

"Güneş ve ay bir hesaba bağlı (olarak hareket ederler)" (Rahman, 5).

"Yıldızlar da ağaçlar da secde ederler" (Rahman, 6).

"Göğü O yükseltti, denge ve ölçüyü O koydu ki dengeden sapmayasınız; Ölçüyü düzgün tutasınız ve eksik tartmayasınız" (Rahman, 7-8).

"Görmüyor musunuz Allah yedi göğü birbiriyle nasıl uyumlu yaratmıştır? Onların içinde ayı bir ışık, güneşi ışık kaynağı yapmıştır" (Nuh, 15-16).

"Allah sizi yerden bitirip yetiştirmiştir..." (Nuh, 17).

Buraya kadar verilen ayetlerde yerin ve göklerin Allah tarafından yaratıldığı ve bu sürecin ölçüler ve kurallara göre yapıldığı, bu kural, kaidelere ve ölçülere uyulması gerektiği vurgulanmıştır. Yaratılan her şeyin uyumlu ve bir bütünlük arz ettiği ve insanları da yerden çıkardığı yani çamurdan yarattığı belirtilmektedir. Ayrıca yaratılan yeryüzünün insan ve canlı yaşamına uygun planlandığı da ifade edilmektedir.

Rad suresi 25. ve 41. ayetlerde "... Allah'ın korunmasını emrettiği bağı koparanlar ve yeryüzünde fesat çıkaranların" cezalandırılacakları ifade edilirken, kurulan bu düzenin de bozulmaması istenmekte ve bu durumun fesat çıkarmak şeklinde ifade edilmesi çok dikkat çekicidir.

2.2. Birlik Prensibi (Tevhid)

Tevhid, İslam'ın özünü ve temelini ortaya koyan temel kavramdır ve Allah'ın birliğini ifade etmektedir. Tevhid, insanlığın ve doğa unsurlarının birliğinde de kendini göstermekteyken kâinat; tüm dinamizmiyle, bütün çeşitliliği ve ihtişamıyla Allah'ın eseridir (Özdemir, 2020:182). Tevhid (birlik) kavramı, geçmişte esas olarak Allah'ın tekliği üzerinden yorumlanmış fakat günümüzde bazı Müslüman araştırmacılar tarafından her şeyi kapsayıcı anlamında da kullanılmaktadır. İbnü'l Arabî'nin varlığın birliği yani "Vahdeti Vücut" anlayışını da bu bağlamda değerlendirmek mümkündür. Allah'ın bütün kâinatı övgüyle andığı, Kur'an-ı Kerim'de sıklıkla aktarılmaktadır. Kur'an-ı Kerim, İslam'ı fitrat dini olarak tarif ettiğinden, bazı düşünürler İslam'da yaşam tarzının doğal olarak çevreye duyarlı olmasını gerektiğini belirtmişlerdir (Foltz, 2003:228-229).

Ekolojik yaklaşım açısından birlik prensibi, "insanların rolü doğayı anlamak ve birlikte çalışmaktır, doğayı işgal etmek değil" şeklinde karşılık bulur. Bu sebeple insan, doğa ile bütünlük içerisinde, onun kaidelerini gözetenek faaliyetlerini düzenlemelidir (Kocataş, 2012:574).

2.3. Halifelik

İslam'da, Allah, insan ve doğa arasında hiyerarşik bir ilişki söz konusudur. Allah, her şeyin yaratıcısıdır ve insan da Allah'ın yeryüzündeki halifesidir (Uslu, 1995:10). Kur'an-ı Kerim'de insana sorumluluğun yüklendiği ve yaratılanlar içerisinde sorumlu bir varlık olduğu hatırlatılmakta, çevre ile etkileşimlerinde görev ve sorumlulukları belirtilmektedir. İslami bakış açısına göre canlı ve cansız kaynakların tamamı ile dünyanın bütünü Allah'tan gelen kutsal bir emanet ve insan ise Yaratıcının dünyadaki halifesi olarak görülmektedir (A'raf, 10; Bakara, 30; En'am, 165; Fatır, 38-39; Furkan, 39; Sad, 26).

“...Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım” ... (Bakara, 30).

“Ben pişmemiş kuru çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan bir insan yaratacağım” (Hicr, 28).

“...Ben çamurdan bir insan yaratacağım” (Sad 71).

Görüldüğü gibi insanın yaratılış serüveni Kur'an-ı Kerim'de çok açık ifadelerle karşılık bulmakta ve insanın halife olduğu da vurgulanmaktadır. Ayrıca insanın yeryüzünün efendisi yapıldığı Neml suresinin 60-64. ayetlerinde belirtilmektedir. Meleklerle hitaben “Yaratılışını tamamlayıp onu insan olarak düzenlediğim ve içine kendi ruhumdan üflediğim zaman, ona secde ederek yerlere kapanın” (Hicr, 29). “Ben ona güzel ve düzgün bir şekil verip rûhumdan üflediğim zaman, siz de hemen onun önünde secdeye kapanın!” (Sad, 72) emriyle insanın yaratılış sürecinin olduğu ve bunun da aşamalardan geçtiğini söylemek mümkündür. Ayrıca yaradılış sürecinin halen devam ettiği de çok açık şekilde vurgulanmaktadır.

Yukarıda zikredilen ayetlerde görüldüğü üzere halife olmak, yaratıcı tarafından konulan kurallara uymak ve onları korumak yönünde de sorumluluk getirmektedir. Ekolojik kural ve kaideler olarak da nitelendirilen bu denge sisteminin, insan tarafından bozulmaması gerekmektedir. Halifelik insana bir ayrıcalık sunarken, sorumluluğu da beraberinde getirmektedir. Ekolojik paradigmalarda tamamında çevreye karşı bir ahlaki sorumluluğun varlığı ifade edilirken, bunun Kur'an-ı Kerim'de tam karşılığı da mevcut durumdadır. İnsanın halifeliği vekillik durumudur, sahiplik ve hükmedici değildir. Vekillikten sahipliğe geçiş ise doğal kaynakların istendiği gibi sömürülmesini ortaya koyar. Sahiplik, hükmetmek ve sömürü, büyüklük taslamak anlamına gelir ki Yaratıcı; Kasas suresi 83. ayette “Büyüklük taslamayın”, İsrâ suresi 37. ayette “Yeryüzünde böbürlenerek dolaşma!...” şeklinde uyarıda da bulunmaktadır. Bu sebeple vekil, asıl sahip olanın yani Yaratıcının koyduğu kural ve düzen çerçevesinde hareket etmeli, çevrede kurulu olan düzenin dengesini bozacak davranışlardan kaçınmalı, emanete sahip çıkmalıdır.

İnsan-çevre ilişkilerini düzenleyen ilkelere göre doğaya ilişkin görüşler, vekillik yani halifeliğin nasıl yorumlanacağına bağlı olarak değişim gösterebilmektedir. Vekillik, insan-merkezli bakış açısıyla yorumlanır ve doğayı sadece araçsal değeri üzerinden ele alınacak olursa, çevreye karşı yaklaşım insan merkezli olur ve insan faaliyetlerinden çevre olumsuz etkilenir. Fakat insanın vekil olarak tayin edilmesi sorumluluk yüklüyorsa, Allah'a ait olan ve en güzel şekilde yaratılmış çevreyi korumaya yönelik sorumluluk çerçevesinde davranış gösterecektir (Timm, 1990).

Kur'an-ı Kerim'deki bazı ayetlerde, doğaya karşı insan merkezli bir bakış açısını ortaya koyabilecek ayetler bulunmaktadır. Bu ayetlerden yola çıkarak doğada var olanların tümünün insanlar için yaratıldığı sonucu çıkarılabileceğinden, çevrenin araçsal bir değere sahip olduğu şeklinde yorumlanabilir. Fakat burada çevrenin araçsallığı, insanın var olabilmesi ve yaşamını sürdürebilmesi için doğanın varlığına bağlı olduğunun ve çevrenin insana ve insan ilişkilerine etkisinin olduğunu kapsar. Aynı zamanda İslam anlayışına göre çevrenin emanet kapsamında olduğu ve hem kutsal hem de insani boyutuyla aralarında bir ilişkiler ağını da ortaya koymaktadır. Bu yönüyle İslam dininin ne sadece insan

merkezli ne de doğa merkezli bir yaklaşım içermediği söylenebilir (Özdemir, 2016:137-138). Bu yoruma ulaşırken ayetleri tek tek ele almamak Kur'an-ı Kerim'e bütüncül şekilde yaklaşmak gerekmektedir. Çünkü hüküm tek ayetten değil bütünden çıkmakta, anlatımlar birbirini tamamlayarak bütünsel bir sonuç ortaya koymaktadır. Halife olan insan, gelecekte halifelik yerine geçecek gelecek nesillere doğa ve çevreyi yaşanabilir, doğal yapısı ve doğal dengesi bozulmamış şekilde bırakmalıdır. Gelecek nesiller de halife olduğu gerçeği ile sorumluluklarını yerine getirmelidir.

2.4. Denge ve Bütünlük

Denge, herhangi bir sistemde ilişkilerin belli ölçüler ve kurallar çerçevesinde ve mevcut işleyen sistemin bozulmaması, sistemin yapısına uyumu ifade etmektedir. Kur'an'ı Kerim'de bu durum Allah'ın gökyüzünü yaratırken bir ahenk ve uygunluk içinde yarattığı (Mülk, 3-4) ifade edilirken Furkan suresi 2. ayette de her şeyin ölçü ve kurallara göre Allah tarafından yaratıldığı, kâinatta her yerde dengenin olduğu ve bu dengeyi bozmayacak şekilde bir tavır oluşturulması gerektiği anlatılmaktadır. Bu ifadelerin yanında Enbiya suresi 22. ayette Allah'ın haricinde başka Tanrıların var olması durumunda yer ve göklerde düzenin bozulacağı ifade edilmiştir. Aynı zamanda düzeni kuran ve onu gözetenin yalnızca tek olan Allah'ın olduğu vurgulanmaktadır. Allah'ın yedi göğü birbiriyle tam bir uygunluk içinde yarattığı, yaratılışında hiçbir uyumsuzluğun olmadığı, bakıp incelendiğinde hiçbir uyumsuzluğun görülmeyeceği ve göklerin kandillerle süslendiği Mülk suresi 3-5. ayetlerde belirtilmektedir. Denge ve estetiğin göklerin yaratılışında var olduğunu bu ayetlerde görebilmekteyiz. Hicr suresi 19 ve 20. ayetlerde ise arzın yaratıldıktan sonra yayılarak üzerine sağlam dağlar yerleştirildiği, ölçüler çerçevesinde her türden ürünlerin bitirildiği ve insanlar için uygun geçim şartları oluşturulduğu ifade edilmektedir. Bu ayetlerden ve anlatımdan anlaşılacağı üzere her şey bir ölçüye ve dengeye göre yaratılıp şekillendirilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de tabiatta var olan dengenin bozulmaması gerektiği vurgulanmakta ve dengeyi bozabilecek hususlarda da uyarılarda bulunmaktadır. Fesat ve bozgunculuk yapmamakla ilgili Kasas suresi 83. ayette ahiret yurdunun yani cennetin yeryüzünde bozgunculuk yapmayıp büyüklük taslamayanlar için ödül olduğu ve dengeyi gözetenlerin ödüllendirileceği şeklinde ifade edilmektedir. Bu ifadelerin yanında "Güneş ve ay bir hesaba göre (hareket etmekte)'dir. Bitkiler ve ağaçlar secde ederler. Göğü Allah yükseltti ve mîzanı (dengeyi) O koydu. Sakın dengeyi bozmayın. Ölçüyü adaletle tutun ve eksik tartmayın" (Rahman, 5-9) ayetleriyle, kâinatta ve tabiatta bir denge sisteminin var olduğu ve bu dengenin bozulmaması ve ölçüyü tutmada adil olunmasına yönelik vurgu yapılırken, bu sistem içerisinde büyüklük taslamayıp, bozgunculuk yapmayanların cennetle mükafatlandırılacağı net biçimde ifade olunmaktadır. Aynı zamanda birçok (Hud, 84, 85, 116; Bakara, 27, 60, 205; En'am, 74, 85; Şuara 181-183) ayette yeryüzünde ölçüyü ve tartıyı düzgün tutmak, fesat çıkarmak ve bozgunculuk yapma konusunda açık uyarılar mevcuttur.

Bu durum insan merkezli yaklaşımdan ziyade, denge üzerinden yaklaşımı açıkça ortaya koymaktadır. Gökyüzünden başlayarak bir kurallar zinciri olduğu da açık bir şekilde anlatılırken, bitkiler ve ağaçların bu düzen ve kurallara itaat ettiği, bunun belirtisi olarak secde ettikleri sonucu çıkarılabilir ki, Rahman suresi 5-9. ayetleri de kuralların ve dengenin varlığı ile ilgilidir. Ayrıca Ahzap suresi 72. ayette, "emanetin insana yüklendiği fakat insanın zalim ve cahil olduğu" vurgusu, emanete gerekli özeni gösteremeyeceği anlamını da beraberinde getirir. Fakat bu ayette dikkat edilmesi gereken husus insan merkezlilikten ziyade denge üzerine yönelmesi ve insanın zalimliği, cahilliğinden dolayı yanlış işler, bozgunculuk yapabileceği ve dengeyi etkileyebileceğidir. Başka bir ayette ise; "Yine onlar ki,

emanetlerine ve verdikleri sözlere riâyet ederler” (Mü’minun, 8) ifadesiyle, inananlardan, emanete sahip çıkanların olduğu da ifade edilmektedir. Maide suresi 64. ayette “...Allah ise bozguncuları sevmez” ifadeleri yer alırken, başka bir ayette, “Sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda siz de savaşın. Ancak aşırı gitmeyin. Çünkü Allah aşırı gidenleri sevmez” (Bakara, 190) ifadeleriyle, savaşta dahi aşırı gidilmemesi ve aşırı gidenleri Yaraticıcının sevmeyeceği de açıkça belirtilirken yine dengeye işaret etmektedir. Benzer ifadeler “... Artık ölçüyü tartıyı tam yapın, insanların mallarının değerini düşürmeyin, düzene sokulduktan sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın” (A’raf, 85), “İlişkilerinizi böyle kurmazsanız yeryüzünde bir fitne ve büyük bir bozulma olur” (Enfal, 73), “Allah’ın korunmasını emrettiği bağı koparanlar ve yeryüzünde fesat çıkaranlar var ya işte rahmetten mahrum olmak da onlar içindir; dünyanın kötü sonu da onlar içindir” (R’ad, 25), Yeryüzünde düzeni bozan ama düzeltmeye yanaşmayan aşırıların istediklerini yapmayın” (Şuara 152), “...Bilesiniz ki O, haddi aşanları sevmez. Islah edilmesinden sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın...” (A’raf, 55,56) ayetlerinde de görülmektedir. Bu ayetlerde yeryüzünde denge ve düzenin var olduğu ve bu denge kurulduktan sonra insanların bu denge ve düzen içerisinde sorumluluğunun farkında olarak hayatlarını sürdürmeleri gerektiği ifade edilmiştir.

Yukarıda verilen ayetlerde, hayatın her alanında dengenin korunması gerektiği ve aşırılıkları Allah’ın sevmediğine dikkat çekilmektedir. Bu yaklaşım hem sosyal hayatta hem de çevre ile ilişkilerde dengenin korunması gerektiğine açık işaretler taşımaktadır. Çevrecilik açısından değerlendirildiğinde Rahman Suresi “çevre suresi” olarak da adlandırılabilir ve özellikle 7. ve 8. ayetler, çevre konusunda gerekli mesajları vermektedir. Hicr suresi 19. ayette Allah’ın, “doğada var olan her şeyi bir denge ve uyuma göre yarattığını” vurgulamaktadır (Atalay, 2008). Allah’ın koyduğu kanunlar ve nizam çerçevesinde insanların çevre ve toplumsal davranışlarında ahlaki sorumluluk ile hareket etmesi gerekliliği Yaraticı tarafından net olarak ortaya konmaktadır. Burada sorumluluk, doğadaki dengeye göre hareket etmek ve bu dengeyi gözeterek dengenin yaratıcısına ulaşmaktır (Demir, 2012:10).

Kur’an-ı Kerim’de ifade edilen nizam yani denge, ekoloji biliminde ekolojik denge olarak ifade edilmekte ve canlılar ile çevre arasındaki etkileşimin kurallar çerçevesinde işlediği anlamına gelmektedir. Kur’an-ı Kerim’de sözü edilen denge ile bu denge örtüşmektedir ve her iki ifadede de yer alan dengenin herhangi bir şekilde bozulması durumunda biyolojik çeşitliliği de insan hayatını da olumsuz etkileyeceği açıktır. Kur’an-ı Kerim’de dengenin bozulması konusu; “İnsanların kendi işledikleri (kötülükler) sebebiyle karada ve denizde bozulma ortaya çıkmıştır. Dönmeleri için Allah, yaptıklarının bazı (kötü) sonuçlarını (dünyada) onlara tattıracaktır” (Rûm, 41) şeklinde ifade edilirken, bugün yaşanan çevre sorunları, iklim değişikliği etkileri ve sonuçları ile benzerliği açık olarak ortadadır. Aynı şekilde “Islah edilmesinden sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın...” (A’raf suresi 56) şeklinde aynı ifadeyle karşılaşılmaktadır. İklim değişikliği ve çevresel kirlilik sebebiyle okyanusların asitleşmesi, okyanus ve denizlerde ölü bölgelerin oluşması, musilaj oluşumu, çöplerle okyanusların kirletilmesi, akarsuların ve göllerin kirlenmesi, insanoğlunun yaptığı bozgunculuk ve bunun sonucu olarak tattığı kuraklık, su kıtlığı, fırtına sistemlerinde ve yağış rejimindeki değişimler bazı kötü sonuçlar olarak değerlendirilebilir.

Yaraticı, sistemli bir şekilde düşünenler için bir delil ve ibret olduğunu bizzat kendisi beyan etmektedir. Yunus suresi 24. ayette yağmur ile insanlar ve hayvanlar için besin kaynağı olan yeryüzündeki bitkilerin büyüüp geliştiği, yağmurla berber yeryüzünün rengarenk bir hal alarak güzelliği ile göz kamaştırdığı belirtilmektedir. Ayette yeşil alanların önemi vurgulanarak, bu alanlar yeryüzünün takıları, ziyneti olarak görülmekte ve bitkilerden diğer canlıların besin olarak istifade

ettikleri belirtilmektedir. A'raf suresi 57 ve 58. ayetlerde yağmurun ve bitkilerin oluşumundan bahsetmektedir. Rüzgarlarla taşınan bulutların yağmurun müjdecisi olduğu, ölü olarak ifade edilen kurak alanlara yönlendirilip o beldelerde çeşit çeşit meyveler oluştuğu belirtilmektedir. Bilindiği üzere bitkiler pirimer üretici durumundadır ve besin zincirinin temelini oluşturmaktadır. Ayet, baştan sistematik olarak ele alındığında dünya hayatını anlatış şeklinin bir düzen dahilinde gittiği de görülmelidir. Su ile başlayan hayat, tabiatta bitkilerle oluşan güzellik, insana nimetlerin verildiğini fakat insanların, bunları kendilerinin yaptığını düşünerek böbürlendiğini ve ansızın gelen bir felakete hepsinin yok olacağı belirtilmektedir. Aynı zamanda insanın kibri ve kendini büyük görmesi sonucu olabilecek sonuçlar da Kur'an-ı Kerim'de ortaya konulmuştur. "Görmez misin ki, göklerde olanlar, yerde olanlar, güneş, ay ve yıldızlar, dağlar, ağaçlar, yeryüzünde hareket eden bütün canlılar ve insanlardan birçoğu Allah'a secde etmektedir; ..." (Hac, 18) ifadelerinde görüldüğü üzere tabiat bir bütün olarak ele alınmakta ve Allah'a hem fiziksel çevrenin hem de biyolojik çevrenin secde ettiği belirtilirken, insanlardan bir kısmının bunun dışında kaldığını ve bu insanların da hükmünün kesin olduğu vurgulanmaktadır. Bu ifadeler hem fiziksel çevreye hem doğal çevreye bir içsel değer kazandırmaktadır. Fاطر suresi 28. ayette insanlar ile diğer canlılar arasında bir ayırım yapılmaksızın aynı şekilde, çeşit çeşit renklerde olduğu ifade edilirken, yine doğal çevreye vurgu yapıp insanlarla bir tutularak, içlerindeki renk çeşitliliğine dikkat çekilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de, doğada yaratılan her şey bir denge unsuru olarak nitelendirilmekte ve dengenin mükemmel olduğunun altı çizilmektedir. Bu durumda insanın görevi, doğada mevcut dengeye uygun davranmak ve bu dengeyi yaratan Allah'a ulaşmaktır. Kur'an-ı Kerim, doğada mevcut olan dengeden sık sık bahsetmekte ve "sakın dengeyi (mizanı) bozmayın" şeklinde uyarırken, insanın var olan bu dengenin bozulmaması için dengeyle uyum içinde yaşaması ve dengeyi koruma sorumluluğunda olması gerekmektedir (Demir, 2012:10).

Kur'an-ı Kerim'de çok net bir şekilde; yerler ve gökler birlikte bir bütünlük prensibi içerisinde ele alınmakta ve her türlü anlatımda dengeden söz edilmektedir. Yağmurun yağması, bitkilerin büyümesi ve akarsuların bir nizam çerçevesinde akışında hep bir düzen ve dengeden söz edilmektedir. Aynı zamanda Allah'tan, insandan ve çevreden bahsedilirken, bütünlük ilkesi çerçevesinde bu üç unsur göz önüne alınarak atıflar yapılmaktadır. Varlıklar arasında bir ilişkinin olduğu, bütünlük ve denge ilkesine bağlı olarak birbirlerinden kopuk olamayacağı prensibi, onların karşılıklı bir ilişki içinde olduklarını ve birbirlerini etkileyebileceğini de gösterir.

İslam dinine göre ahirette, insan yalnızca insanlarla veya toplumla ilişkileri yönünden değil, aynı zamanda kendisine emanet edilen doğaya karşı davranışları yönünden de hesaba çekilecektir (Özdemir, 2006:182). Bu durum, inanç sistemi açısından büyük önem taşır ve doğaya karşı davranışların da emredilen düzeyde olmasına yol açar. Bilimsel eserler, kâinattan "Kozmos" olarak bahsederler. Kozmos ise disiplin uyum ve denge anlamına gelmektedir. Geçekten de kâinatta mikro alemde makro aleme kadar her şeyin bir düzen ve hesap içerisinde, bir uyum içerisinde yaratıldığı görülmektedir. Bu "Kozmos Alemde", canlı cansız her varlık, kendi için konulmuş prensipler, ölçüler ve kanunlar çerçevesinde hareket eder ve yaşamlarını buna göre sürdürüp, ölürler. Bu durum Yaratıcının denge prensibi ve ölçüsüdür (Özen, 1999:17-18). Her türün doğada özel bir işlevi vardır ve doğadaki her şey, bir başka şeyle bağlantılı veya karmaşık haldedir. İnsanda bu bağlantı ve karmaşıklıkların içinde yer almaktadır ve bu bağlantı, ekolojinin birinci kanunu durumundadır. Doğadaki denge de bu karmaşık ilişki ağıyla oluşmaktadır (Kocataş, 2012:571-572).

2.5. İsrafın Haramlığı: Aşırı Üretim ve Tüketim Dengesi

İslam'da israf, insanlar için haram kılınmıştır. İsraf ihtiyaç fazlasını kullanma, yerinde ve yeterli düzeyin dışında kullanma durumudur. Bu sebeple ihtiyaç fazlasına yönelmeme, doğal kaynakların aşırı kullanımına engel olacak ve tüketim miktarını da azaltacaktır. Tüketim anlayışının değişmesi zaten başlı başına doğal kaynaklarda rahatlama sağlamaktadır. Kapitalist sisteme karşı en büyük önlemlerden birisi de israf etmemektir. Ayrıca beslenme alışkanlıklarındaki değişim ve sağlıklı beslenme, çevre sorunlarının ortadan kaldırılmasında başlı başına önlem olarak karşımızdadır. Kur'an-ı Kerim'de "yiyiniz, içiniz israf etmeyiniz" emri, sağlıklı beslenmenin gerekliliği ve aşırı tüketimin durdurulması yönünde ele alınarak değerlendirilebilir. Kur'an-ı Kerim'de israftan kaçınma konusunda net uyarılar vardır. Araf suresi 31. ayette "...Yiye için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez" (A'raf, 31) ve "Elbette israfçılar şeytanın dostlarıdır ve şeytan, Rabbinde nankördür" (İsra, 27) şeklinde ifadeler yer almaktadır. Burada, Allah'ın israfı sevmemesi, israfçıların şeytanın dostları olduğundan dolayı, insanlar için kaçınılması gereken durumdur. Allah, tabiatı insanın emrine vermekle birlikte insanı, çevreyi doğru kullanması konusunda uyarmış (Sancaklı, 2001), çevreden ihtiyaçlarını karşılarken israftan kaçınarak bilinçli davranmaya, savurgan olmamaya ve çevreye zarar vermeden, ihtiyaçları ölçüsünde davranmayı emretmiştir (Ellek, 2016).

Aynı zamanda En'am 141-142. ayetlerde Allah'ın türlü rızıklar verdiği, bunlardan yararlanılmasını fakat israf edilmemesini, Allah'ın israf edenleri sevmediği ve şeytana uyulmaması gerekliliği vurgulanmakta; akrabaya, yoksula ve yolcuya hakkının verilmesi fakat gereksiz yere saçılıp savurulmaması, savurganların şeytanın dostları olduğu ifade edilmektedir (İsra, 26,27). Furkan 7. ayette ise iyi kullar tarif edilirken, harcama yaptıklarında ne saçıp savururlar ne de cimrilik ettiklerini ve makul bir denge içerisinde davrandıklarını belirtmektedir. Harcamalarda israf edilmemesi, dengenin oluşturulması ve korunması açısından önem taşımakta ve kaynakların aşırı tüketimine de engel teşkil eder. İsraf, ihtiyaçtan fazla kullanmamanın yanında çok başka bir noktaya, döngüsel ekonomiye de işaret eder. Kaynakların kullanımında doğrusal üretim yerine, döngüsel üretime geçmek de israf etmemek anlamına gelmektedir. Döngüsel sistem, kaynaklar üzerinde baskıyı azaltırken aynı zamanda çevre kirlenmesinin önünde de engel teşkil eder ve doğal dengenin bozulmasını önler. Günümüzde çevre sorunlarının ve doğal dengenin bozulmasında en önemli faktörlerin başında israf, yanlış ve aşırı tüketim gelmektedir. İslam'da çevre hukuku ile doğrudan ilgili olan temel prensip, israfın haram oluşudur. Zira israf, doğal kaynakların sınırlı imkanlarını kısa sürede yok edebilecek en büyük etkenlerdendir. İsrafın haramlığı ilkesi, tutumluluğun egemen kılınması ve herkesin her alanda orta yol/iktisat diye ifade edilebilecek bir düşünceye dayalı hayat felsefesi oluşturmasıdır (Gümüş Böke, 2020:245).

Doğal kaynakların sınırlı olmasından dolayı, gereksiz yere kaynaklar israf edilmemelidir. Kaynakların sınırlı olması, bu kaynakların bitebileceği anlamına da gelmektedir. Biyolojik sistemlerde atık madde yoktur ve atık olarak ifade edilen organik madde sürekli döngüye girer. Dünyanın fiziksel, kimyasal ve biyolojik kapasitesini azaltan faaliyetlerden kaçınılması gerekmektedir. Zira, tüm yaşamı ve insanın ekonomik faaliyetlerini destekleyen dünyanın yetersizliği ve dengesizliği her şeyin sonu anlamına da gelir (Kocataş, 2012:575). Bugün Türkiye'de uygulamaya sokulan sıfır atık projesi, israfın önüne geçilmesinde tüm dünyaya örnek durumundadır. Fakat sıfır atık projesinde, kirleticilerin kaynakta ayrıştırılması gerekliliği de açıkça ortadadır. Ayrıştırma işlemi, atıkların olduğu kaynakta yapıldığında, atıktan geçinen sosyal kesiminde daha iyi şartlarda aynı sektörde çalışmasına da imkân verecektir. Sıfır atıkla değerlendirilen kullanılmış her şey, dönüştürülerek döngüsel ekonomiye oluştururken, doğal kaynakların üzerindeki baskı azalır. Aynı zamanda israfın engellenmesi açısından,

ürünler üretilirken doğrusal üretim değil döngüsel üretim göz önünde tutularak dönüşebilecek maddelerden üretim gerçekleştirilmelidir. Bu sayede ekonomik sistem dengede işlerken doğa ile uyumlu bir üretim şekli ortaya çıkar.

İsraf, tüm alanlarda uygulanabilecek bir mana ifade etmektedir. Su kullanımında tasarruf, yağmur hasadı yaparak suyu biriktirmek, tarımda ve sulamada kullanılan sistemlerde kapalı basınçlı sulama sistemlerine geçilmesi, şehirlerde kanalizasyonla yağmur suyu kanallarının ayrıştırılması ve atık su arıtma tesislerinin modernizasyonu, sisteme tekrar döndürülmesi ve iyi çalışması sağlanır. Bu uygulamalarla suda israfın önüne geçilir ve böylece suyun daha etkin kullanımı hayata geçirilir. Böylece sürdürülebilir ekonomik bir sistemin oluşması sağlanır. Ayrıca, meyve sebze gibi bozulabilecek yiyecekler, ülke çapında günlük olarak raf süreleri tespit edilerek, bozulmadan ihtiyacı olan ailelere dağıtılması birçok sorunu çözer. Bozulan organik maddeler ve evsel organik maddeler toplanarak organik gübre olarak kullanılması sağlarsa hem israf edilmemiş olur hem de doğal sistemler üzerinde oluşan baskı ortadan kaldırılır. Bu ve benzeri yöntemlerle israf engellenirken sağlıklı işleyen bir ekonomik sistem oluşturabilmekte mümkün görünmektedir.

2.6. Temizlik

Dünya bir mescittir ve mescidin temiz olması gerekmektedir. İslam'da hem bedensel hem de çevre temizliği konusuna vurgu yapılmaktadır. Temizlik, kirlenmenin karşıtı olması nedeniyle doğrudan kirlilik karşıtı bir anlayış olarak İslam'da vardır. "Resulüm! Pis ve murdar olan şeylerin çokluğu seni hayrete sevk etse bile: "Pis ve murdar olanla temiz ve hoş olan asla bir değildir" de. Öyleyse ey selim akıl sahipleri, Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz" (Maide, 100). "Allah tevbe edenleri de sever, temizlenenleri de" (Bakara, 222). Kirlenmenin hoş olmadığı ve Allah'ın temizliği sevdiği açıkça ifade edilmektedir. Vahiy kültürüne göre yeryüzü, bütün olarak ele alınmış ve bir eve benzetilmiştir. Bu sebeple temizlik prensibi üzerinden, yeryüzünün her yeri temiz olmalıdır. Peygamberimiz Hz. Muhammed, "temizlik imanın yarısıdır" şeklinde temizlik konusunu ifade ettiğine göre Müslüman yaşam faaliyetlerini gerçekleştirdiği mekanları ve ortamı temiz tutmalıdır (Özen, 1999:231). Allah temizliği seviyor ve doğada dengeler koyup tüm kâinatın kendisini tespih ettiğini bildiriyor, canlıların birer ümmet olduğunu, yeşilin de yeryüzünün ziyneti olduğunu belirtiyor ve kerîm sıfatı veriliyor ise, insana düşen bu dengeyi bozmamak, yeşili yok etmemek, kirletmemektir ki böyle davranırsa insan, Allah'ın rızasını da kazanacaktır. Eğer durum böyleyse ne teknolojiye ve gelişimden vazgeçecek ne de dünyayı yok oluştürecek faaliyetler yapacaktır. İnsan ve toplumlar atık suları arıtarak, baca gazlarını filtre ederek, katı atıkları dönüştürerek ve doğal sistemleri kirletecek işlerden vazgeçerek hem ekosistemi hem insanlığın geleceğini riske atmadan Allah'ın emirlerini de yerine getirmiş olacaktır. Ayrıca dinimizde Allah'ın temizliğe verdiği önem ve temizliğin Allah sevgisinin bir ölçüsü olduğu vurgulanmakta ve abdest ile ilgili ayette, maddi temizliğin bireysel boyutu üzerinde durulurken aynı zamanda müminin miracı olan namazın temel şartının da temizlik olduğu belirtilmektedir. Çevre kirlenmesini önlemenin birinci yolu, birey ve toplum olarak temizlik bilincine sahip olmaktan geçmektedir (Gümüş Böke, 2020:246-248).

2.7. Hak-Hukuka Saygı ve Sorumluluk

Bakara suresi 116. ayette "Göklerde ve yerde ne varsa yalnızca Allah'a aittir ve tamamı O'na boyun eğmişlerdir" şeklinde ifade edilirken Hac suresi 32. ayette "...Kim Allah'a ait nişanelere saygılı davranırsa, bu kalplerin takvâlı olmasındandır" ve aynı surenin 38. ayetinde "Biz o büyükbaş hayvanları da Allah'ın size nişanelerinden kıldık; sizin için onlarda nice yararlar vardır" denilerek Allah'a ve

nişanelerine saygı duyulması, davranışların buna göre şekillendirilmesi vurgulanmaktadır. Burada büyük ve küçükbaş hayvanların Allah'ın nişaneleri arasında sayılması çevrecilik açısından oldukça büyük önem taşımaktadır. Varlıkların en şerefli olarak en güzel biçimde yaratılan insan, yeryüzünün de efendisi durumundadır. Burada ifade edilen efendilik, hükmetme ve tahakküm almadan ziyade efendiliğe sorumluluk yüklemektedir. Kur'an-ı Kerim'de, insana sorumluluklarının olduğu sık sık hatırlanmakta ve çevre ile etkileşimlerinde aşırılığa kaçmaması, dengeyi gözetmesi öğütlenirken, aynı zamanda bu işlerde sorumlulukları olduğu da belirtilmektedir. İnsanın sorumluluk alanı ise bilinçli olarak kendi iradesi ile müdahil olduğu etkileşimlerde dir. Bu etkileşim ister toplumla ister çevresi ile ilgili olsun, müdahil olduğu tüm eylemleri kapsamaktadır. Toplumsal manada, karada ve denizde bozgunculuk yapması kendi iradesi doğrultusunda yapılan işlerdir ve bu bozgunculuk, sorumluluğun göz ardı edilmesi manasına gelmektedir. Bu bozgunculuk veya olumsuz değişimler, çevre sorunları ve ekolojik bozulmalar olarak ele alınmalıdır ki ekolojide ekosistem ana olarak da ikiye ayrılmaktadır. Karasal ekosistemler ve sucul ekosistemlerde insanın bozgunculuk yapması, sadece insan faaliyetlerinin etkisi sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu duruma sebep olan çevre kirliliği ve oluşturduğu sorunlardır. Bu bozguncululuğun bir kısmının insana hatırlatılması, sorumluluklarının da hatırlatılması anlamına gelmekte ve bu hatırlatma ile doğru yola dönmeyinin sağlanması amaçlanmaktadır. İnsanların çevreye olan davranışlarında bir ahlaki sorumluluğun olması ve bu ahlaki kurallar çerçevesinde hareket etmesi gerekmektedir. İslam'da Allah, insan ve doğa arasında en üstte Allah'ın, sonra halife olan ve Allah'ın yarattıklarını korumakla sorumlu olan insanın ve sonrasında da diğer varlıkların konumlandırıldığı hiyerarşik bir ilişki söz konusudur (Uslu, 1995; Ünder, 1996). "O (Allah) ki, yarattığı her şeyi güzel yapmıştır" (Secde, 7) ve "İslah edilmesinden sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın" (A'raf, 56) şeklinde ifade edilerek, sorumluluk dahilinde dengenin gözetilmesi istenmektedir. Eğer insan, sorumlulukları çerçevesinde hareket etmez ise çevredeki varlıklara karşı adaletli davranmazsa, fesada sebep olacaktır. Bu durum da insanoğlunun sonunu getirecektir. Diğer varlıkların hepsi insanlar gibi bir ümmet olarak Allah tarafından yaratılmış ve onu tesbih edip ona boyun eğiyorlar ise saygıya layıktırlar. İnsanın doğal-toplumsal çevresine göstereceği saygı, hakka riayet ve adaletli tavır, Allah'ın koyduğu kurallar çerçevesinde oluşturduğu dengeyi yani, ekosistemdeki dengeyi de koruyacaktır.

İslam'da, din kuralları ile ahlak kuralları arasında bir ayrım yoktur, din kuralları aynı zamanda ahlak kurallarıdır ve bu kurallara uyan kişi iyi ahlaklıdır. İslam'da din kuralları ve ahlaki sorumluluklar hem Tanrı ile olan ilişkileri hem de yaratılan varlıklarla ilişkileri düzenler ve din-ahlak kuralları, müminlerin tüm ilişkilerini kuşatır. Tanrı dahil bütün var olanlar, ahlaksal topluluğun üyeleridir. Bu sebeple inanlar, diğer varlıklara karşı belli şekillerde davranmakla sorumludur ve diğer varlıklara karşı davranışları, günah ve sevap olarak değerlendirilmektedir. İslam dinine inananlar, her şeyden önce Allah'a karşı sorumludur ve birbirlerine karşı sorumlulukları da Allah'a karşı sorumluluktan kaynaklanmaktadır. Müminlerin birbirlerine ve diğer varlıklara karşı sorumluluklarının, doğrudan ve dolaylı olup olmaması açısından bir fark olmayıp, Tanrı'ya karşı olan doğrudan sorumluluktan kaynaklanmaktadır (Ünder, 1996:153). Ekolojik açıdan, her canlının doğada yaşamaya ya da yaşam mücadelesi vermeye hakkı vardır. Sadece bu sebeple, doğaya saygı çok büyük önem taşımaktadır (Kocataş, 2012:574).

İnsanlar, sorumluluk ilkesi gereği hareket ettikleri sürece çevreye karşı daha hassas ve dengeleri gözetken bir tavır içinde olacaktır. Sorumlu insan, gerçekleştirdiği faaliyetler, yapıp yapmadıklarından kaynaklanan sonuca katlanan insandır. Bu kapsamda Kur'an-ı Kerim'de, her insanın kendinden sorumlu olduğu, başkasının günahını yüklenmenin mümkün olmadığı ifade edilmektedir. Aynı zamanda insanın mükemmel bir biçimde yaratıldığı ve dünyanın, insanın yaşamına elverişli bir şekilde hazırlandığı,

yeryüzünü imar ederken çevreyi de koruma görev ve sorumluluğu da insanların sorumluluk alanına girdiği ve bunun için insanın donanımının da tam olduğu belirtilmektedir. Sorumluluk çerçevesinde insan, emanet duygusuyla hem Allah'a hem de çevreye karşı sorumluluğunun bilincinde hareket etmelidir. Çevre açısından sorumluluk ve emanet bilinci göz önüne alındığında hem toplumsal hem de bireysel olarak insanlar çevrenin korunmasından sorumludur. Tabiattaki varlıklar üzerinde insanın sınırsız tasarruf hakkı söz konusu değildir ve kâinat, Allah'ın mülkü olması sebebiyle sorumluluk bilinci taşıyan her insan tabiatın mutlak sahibi olmadığına farkına vararak, onun kendisine verilen bir emanet olduğu bilinciyle davranış sergilemelidir (Gümüş Böke, 2020:243-245).

2.8. Tüm Canlıların Ümmet Olması ve Canlıların İçsel Değeri

En'am suresi 38. ayette "canlıların insanlar gibi birer topluluk olduğu" ifade edilirken Kur'an'da "hiçbir şeyin eksik bırakılmadığı" belirtilmektedir. Başka bir ayette "yaratılanların tümünün Allah'ı tesbih etmek üzere yaratıldığı" ifade olunmaktadır" (İsra, 44). Hac suresi 18. ayette ise "Görmez misin göklerde ve yeryüzünde bulunanlar; güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların birçoğu hep O'na secde etmektedir! ..." ifadeleri ile yaratılan her şeyin Allah'a secde ettiği, insanların bir kısmının buna itaat etmediği açıkça belirtilmektedir. Fatır Sûresi 43. ayette ise "Gerçek şu ki Allah, koyduğu düzenden sapmamaları için gökleri ve yeri tutmaktadır. Şayet sapacak olsalar artık O'ndan başka hiç kimse onları tutamaz..." şeklindeki ifadeden de anlaşıldığı üzere düzenin bozulması halinde sadece onu düzelterebilecek olanın Allah olduğu net olarak anlaşılmaktadır. Fatır suresi 44. ayette ise Allah'ın yasalarında hiçbir değişiklik olmayacağı ve bir sapmanın bulunamayacağı belirtilmektedir.

Canlıların insanlar gibi birer topluluk, ümmet oldukları ve yaratılan her şeyin Allah'a secde ediyor ve onu tesbih ediyor olması sadece canlılara değil aynı zamanda fiziksel çevreninde bir değer olduğunun ifadesi durumundadır. Yani yaratılan her şeyin bir içsel değerinin var olduğunu söylemek mümkündür. Buradaki içsel değer ise Allah'tan gelmektedir. Nahl suresi 68-69. ayetlerde Allah tarafından bal arısına vahiy edildiği ve yapacağı işlerin ona anlatıldığı belirtilmektedir. Bu ayette insan dışı varlıklara vahiy edilmiş olması, çevre ve doğa açısından oldukça dikkat çekicidir. Bal arısına vahiy edilmesi, bal arısının içsel değerinin olduğunun açık ve net göstergesidir ki yaratılan canlıların da ümmet olduğu ifadesi ile güçlü bir içsel değeri işaret etmektedir. Ayrıca bal arısına vahiy edilen, çiçeklerin döllenmesi açısından da büyük önem taşımaktadır. Diğer varlıkların ümmet olarak ifade edilmesi, Allah'ı tesbih etmeleri, onlarla olan ilişkilerin bu kural üzerinden işlemesi gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır. İslam'a göre bütün canlılara karşı sorumluluğun var olduğu ve canlılar arasında sorumluluk açısından ayırım olmadığı açıktır. Allah yeryüzünü sadece insanlar için değil, tüm canlılar için yaşam alanı olarak yaratmıştır. Bu sebeple insanların canlılara karşı hakkaniyet ölçüsünde şefkat ve merhametle davranması gerekmektedir (Gümüş Böke, 2020:253).

İslam dininde, insanın ne kendisine ne de diğer varlıklara değer vermesi söz konusu değildir. Değer verse de o insanın verdiği değerdir fakat varlıkların gerçek değeri Allah'ın onlara verdiği değerdir ve değer kaynağı Allah'ın kendisidir (Ünder, 1996:154). Allah tüm varlıklara bir değer atfetmekte, aynı zamanda da insanlar için araçsal değer ifade ettiklerini de belirtmektedir. Bununla beraber ekosistem içerisinde tümünün bir işleve sahip olması, canlılığın var olabilmesi açısından da büyük değer taşımaktadır. Sistemin her parçasının bir öz değere sahip olması kaçınılmaz olduğu gibi, karşılıklı araçsal değerlerde olmaları da ekolojik ilişkilerde kaçınılmazdır ve değer kaynağı da Yaratıcıdır. İslam, insanlardan yaşadığı çevreye karşı sorumlu, orayı imar eden, bozgunculuk yapmayan, çevrenin

kendisine dengeleri ve kuralları ile bir emanet olarak sunulduğunun bilincinde ve çevreye karşı sorumluluklarını yerine getiren bir varlık olması istenmektedir (Gümüş Böke, 2020:256).

3. EKOLOJİK PARADİGMALAR KARŞISINDA İSLAM'IN EKOLOJİK YAKLAŞIMI

Ekolojik ilkeler yönünden ele alındığında, doğanın bütünlüğü ilkesine; Kur'an-ı Kerim'de tevhit anlayışıyla vurgu yapıldığı açıktır. Doğanın sınırlarının varlığı ilkesi; karada ve denizde bozgunculuk yapma ifadesi ile doğada sınırların olduğu olarak ele alınabilir. Doğanın özdenetimi ilkesi ise ölçünün konulması, bir ölçüye göre doğanın işlemesi ve dengenin korunmasında net olarak ifade edilir. Ölçü var ise kendi içerisinde bir öz denetim olması kaçınılmazdır. Doğanın çeşitliliği veya biyoçeşitlilik; insanların ve diğer canlıların renk renk yaratıldığı ifadesi biyoçeşitliliğe vurgu yaparken, bitkilerdeki çeşitlilik ise dünyanın ziyneti olarak ifade edilmektedir. Doğaya karşı elde edilen her başarının bir karşılığı olması ve doğanın geri tepmesi ilkeleri; bu iki ilke, karalarda ve denizlerde bozgunculuk yapıldığı takdirde bir kısmının insana tattırılacağı ile anlatılmaktadır. En uygun çözümü doğa bulur ve doğayla birlikte gitme ilkesi ise dengenin korunması ve sorumluluk çerçevesinde hareket edilmesi şeklinde karşılık bulmaktadır. Ayrıca hiçbir popülasyon sonsuz büyüyemez bu sebeple doğada popülasyon büyümesini sınırlayan faktörler vardır. Bunlardan birisi de rekabettir ve hem tür içi hem de türler arası rekabet görülmektedir. Bu durum, Bakara suresi 251. ayette "... Eğer Allah'ın, insanların bir kısmı ile diğer kısmını engellemesi olmasaydı yeryüzünde düzen bozulurdu..." ifadesinde karşılık bulmakta ve düzeni dengede tutan bir insanlar arası rekabetten söz edilmektedir.

İslam'ın ekoloji anlayışının sığ ve derin ekoloji yaklaşımlarıyla karşılaştırmasını aşağıdaki tabloda görebiliriz:

Tablo 1: Sığ Ekoloji, Derin Ekoloji (Çüçen, 2011) ve İslamî Ekoloji

<i>Sığ Ekoloji</i>	<i>Derin Ekoloji</i>	<i>İslamî Ekoloji</i>
Doğadaki çeşitlilik bizim için değerli bir kaynaktır.	Doğadaki çeşitlilik kendisi için değer taşır.	Doğadaki çeşitlilik insanlar gibi ümmettir. Allah'ı tespih eder ve bu sebeple içsel değer taşır.
İnsan için olmayan değerden söz edilmez.	Değeri insan değeri olarak anlamak, ırkçı bir önyargıdır.	Doğanın insan varlığının devamı için araçsal değeri vardır. Ekosistem içerisinde var olan tüm canlılar birbirleri için araçsal değere sahiptir. İnsanlara nimet olarak sunulur ve var olan dengenin korunması gerekir.
Bitki türleri insanların yararına tarım ve tıpta kullanıldığı için değerlidir.	Bitki türleri korunmalıdır, çünkü onların değeri özlerindedir.	Bitkiler canlılığın temelinde yer alır ve hayatın devamlılığını sağlar. Bitkiler yeryüzünün ziynetidir. Yaşamın temeli durumundadır ve Allah'a secde eder. Kur'an bitkilerden kerîm sıfatıyla bahseder.
Kirlenme eğer ekonomik büyümeyi etkiliyorsa durdurulmalıdır.	Kirlenmenin durdurulması, ekonomik gelişmeden önce gelir.	Kirlenme bozgunculuk olarak tarif edilir ve bozgunculuk dengeyi bozar. Dengenin gözetilmesi ve uygulamaların denge esaslı olmasını öngörür. Allah bozgunculuğu ve bozguncuları sevmez.
Gelişen toplumlardaki nüfus artışı, ekolojik dengeyi tehlikeye sokmaktadır.	Dünya nüfusunun artışı ekosistemi tehdit etmektedir ama gelişmiş ülkelerin davranışları daha tehlikelidir.	İnsanlar tavırlarında sorumluluk sahibidir. Dengenin sorumluluğu insana yüklenmiştir. Dünya nüfusunun artışı kendi kendini düzenler ve nüfus kontrolü açısından hadislerde öneriler mevcuttur. İnsan zalim ve cahildir.
Kaynak, insan için yararlı her şey demektir.	Kaynak, tüm yaşam için kaynaktır.	Kaynak, tüm canlı hayatı için kaynaktır. İnsanlar, yerde yürüyen canlılar aynı şekilde çeşit çeşit renklerde dir.
İnsanlar yaşam standartlarında geniş çaplı bir gerilemeye razı olmazlar.	İnsanlar, aşırı gelişmiş ulusların yaşam standartlarının düşmesine değil, genel yaşam niteliğinin düşmesine razı olmazlar.	Allah israfı ve aşırılığı sevmez. Aşırı davranışlar Kuran'da tasvip edilmez. Makul ölçülerde yaşamın sürdürülmesini tavsiye eder.

Bu karşılaştırmada İslamî ekoloji yaklaşımı olarak ele alınan ve kullanılan ifadeler, Kur'an-ı Kerim'de var olan ayetlerden çıkarılmıştır. Daha geniş manada, birçok ayetle de desteklenmektedir. İnsanların merhametli olmaları gerekliliği hem insanlara hem de diğer varlıklarla olan etkileşiminde istenen bir yaklaşımdır. İnsanın çevresi ne sadece araçsal olduğu için ne de sadece içsel bir değer taşıdığı için değerlidir, onun değeri Allah'ın verdiği değerden kaynaklanır. Ekolojik açıdan da sistemin işleyebilmesi için araçsal veya içsel değeri değil, ekosistem içerisindeki işlevi ile sistemi ayakta tutmaktadır. Ekolojik bakış açısında sistemin unsurları sağlıklı çalışırsa sistemde bozulma olmaz ve asıl olan, ekosistemlerin dengeli olmasıdır. Sistemdeki bir unsur bozulursa bu tüm sisteme yansır ve ekosistem çöker. Bu konuda, İslami yaklaşım ve derin ekoloji arasında farklar bulunmaktadır. İslam açısından içsel değer Allah'a aittir ve diğer varlıkların değeri ise Allah'la olan ilişkisine göre belirlenir. Yani yaratılan tüm varlıkların içsel değeri, onların Allah tarafından yaratılmasından kaynaklanmaktadır (Ashley, 2006:92).

Bitkiler ne sadece araçsal değer olduğu için ne de özsel değerleri olduğu için korunması durumu söz konusu değildir. Birincil üreticiler olması nedeniyle, tüm canlılığın ana unsuru besin zincirinin ilk halkasını oluşturur, yani yaşamın kaynağını oluşturan ana unsurlardandır. Kur'an-ı Kerim bitkilerden yeryüzünün ziyneti ve süsü olarak bahsederken, beslenme açısından da insanlara verilen nimetler arasında sayılır. Tüm cennet tariflerinde yer alan bitkiler, aynı zamanda suyla beraber yeryüzündeki canlılığın simgesi olarak ifade edilir. Allah'a secde etmeleri ve Allah'ı tesbih etmeleri de içsel bir değere sahip olduğunu ortaya koyar. Bitkilerin korunması, aynı zamanda canlı hayatının korunması ve Allah'ın rızasının kazanılması anlamına gelmektedir.

Kirlenme konusunda, İslam'ın yaklaşımı oldukça açıktır ve bozgunculuk olarak değerlendirilmektedir. İster ekonomik gelişmeye zarar versin ister vermesin kirlenme, doğal sistemi etkilediğinden durdurulması gerekir. Çünkü Allah bozgunculuğu, aşırılığı sevmez ve temizliği, dengeli davranmayı öğütler.

Nüfus artışını tüm canlılar aleminde dengeleyen mekanizmalar mevcut olduğu gibi, insanlarda da bu durumu dengeleyen mekanizmalar söz konusudur. Nüfus artışının dengelenmesi, toplumlar arasındaki rekabet sonucu ortaya çıkan savaşlar olarak da ele alınabilir, afetler ve salgın hastalıklar olarak da değerlendirilebilir. Bu durum aşırı giden insanlığın cezalandırılması olarak dini kaynaklarda geçmesine rağmen, tüm canlılarda olduğu gibi nüfusu denetleyen mekanizmalar, insanlarda da söz konusudur. Nüfusun aşırı artışı ve daha yoğun yaşam alanlarının oluşması, hastalıkların çok daha hızlı yayılmasına sebep olurken, doğanın aşırı derecede tahribi sonucu insanlığın hiç karşılaşmayacağı hastalık etmenleriyle yüz yüze gelmesine de sebep olmaktadır. Bu durum, nüfus artışını dengeleyen unsurlardır. Aynı zamanda, aşırı nüfus artışının kendi kendini denetleyen mekanizmaları da söz konusudur. Aşırı artan nüfus sebebiyle yeterli besine ulaşılmadığında, canlılar kendi kendine yok olmaya da başlar. Bu durum canlılar aleminde sıkça rastlanılan bir durumdur. İnsanlık tarihinde besin sıkıntısıyla oluşan göçler ve nüfus azalması da bilinmektedir.

Çevresel kaynaklar, sadece insanlığın kullanımı için değil, bir bütünün parçaları şeklinde yaratılmıştır ve aralarında güçlü bağlar mevcuttur. Kaynak, tüm canlıların kullanımına sunulmuştur. İnsanın yapması gereken kaynak kullanımında daha dikkatli olmak, aşırı üretim ve tüketimin önüne geçmek ve döngüsel üretime-tüketime geçerek kaynaklar üzerinde aşırı baskı oluşturmadan dengeyi korumaktır. Allah, hiçbir konuda aşırılığı sevmez. İnsanların yaşam standartlarındaki aşırılık da kaynakların kullanımının artması sebebiyle doğal sistemlere büyük baskı oluşturmaktadır. Yaşam standartlarının düşmesi değil, daha sağlıklı ve dengeli giden bir yaşam standardının oluşturulması

gerekmektedir. İsrafın önünü açmak yaşam standardı olarak görülemez. Yaşam standardının çevreyle uyumlu bir şekilde gelişimi gerekmektedir.

Bazı çevresel faktörler, organizmaların gelişimini sınırlandırır veya engelleyebilir. Bu duruma ekolojide, sınırlayıcı faktörler prensibi adı verilmektedir. Ortamın bir taşıma kapasitesi olduğundan hiçbir popülasyon da sonsuz büyüyemez. Dış faktörlerdeki değişimlere adaptasyon sağlayabilen organizmalar hayatta kalabilir ki buna ekolojide, uyum prensibi adı verilir (Kocataş, 2012:575). Yapılan çalışmalarda derin ekolojinin ilkelerinden birçoğunun Kur'an-ı Kerim ayetlerinde yer bulmakta olduğu (Önder, 2003:157) ve derin ekolojinin ilk uygulayıcısının Hz. Peygamber olduğu da ifade edilmektedir. (Kayhan, 2017). Fakat ilk bakışta yüzeysel bir benzerlik var gibi olsa da bizim değerlendirmemize göre derin ekoloji yaklaşımı ile İslam ekoloji anlayışının taban tabana zıt olduğu birçok konu vardır. Derin ekoloji, seküler bir din olma çabaları ve temelinde Hinduizm, Budizm ve Kızılderili inanç sistemlerinden esinlenmeler içeren mistik bir yaklaşımı ortaya koymaktadır. İlkelerinde bir mistisizm, genel ifadeler ve birçok çelişki barındırmaktadır. Fakat İslam, semavi dinlerin sonucusudur, insanı da doğayı da yaratanın Allah olduğunu belirtir. Kur'an-ı Kerim'in çevre ve doğa yaklaşımı ise Allah'ın, insanlara, doğaya karşı nasıl davranması gerektiği ve doğanın değerinin izah edilmesidir. Aralarındaki benzerlik sadece doğanın korunması çabasıdır. İslam çevre yaklaşımında, genel ve ütopyik yaklaşımlar yoktur. Çevrenin hem araçsal özellik taşıırken hem de içsel değere sahip olduğunu vurgular ki doğal sistemlerdeki ilişkilerin tamamı da bu gerçeklik üzerinde işleyiş göstermektedir. Derin Ekoloji, dinleşme çabası ve inanç sistemi oluşturmaya çalışırken, İslam, bütün ilişki ağının nasıl düzende tutulması gerektiğini ortaya koyar. Yücel ve Konak (2021)'a göre neo-liberal ekonomik sistemin küresel boyuta ulaşmasıyla, ekolojik kriz de küreselleşme eğilimindedir. Bunun somut yansıması olan küresel etkiye sahip birçok olay yaşanan günümüzde, İslam'ın teo-etik prensiplerinin hem yerli hem de evrensel yeni bir ekolojik bilincin oluşturulması için mevcut potansiyelinin devreye sokulması, ekolojik krizleri önlemede aktif rol oynayabilir. Günümüz sorunlarının çözümünde İslam'ın denge, saygı ve sorumluluğu kapsayan ekolojik yaklaşımı etkili olabilir.

4. SONUÇ

Canlılar dünyasındaki ilişkiler, insan ve toplumların kendi aralarında ve çevre ile ilişkilerinde de görülebilmektedir. Bunların en iyi örneklerinden biri, rekabettir. Canlılar hayatlarını sürdürebilmek için, kendi türleri dahil diğer canlılarla da rekabet içerisindedir. Bu durum, bitkiler dünyasında da görülmektedir. İnsanlar açısından ise hem toplumlar hem de bireyler arasında rekabeti görmek mümkündür. Bu durum ekonomik faaliyetlerde de kendini göstermektedir. İnsan ve toplumlar arasında bu rekabet gerçekleşirken, çevresel kaynaklar da rekabet amacıyla kullanılmaktadır.

Bu rekabetçi yaklaşım sanayi devriminden sonra meydana gelen çevre kirliliğine sebep olmuş ve günümüzde küresel düzeyde etkileri görünür duruma gelmiştir. Kirlikteki artış ile meydana gelen olumsuz sonuçlar siyasetin ve birçok bilim dalının konusu haline gelirken sosyoloji bilim dalının da ilgi alanına girmiştir. Kirliğin durdurulmasına ve giderilmesine yönelik çareler aranırken dinlerin çevre yaklaşımlarının çare olup olamayacağı araştırılmaya başlanmıştır. Bazı araştırmacılara göre özellikle çevre sorunlarının oluşumunda Yahudi-Hıristiyan geleneğinin sorumluluğu olduğu ifade edilirken, İslam'ın çevreye bakış açısı da değerlendirilmeye başlanmıştır. İslam'ın çevreye bakış açısını belirleyen ana kaynak Kur'an'ı Kerim ve Hz. Muhammed'in uygulamalarıdır. Müslüman devletler üzerinden İslam'ın çevre yaklaşımının değerlendirilmesi doğru sonuçları ortaya koymayacaktır. Çünkü çevre kirliliğine sebep olan, dinler değil ülkelerin yönetim ve gelişim politikalarıdır. Ana sebep, kapitalizm,

emperyalizm ve sömürüdür. Bu yapıların uygulamalarında kendilerine yarayan şekilde dinden icazet almaları, onların sömürü tarzını meşrulaştırmak için kullanılmaktadır. Mekanist görüş ve doğal seçim teorisi ile insanın efendiliği, kapitalizm tarafından sömürünün meşrulaşmasına örnek durumdadır.

Günümüzde doğal alanların korunması ile ilgili çalışmalara ve eko-kent kapsamında kent çeper alanlarında yeşil kuşak oluşturulması gibi uygulamalara İslam toplumunun ilk yıllarında başlanmış, yaşam alanlarında doğal parklar ve korunmuş bölgelerin oluşturulduğu görülmüştür. Aslında Kur'an-ı Kerim, insanın toplumsal yaşantısını düzenlerken, çevre konusunda da insanlara rehberlikte bulunmaktadır. Aynı zamanda Allah'ın elçisi olan Hz. Muhammed, çevre konularındaki uygulamaları ile de insanlığa öncülük etmiştir. Hz. Peygamber, eski orman alanlarını tekrar dönüştürmüş, milli park alanları oluşturmuş, ağaçların zorunluluk hali dışında kesilmesini yasaklayarak kesilen ağaçların yerine yenilerinin dikilmesini emretmiş, canlılara ve evcil hayvanlara karşı da şefkatle, adaletle davranılması gerektiğini uygulamalı olarak göstermiştir. Aynı zamanda Peygamberimiz, binaların yapımında ve şehircilikte, yeşil alanların olmasının gerekliliği ve buna yönelik uygulamalar konusunda da rehberlik etmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de, cennet tariflerinde meyve ağaçlarının ve yeşil bahçelerin varlığından bahsedilmekte ve yeryüzünün ziynetleri olarak bitkiler gösterilmektedir. Kıyamet gününde dahi elinde fidan varsa dikilmesi bu ehemmiyeti gözler önüne sermektedir. Bu ifadede, doğanın değerinin sadece insanlar için var olmadığı, kendi değerinin de önemi vurgulanmaktadır. Doğal süreçlerde ormanlara bakıldığında; ormanlar yeryüzünün akciğerleri durumunda olup havanın temizlenmesinde ve oksijen üretiminde rol oynamaktadır. Bunun yanı sıra birçok organizma için yaşama alanı durumundadır. Ayrıca İslam geleneğinde hayvanlara uygun isimler verilmesi ve bir birey gibi davranılması eğilimi mevcut durumdadır. Bu durum ekolojik açıdan büyük önem taşıırken araçsal değerinin yanında içsel bir değer taşıdığını da göstermektedir. İslam dini açısından insanlar, sadece toplum ve bireylere karşı yaptıklarından değil aynı zamanda diğer varlıklarla olan ilişkilerinden de sorumludur. İnsan dışında yaratılan diğer canlıların tümü Allah'ın yarattığı dengenin birer parçası durumundadır. Bu denge, bütünü yani sistemi oluşturmaktadır ki bu sistem ekosistem olarak isimlendirilmektedir. Çevre ve beden temizliği konularını da işlerken, suyun kullanımı ve kirletilmemesi gerektiği hususunda uyarılar yapılmıştır. Temizliğin farz olması, sadece bedensel temizlik olarak değil, çevresel temizliği de kapsamaktadır. İslam'ın bu yöndeki emirleri ve dengenin korunması ilkesi, toplumsal gelişim içerisine çevreyi dahil etmesi açısından önemlidir.

İslam, sosyal hayat açısından bireylerin faaliyetlerini düzenleyen bir anlayışla insanlara uyarılarda bulunur, emir ve tavsiyeler verir. İslam dini, evrensel sistemi bütün olarak ele alır, dini kurallar aynı zamanda ahlaki kurallardır ve sistemsel açıdan değerlendirmelerde bulunur. İslam'a göre ekolojik kaideler ve kurallar zinciri, Yaratıcının eseridir ve bu sistem mükemmel şekilde işlemektedir. İnsan ise yeryüzünde emanetçidir ve bu sistemi korumakla mükelleftir. Aynı zamanda insan, "yeryüzünde bozgunculuk yapmayın" (Bakara, 205; Araf, 56; Hud, 85) şeklinde Yaratıcı tarafından uyarılmış ve bozgunculuk yaptığında bir kısmının kendisine tattırılacağı hatırlatılmıştır. Ayrıca yeryüzünün düzene konulduğu ve bu düzenin bozulmaması gerektiği net olarak ifade edilmiştir.

Yaratılan canlıların tümü bir sistemin parçası durumunda olup her biri diğeri için araçsal değer taşımaktadır. Bu araçsal değer üremeden hayatı sürdürmeye kadar birçok alanda etkili olmaktadır. Aynı zamanda bu araçsal değer sistemin dengede kalmasının da ana unsuru durumundadır. Bu sebeple diğer canlıların, insanlar için araçsal değer taşımaları gayet normaldir. Çünkü insanlar, beslenme, barınma, sağlık ve yaşamsal faaliyetlerini gerçekleştirmek için hem fiziksel hem de canlı çevreye bağımlıdır. Bu

bağımlılık da bir araçsal değeri zorunlu kılmaktadır. Tıpkı bitkilerin tozlaşması için böceklere ihtiyaç duyması gibi. Fakat bu işlevsel veya araçsal değer, bir bağımlılığı ortaya koyması açısından oldukça önemlidir. Birinin varlığı, diğerinin varlığına bağlıdır. Bu bağımlılık ve karşılıklı etkileşim, bir kurallar bütünü içerisinde gerçekleşmektedir. İslam, bu kurallar bütününe ortaya koyarken, bağımlılık ve bütünlüğü de vurgulamış, tüm canlı-cansız çevrenin Allah'a secde ettiğini, canlıların insanlar gibi bir ümmet olduğunu ifade etmiştir. Bunların yanında, diğer varlıkların içsel değeri olduğunu da vurgulamıştır. Aynı zamanda, tüm bu bütünlük ve karşılıklı etkileşimde dengenin konulduğunu, bu dengede insanın sorumluluk sahibi olduğunu, dengeyi bozacak faaliyetler yaptığında ise kendisine bir kısmının döneceği açık bir şekilde ifade edilmiştir. Allah, tüm evreni eksiksiz ve belirli ölçüler ve kanunlar üzerine yaratmıştır. Bu bağlamda İslam dini, insana bu dengeye saygı duymasını, kendine verilen akli kullanarak dengeyi korumasını öğütler.

İslam dininde çevreyi toplumdaki uzakta gören değil, beraber ve bütün değerlendiren bir anlayış mevcuttur. İslam'da, insan merkezli bir anlayış söz konusu olsa da insan, Yaratıcının halifesi olarak görülmektedir. Yaratıcının halifesi olmanın getirdiği sorumluluklardan biri de Allah'ın koyduğu denge (Mizan)'nin korunmasıdır. İslam'da dengenin korunması özellikle vurgulanmıştır. Çünkü çevre ile ilgili konularda da toplum içerisindeki ilişkilerde de dengenin varlığı büyük önem taşımaktadır. İslam inancı, insan merkezli olarak nitelendirilse de Allah'ın ölçünün kaçırılmaması ve bozgunculuk yapılmaması konusunda insanlara yaptığı uyarı ve canlılar için "sessiz kullarım" ifadesi göz ardı edilmemelidir. İnsanın doğal yapı içinde kendine faydalı olanları kullanırken dengeyi gözetmesi gerekmektedir. Aksi halde, modernleşme olarak nitelendirilen gelişmelere doğa tarafından bakılacak olursa, bir soykırım ve vahşet olduğu açıkça görülmektedir. İslam dininin kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'de, diğer canlı varlıklardan ümmet olarak bahsedilmesi ve onların da Allah'ı tesbih ettiklerinin söylenmesi, canlı çevreyi daha da önemli kılmakta ve içsel bir değer de vermektedir. İslam anlayışında Allah'ın koyduğu kanun ve kurallara riayet, oluşturulan dengeyi bozmadan bir yaşantı ve gelişme söz konusudur.

Sonuç olarak, İslam anlayışında yer bulan denge merkezli ve bütüncül kavram, dünyanın geleceği için en uygun yol olarak görünmektedir. İnsan, Yaratandan gelen yeteneklerini ve halife görevini tam olarak yerine getirerek doğayla arasında dengeyi sağlarsa, insan yaşantısı doğal dengelerin bozulması sonucu oluşan çevre sorunlarından etkilenmeyecektir. Canlıların, ümmet olarak değerlendirilmesinin sadece insanlar açısından araçsal değerde olmadığı, Allah'ı tesbih etmeleri ve Allah'a secde etmeleri açısından önemli olduğu, yani kendi değerlerinin var olduğu İslam inancında mevcuttur. Bu sebepten, ekolojik veya biyolojik gözle çevreye ve doğaya bakmakla, İslami ölçülerde çevreye bakmak birbiriyle örtüşür durumdadır. Doğa yaratıldığı ve var olduğu için değerlidir. Doğal sistemlerde yaşayan her organizma için bu durum geçerlidir. Organizmaların yok olmaları, besin zincirlerindeki halkaların kopmasına, ekolojik dengelerin bozulmasına ve ekosistemin yok olmasına neden olur.

İslam dininde, yalnız hayvanları ve bitkileri kendi ölçüklerinde korumak üzerinde durulmamış, bunların toplumsal sonuçları da irdelenmiş ve ortaya konmuştur. Ekolojik yönden değerlendirildiğinde, hayvanların var oluşu besin zincirini ve enerji piramidini tamamlamakta ve ekolojik dengenin bir unsuru olarak da var olmaktadır. Eğer insan faaliyetleri ile çevre kirlenmeye devam eder ise toprak, su ve hava kirlenirse insanlık için yok oluşun başlangıcı durumu oluşacaktır. Dünyada su kıtlığı gelecekte büyük sorunlar oluşturacak ve kirlenme durdurulmaz ise bu sıkıntı katlanarak artacaktır. Toprakların kirlenmesi ve kuraklıkla beraber tarım alanlarında büyük azalmalar meydana gelecek ve insanlığı çok büyük sıkıntılar içerisine sokacaktır. İklimsel olayların değişimi, afetlerin artışı ve hava kirliliği insan sağlığı ve hayatı için büyük tehdit oluşturacaktır. Nüfus artışı, tüm bu problemleri çoğaltacak ve kaynak

yetersizliği sonucu insanlık yok oluşa doğru gidecektir. Tüm bunlara çözüm aranırken üretilen paradigmlar ve geliştirilen modeller, bir şekilde eksik kalmakta veya çok fazla ütöpik bir yapı arz etmekte olduğundan birçok eleştiri de almaktadır. İnsanlığı yok oluştan kurtaracak ve doğal dünyayı zinetleri ile geleceğe aktarılmasını sağlayacak olan İslami ekolojik yaklaşımdır. Toplumda ve doğada dengeli sistemlerin varlığı, toplumların ve doğanın korunmasını ve güzelleşmesini sağlayacaktır. Dengenin korunması için kirletmemek, saygı duymak, adalet gözetilerek, israf etmeden aşırı üretime engel olmak ve döngüsel ekonomiyi oluşturmak gerekmektedir. Canlılar, insanlar için araçsal değer taşıırken, aynı zamanda ümmet olmalarından dolayı içsel bir değer taşıdığından, çevreye karşı olumlu davranışlar hem dünyanın geleceğe sağlıklı bir şekilde taşınmasını sağlanacak hem de Allah'ın emirleri yerine getirilecektir. İnananlar için yaşadığımız bu dünya cennete dönüşürken, ahiret hayatında da cennet kazanılmış olacaktır.

Doğada hiyerarşik bir sistem mevcuttur fakat hükmedici bir yapı söz konusu değildir. Her birim, kendi işini yapar ve karşılıklı etkileşim sınırları, belirli düzeylerde gerçekleşir. Aşırılık her zaman doğada sorun oluşturur. Hangi canlı türünün aşırı artışı olursa olsun, sistemlerde sorun oluşturur. İnsan ve toplum, doğal dengeleri koruyarak ve dengelere uyum sağlayarak yaşantısını sürdürmelidir. Bu şekilde yaşam sürerken dinden yararlanmak, dini yaklaşımları insan ve toplum davranışlarına aktarmak ve bu yapılırken de dinin emirlerini, sömürüye alan açacak şekilde değil, karşılıklı etkileşim ve ilişkiyi, kuralları çerçevesinde muhafaza etmek gerekmektedir. Tüm bu karşılıklı ilişkiyi en güzel şekilde tasarlayan yaklaşım ise İslam'ın çevre yaklaşımı (Denge-Bütünlük) ve ahlakıdır. Görüldüğü gibi hem sığ ekoloji hem de derin ekoloji ile karşılaştırıldığında İslam'ın çevre anlayışı olan "Denge (Mizan) ve Bütünlük" yaklaşımının çevrenin geleceğinin güven altına alınmasında en doğru bakış açısı durumundadır. Bu bağlamda ülkemizde ilgili ve sorumlu kuruluşlar çevre kirliliği, iklim değişimi, küresel ısınma ve etkilerine karşı alınacak önlemler konusunda gerekli tedbirleri almalı, disiplinler arası çalışmalar yapılmalı ve İslami çevre anlayışı tüm yönleriyle ortaya konulmalıdır.

KAYNAKLAR

- Ashley, M. (2006). Finding the right kind of awe and wonder: The metaphysical potential of religion to ground an environmental ethic. *Canadian Journal of Environmental Education*, 11, 88-99.
- Atalay, M. (2008). İslam ve çevre psikolojisi. *Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu*, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1, 227-242.
- Çüçen, A. (2011). Derin ekoloji. <http://blog.aku.edu.tr/ometin/files/2011/12/derinekojloji.pdf> (Erişim Tarihi: 07.01.2023).
- Demir, R. (2012). Doyumsuz tüketim arzusu ve çevre sorununa Kur'an çerçevesinde bakış. *Tarih Kültür Sanat Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 1-12.
- Ellek, H. (2016). Lâ darara ve lâ dırâra küllî kâidesi çerçevesinde İslâm'da çevre hukuku. *Ekev Akademi Dergisi*, 20 (66), 333-356.
- Foltz, R. (2003). *Islam and ecology: A bestowed trust*. Harvard Divinity School Center for the Study of World Religions.
- Gümüş Böke, E. (2020). İslam hukukunda çevre bilinci. Koyuncu vd., (Editörler), *Çevre ve ahlak*. Çevre Vakfı Yayınları.
- Kayhan, M. (2017). Çevre olgusu bağlamında evrensel dinler, felsefi sistemler ve kimi ideolojilerin çevre telakkileri üzerine. *Turkish Studies*, 32(35), 295-322.
- Kocataş, A. (2012). *Ekoloji ve çevre biyolojisi*, Sekizinci Baskı. Ege Üniversitesi Yayınları.
- Kur'an-ı Kerim Meali*, (2011). 12. Baskı. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Önder, T. (2003). *Ekoloji, toplum ve siyaset*. Odak Yayınları.
- Özen, B. R. (1999). *Ekolojinin yeniden dirilişine vahiy kültürünün çağrısı*. Haşet Yayınları.
- Özdemir, İ. Ve Yükselmiş, M. (1995). *Çevre sorunları ve İslam*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Özdemir, İ. (2006). Kur'an ve çevre. *İslami İlimler Dergisi*, 2 (1), 61-183.
- Özdemir, F. (2016). Çevre merkezli yaklaşımlar ekseninde İslam'ın çevreye bakışı. *International Journal of Social Science*, 43, 133-148.
- Özdemir, İ. (2020). *Çevre, insan ve sorumluluklarımız*. Akıl Fikir Yayınları.
- Sancaklı, S. (2001). Hz. Peygamberin çevrecilik anlayışı. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 14 (3-4), 405-421.
- Timm, R. E. (1990). Divine majesty, human vicegerency, and the fate of the earth in early Islam. *Hamdard Islamicus*, 13 (1), 47-57.
- Üslü, İ. (1995). *Çevre sorunları: Kâinat tasarımındaki değişimden ekolojik felaketlere*. İnsan Yayınları.
- Ünder, H. (1996). *Çevre felsefesi: Etik ve metafizik görüşler*. Doruk Yayıncılık.
- Yücel, A. ve Konak, N. (2021). Derin ekoloji ve İslam'da insan-doğa ilişkisi. *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, 8, s. 28-38.

EXTENDED ABSTRACT

In today's world, efforts to preserve natural areas and practices such as creating green belts in city fringe areas as part of eco-city initiatives began in the early years of the Islamic community, and it has been observed that natural parks and protected areas were established in living spaces. In fact, the Quran, while regulating the social life of people, also guides them on environmental issues. At the same time, the Messenger of Allah, Prophet Muhammad, led humanity in environmental practices through his actions. The Prophet transformed old forest areas, created national park areas, prohibited the cutting of trees except in cases of necessity, ordered the planting of new ones in place of the cut ones, and demonstrated through practical application the need for kindness and justice towards animals and domestic animals. Additionally, our Prophet provided guidance on the necessity of green spaces in the construction of buildings and urban planning, as well as practical applications related to this.

From the perspective of Islam, people are responsible not only for their actions towards society and individuals but also for their relationships with other beings. All other living creatures created by Allah are part of the balance that Allah has created. This balance forms the entire system, which is referred to as an ecosystem. While addressing issues related to cleanliness of the environment and the body, warnings have been made about the use of water and the need to avoid pollution. The obligation of cleanliness encompasses not only physical cleanliness but also environmental cleanliness. Islam's commands in this regard and the principle of preserving balance are important in integrating the environment into social development.

In Islamic religion, the environment is not seen as separate from society but as something to be considered together and as a whole. Although there is a human-centred perspective in Islam, humans are seen as caliphs of Allah. One of the responsibilities of being caliphs of Allah is to preserve the balance that Allah has set. The preservation of balance is particularly emphasized in Islam because the presence of balance is of great importance both in environmental issues and in relationships within society. While Islamic belief is described as human-centred, it is important not to overlook the warnings to humanity by Allah about not exceeding limits and not causing corruption, as well as the expression "silent servants" for living beings. When using what is beneficial to oneself in the natural order, humans must also consider the balance. In the holy book of Islam, the Quran, it is mentioned that other living beings are mentioned as ummah and that they also glorify Allah, which further emphasizes the importance and inner value of the living environment. In the Islamic approach, adherence to the laws and rules set by Allah, without disturbing the created balance, is a way of life and development.

In Islam, the focus is not only on protecting animals and plants at their own scales but also on analysing and expressing their social consequences, making them important elements of ecological evaluation. Ecologically, the existence of animals completes the food chain and energy pyramid and is important as an element of ecological balance. If humans continue to pollute the environment with their activities, it will lead to the beginning of the end for humanity when the earth, water, and air become polluted. Water scarcity on Earth will pose significant problems in the future, and if pollution is not stopped, this problem will increase exponentially. Soil contamination and reduced agricultural areas due to drought will cause great difficulties for humanity. Climate change, the increase in disasters, and air pollution will pose a great threat to human health and life. Population growth will exacerbate all these problems, and due to resource scarcity, humanity will move towards extinction. While solutions are sought for all these issues, the paradigms developed often fall short or appear too utopian, leading to criticism. The Islamic ecological approach is the one that will save humanity from extinction and ensure the transfer of the natural world to the future with its ornaments. The presence of balanced systems in society and nature will protect and beautify societies and nature. To preserve the balance, it is necessary to avoid pollution, show respect, act justly, prevent excessive production, and establish a circular economy. While living creatures have instrumental value for humans, they also have inherent value due to being ummah, so positive behaviours towards the environment will both

ensure the healthy transfer of the world to the future and fulfil Allah's commandments. For believers, as we transform this world into paradise, we will have earned paradise in the afterlife as well.

In nature, there is a hierarchical system, but there is no ruling structure. Each unit performs its own function, and mutual interactions occur within certain limits. Extremism always causes problems in nature. Regardless of which species experiences excessive growth, it disrupts the systems. Humans and society must continue their lives by preserving natural balances and adapting to them. While living in this way, benefiting from religion, transferring religious approaches to human and societal behaviours, and preserving the rules of religion in the framework of mutual interaction and relationship rather than opening the door to exploitation are necessary. The most appropriate approach that beautifully designs all these mutual relationships is the Islamic environmental approach (Balance-Integrity). When compared with both shallow ecology and deep ecology, the "Balance and Integrity" approach of Islam is the most correct perspective for securing the future of the environment. In this context, relevant and responsible organizations in our country should take necessary measures regarding environmental pollution, climate change, global warming, and their effects, interdisciplinary studies should be conducted, and the Islamic environmental approach should be presented comprehensively.

Yazarların Biyografisi

Hasan KALYONCU

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Biyoloji Öğretmenliği Bölümünden mezun oldu. Yüksek Lisans ve doktora öğrenimini Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Hidrobiyoloji Ana Bilim Dalında tamamladı, 2003 yılında Yardımcı Doçent, 2012 yılında Doçent olarak Fen Edebiyat Fakültesi Biyoloji Bölümü'ne ve 2017 yılında Profesör unvanıyla SDÜ Eğitim Fakültesi, Fen Bilgisi Öğretmenliğine atandı. 2023 yılında Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Din Sosyolojisi Anabilim Dalında ikinci doktorasını yaptı. Halen Ege Üniversitesi Fen Fakültesi Biyoloji Bölümünde görev yapmaktadır.

İletişim hasan.kalyoncu@ege.edu.tr
ORCID Adresi <https://orcid.org/0000-0001-7764-5809>

Kemaleddin TAŞ

Lisans eğitimini Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde, Yüksek Lisans ve Doktora öğrenimini Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Din Sosyolojisi Anabilim Dalında tamamladı. 2006 yılında doçent, 2011 yılında profesör unvanını aldı. Hâlen Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde görev yapmaktadır.

İletişim kemaleddintas@sdu.edu.tr
ORCID Adresi <https://orcid.org/0000-0001-8759-5147>